

84 FÖRELÄSNINGAR I RÄTTSFILOSOFINS HISTORIA. HÖSTTERMINEN 1859

Historia

Höst Terminen)
1859 1–7 Öfversigt,

(1)

M(ina) H(errar). Under senaste läsetermins förlopp gjorde början med framställn(ingen) af Rättsfilosofins, (Sedelärens generalit(er)) historia N(ya) Tiden. Kunde ej beräkna, att tiden skulle blifva för korrt, utan hoppades afsluta med 18:e seklet. Då häri ej lyckades, har för afsigt fortsätta och upptaga äfven det nyaste utförligare – i hopp att härmed gagna för den nyaste 19 seklet)s filosofis begripande i allmänhet.

10

Till inledning en korrt repetition nödvändig.

Sökte visa, huru den antika vetenskapens återlifvande i s(ynner)het i filosofin utgjort den nyare tidens frö.

Medeltidens tro var öfverhufvud försvunnen. Tron på kyrkan – på herraväldets rätt – (feodalväldet) – på det individuella sinnelagets, tänkesättets, förmåga att bestämma öfver det Rätta och uppehålla rättstillståndet (Chevaleriet). Dessa tre Medeltiden karakteriserande makter – uppehållna af dess öfvertygelser.

20

Denna försvunna tro gaf rum för den religiösa Reformationen – för Konungamakten, såsom representerande statsenheten – och för den borgerliga Lagens makt – det objektiva Rätta,

H(errarne) känna, att denna förändring skedde efter hand, att Reformationen vann erkännande efter långa strider (ända till 30 åra kriget i Tyskland – Revolutionen 1650–89 i England), delvis också trängdes tillbaka (i Frankrike men med frigörande från påfveväldet – Gallikanska kyrkan), – att Konungamakten långsamt stadgades och lifegenskapen upphäfdes – att likhet inför lagen och laglydnad än senare blef sanning.

30

I allt detta kan den kristna andans verk icke misskännas. 1:o Den kristnes frihet – andans inre vittnesbörd. 2:o Öfverhetens gudomliga rätt – »af Gudi» icke af påfven – innebärande öfvertygelse om statens förnuftighet i och för sig. Demokratiska rörelser, men mot feodalher-
rarne och presterna, slutade i konungamakt. 3:o Allas jemlikhet inför Gud.

Men likaså obestridligt är – att det var antikens anda, som verkade i denna omhvälfning, först inom vetenskapen och litteraturen, sedan i det allmänna medvetandet.

40

Man har från kyrklig sida velat bestrida detta i afs(ende) å Reformationen – ehuru mot fakta gående detta bestridande är. Det fria tänkandet var i antikens vetenskap – dess filosofi – dess mest utmärkande egendomlighet. Har fästet uppmärksamheten derpå, huru Grekerna, obestridt deras kulturs samband med Orienten, började från början,

Ty den Orientaliska traditionen var för dem icke bindande. Deras skalder skapade deras gudar i Grekl(and) ingen religionsstiftare; och äfven sedan denna skapelse öfvergått i folktron, var vetenskapen af denna tro icke besvärad. Gudarne lemnades å sido för första materien, den ena allmänna substansen, ideerna gud. – Politisk frihet, utan hinder för läran. Statsformen t. o. m. experiment, ur teorin. Pythagoras, Plato. Lagstiftarena individer. Vetenskapen utan auktoritet; skolor

50

bildades, men många och ständigt nya. Det var ett intresse för sig att veta och lära. Vetenskapen fristående, bredvid stat och religion.

Häraf ursprungligheten och friheten i det antika vetandet – naivetén. Denna forskningsens fria anda mera än vetenskapens positiva innehåll verksam. Den af i reformationen. (Luther ej – men Melanchton, Calvin, Zvingli klassiska studier. // (Seneca: de patientia) // Dessa protestantiska Kyrkans litterära bildning i England Tyskland). Man bör ej inskränka reformationen till 1:a impulsen. Den var i fara ännu ett sekel efter Luther. Gick då tillbaka i Frankrike och södra Tyskland (Bäypern, Österrike, Böhmen).

10

I afsceende på stat och samhälle verkade den antika vetenskapen äfven genom innehållet. Först med den egentligen en samhällsteori, som medeltiden saknat annan, än den påfliga, kyrkans. Det dröjde väl länge, förrän stat och samhälle fattades såsom ändamål i sig, tillhörande människans sedliga lif, utgörande dess verklighet. Men impulsen härtill var med de Gamlas vetande gifven. För dem hade staten denna ethiska betydelse. Alla deras skalders, filosofers, historikers skrifter äro genomträngda af medvetandet härom. Det erkännande af statens förnuftighet, som implicate innehålles i den kristna läran om öfverheten af Gudi – fann häri sin utveckling.

20

För kristendomen var dock staten blott en gudomlig tvångsanstalt, nödvändig för detta jordlif. Ty det jordiska lifvet öfverhufvud var blott en förberedelse för det himmelska. Jordlifvet är ett syndafall, ur hvilket människan skall arbeta sig upp till den ursprungliga ethiska renheten, Guds afbild. Mot denna verldsåsig strider den antika, för hvilken jordlifvet är berättigadt, i sig sedligt ändamål. Detta i innehållet summan af den antika verldsåskådningens inflytande på den kristna kulturen, och det väsentligen utmärkande för den nya tiden, i skilnad från medeltiden.

30

Inverkan deraf sträckte sig till vetandets hela gebit icke blott till den historiska betraktelsen och sedeläran. Alla de, hvilka vi betecknat som Enthusiaster för den nya – gamla – verldsåskådningen: Telesius, Cardanus, Jordano Bruno, Vanini, Campanella, delvis äfven Restauratorerna (Patritius) – tenderade till uppfattning af Naturen öfverhufvud såsom gudomlig uppenbarelse icke blott, utan gudomligt Vara.

Till denna uppfattning äfven af staten, människans praktiska lif, historien sträfvade äfven Moralen och Statsläran – såsom förut nämndt: berättigadt, förnuftigt i sig, sedligt. I moralen principer andra än blott det gudomliga budet. I Statsläran ändamål andra än hinsidan.

40

Detta det allmänna: jordlifvets sedliga berättigande.

Men den antika åsikten kristnades. För den fanns ej familj och arbete – medborgerligt samhälle i den mening som nu. Familjen hos Grekerna i synnerhet – mindre hos Romarena – utom staten. Arbetet slafvarnes – hos Romarena dess ära i jordbruket.

Detta ett nytt moment i den kristna moralen och statsläran. Familjens sedliga bestämmelse – arbetets ära. Den vetenskapliga utredningen långsam. Skall särskildt gifva en öfverblick. Långsamheten förklarlig ur de antika studiernas öfvervigt,

50

Såsom förberedande må anmärkas, hvad i den antika betraktelsen, jemförd med vår sagnades.

Nemligen. Nationaliteten gifven grund – uteslutande, exklusiv.

Den historiska åsikten: allmän mensklig utveckling, hvori nationerna länkar, för dem fremmande.

Derföre det allmänt menskliga hos dem den sedliga individen, den vise, den gudar like.

Hvarken deras lära eller statsskicket – pluralitet af stammar förenade – tillät alltså ännu uppfattning af de skilda staterna såsom dessa ur det naturliga utgående länkar.

Ikke heller en allmän mensklig Rätt. Naturrätt. Dessa båda hänseenden kristen kultur. Till dem tenderar den senare utvecklingen. N. B. Familj. Samhälle. Naturrätt. Verldshistorie,

⟨2⟩

M(ina) H(errar). Det är utredd och erkänd sak, sade vi, att i vetenskapen öfverhufvud och särskildt i filosofin antikens inflytande skapade den nyare tiden. Detta inflytande var i *formen* den antika vetenskapliga andans, forskningens frihet från förutsättning, auktoritet, till *innehållet* likväl tron på jordlifvets berättigande, det gudomliga, förnuftiga i naturen och i handlingens värld. 10

Derföre vände sig vid den antika vetenskapens restoration äfven filosofin till naturen å ena sidan till den menskliga handlingen å den andra, hvilka båda varit fremmande för medeltidens – den skolastiska spekulation, som sysselsatte sig med: psykologin och den menskliga individens som sådan förhållande till den gudomliga, syndens till nåden, jordlifvets till himmeln, det ändligas till det eviga, samt, såsom grund för dessa betraktelser, med de allmänna metafysiska kategorier- 20 nas utredande.

Men antiken kände blott individen och staten, den individuella handlingen som sådan och statslifvet,

Derföre hos antikens tänkare fråga om det högsta Goda, det Godas idee i och för sig såsom menskliga handlingens ändamål, om Förnuftsstaten och bådassamband – t. ex. hos *Plato* den vise, sedligt fulländade = den styrande i staten. Hos *Aristoteles* Rättsstat – men äfven i den de Gudar lika individer, som äro lag för sig och andra. *Stoikerna* först de senare och bland Romarena »statslära». 30

O. S. V.

Derföre också vid nyare tidens ingång dessa tvenne riktningar i den praktiska filosofin (N. B. Den teoretiska = Naturfilosofi.

Moralen. I första rummet enkel efterföljd. *Petrarcha*. *Laur*. *Valla*. *Gemistus* (*Pletho*). *Pomponatius*. *Lipsius*. Sedan större frihet, observation, erfarenhetens rådfrågande: *Piccolomini*, *Vives*, *Montaigne*, *Charron*.

Denna empiri förde, såsom alltid till scepticism, delvis outvecklad. När det, som är, i sin omedelbarhet göres till norm, har man deri det försvinnande fenomenet, intet fast, bestående. Det är annat, att i erfarenheten söka det förnuftiga, det verkliga, icke taga fenomenet, sådant det är, utan dess ändamål, dess lag, dess begrepp. 40

I *Statsläran*: *Machiavelli* – antik, politiskt och historiskt, ehuru icke filosofiskt, idealistiskt (*Plato*). Staten skall i och för sig vara grundad på nationaliteten. Italiens sjelfständighet och enhet för hvarje pris.

Bodinus. *Buchanan* statens ändamål, dygd, sedlighet. Detta väl icke i antik mening, att den politiska verksamheten, lifvet i staten, som sådant, förnuftigtvis tillhör människans sedlighet. Men dock ett ändamål, att här, på jorden, realiseras. Staten icke medel för kyrkan, lifvet deri icke medel för himmelen. 50

Nämnde, att hos de Gamla staten fattades för sig = den politiska staten. Familjelifvet, verksamheten i medborgerliga samhället deri icke inbegripna. Detta tillhörde den kristna åskådningen, att äktenskapet är gudomlig instiftelse, sakrament. Men familjen har ännu ej i sig ett ändamål. Tillhör icke förnuftigt nödvändigt människans lif. Arbetet

likaså. Bröd i anletes svett; men bättre den religiösa betraktelsen – arbete blott för det nödvändigaste.

Men antikens totala inflytande i afskēende å innehållet – handlingens – jordlifvets berättigande, helgd, förnuftighet. Härigenom ombildades den kristna uppfattningen. Familj – arbete i och för sig erkända. De protestantiska presternas äktenskap – i s^ynnerhet de reformertas industri i Schweiz, Frankrike, England. Luthers ord om smedens gudstjenst hos Runeberg. Åsigten gjorde sig blott småningom gällande såsom tillhörande Statsläran. Likväl, såsom framställt redan hos Bodinus: »Familiarum rerumque inter eas communium summa potestate ac ratione moderata multitudo». Bodinus lägger på denna sin definitions afvikelse från den antika uppfattningen stor vikt.

Hos de öfriga statsrättslärarena äfven Buchanan. Mariana jesuiten – hos de politiska skriftställarena: Boccalinus. Hotoman. Languet – läran om folksuveräniteten antik impuls, i s^ynnerhet såsom stäld utom förbindelse med kyrkans välde – hvaremot hos kardinalen Bellarmin påfvedömet gamla lära.

Detta är när man tänker sig förhållandet i Medeltiden en oerhörd revolution i tänkesättet.

Att i Moralen frågå kyrkan och det religiösa auktoritetsbudet, för att söka handlingens ändamål i och för sig – hvad som Bör Vara – utan vidare.

Att i staten likaså uppställa teorin utan afskēende på ett annat lif – att gå tillbaka till folksuveräniteten.

Visst strider ännu det gamla med det nya. Buchanan åberopar äfven gudomlig lag. Men öfverhufvud konstruktion af en förnuftsstat.

Rent ideelt Thom. Morus. »Utopia».

Har ansett detta vidare utförande nödigt – emedan, då tiden medger, vi, före betraktande af filosofins öfvergång i nationallitteraturen, hafva gagn af att noga fasthålla det allmänna i tidens rigtning och antikens inflytande.

Medeltidens hela bildning universel. Kyrkoläran, påfvedömet, Carl d^en St^ores monarki – korstågen.

Småningom fast ställning utåt mellan staterna – monarkisk makt – nationel kultur inåt. Nationallitteratur och deri nationel spekulation.

Derom nästa gång. Adress.

(3)

Mⁱna H^errar. Då jag gör ett försök, att i en öfversigt karakterisera den filosofi, som utgjort föremål för vår betraktelse, fäster jag uppmärksamheten på det svåra i detta försök.

För att göra det tillfredsställande skulle fordras en undersökning af filosofins förhållande till den öfriga delen af nationallitteraturen – en undersökning, som tiden hvarken medger mig att anställa eller oss att för denna gång sysselsätta oss med. Det är blott få drag af detta förhållande, jag kan antyda.

Men under fortgången af dess utveckling har äfven litteraturen hos de skilda nationerna haft så vexlande öden, att det är oändligen svårt att fatta dess allmänna karakter.

I filosofin kommer ännu härtill inverkan af dess allmänna utveckling. Poësin står hos nationerna mera ursprunglig och isolerad, ehuru visserligen äfven den antagit form af fremmande inflytanden. Filosofin såsom vetenskap har en mera bestämd allmän historisk utveckling.

Med Italien kunna vi icke mycket sysselsätta oss. Vi hafva efter 15:e och början af 16:e seklet icke haft något om dess filosofi att anföra: ty

den står från denna tid till den senaste utom sagda allmänna utveckling och har inga framstående namn och verk att förete.

Likväl är det derifrån, såsom längre fram nämnes, ett af de första försök kan anföras, att fatta bildningen såsom allmänt mänsklig, att framställa hvad man kallat en historiens filosofi.

I Italiens litteratur framlyser, som jag tror ännu nog oförklaradt, dess 14:e sekels poësi med namnen Dante, Petrarca, Boccaccio. De voro antikens vänner. Det är Virgilius, som är Dante's följeslagare och Petrarcas bemödanden för antikens studium äro nämnda. Latinska poëmer. Men filosofin då ännu den skolastiska. Boccaccio skref latin – klassiskt lärd. Homerus från Grekland.

10

Från denna tid fortgår väl en nationallitteraturens kedja – men med svagare länkar ||Pulci & Bojardo öfversatt / Herodotus / Apulejus / Latinska poëmer|| i Restaurationens sekel, det 15:e. Då vann antikens studium så öfverhanden, att Latinet var det allmänna litteraturspråket, och att flera än en ifrare arbetade, för att helt och hållet uttränga Italienskan – den mångdialektade.

När sedan Machiavelli såsom politiker och historieskrifvare så berömligt häfdade det fosterländska språket, i början af 16:e seklet – sjöng äfven Ariosto och Tasso. Men denna Italiens berömda poesi öfverhufvud episk – en form, hvori den filosofiska betraktelsen har minsta rum att framträda. Och vi hafva icke heller kunnat nämna någon annan Italiensk filosofi, än ||Restauratorernas|| de entusiastiska naturfilosofernas försök. Telesius, Cardanus, Vanini Bruno. Campanella.

20

Kanske kan man säga, att såsom dessa de mest egendomliga Italienska tänkare för tiden utmärka sig genom en utöfver tankens område utsväfvande fantasi – så bevisar sig äfven den Italienska poesin fantastisk t. o. m. redan hos Dante. Äfven Tasso's dikt full af trollerier. Det öfvernaturliga i naturen. Denna fantasi hos Bojardo och Ariosto till gyckel och sjelfsvåld äfven i afsceende på det upphöjda och för människan heliga. Det andliga sökes, der det ej finnes – föraktas, der det är. Detta i poesin, såsom dess innehåll öfverhufvud, ur Medeltidens Romantik. Likaså denna spekulering full af Medeltidens mystik.

30

Men vi hafva haft så litet att tala om Italiensk filosofi, och isynnerhet om praktisk filosofi – att vi sakna grund för en närmare ingående betraktelse. Hvad jag likväl förut yttrat: att i den Italienska vetenskapen och filosofin sådan den af antikens studium reformerades, visat sig en hängifvenhet åt antiken äfven i innehållet – såsom i formen. Så äfven i dess litteratur framom 16:e seklet,

40

I Frankrike hafva vi ett rikare material för betraktelsen.

Det allmänna i Franska filosofin är dess Empirism. Deri återfinnes alltid reflexion öfver det gifna, med klart förstånd men utan sträfvande att i detta söka ett högre förnuftigt sammanhang, utan hellre med en jemn lutning till tvifvel derpå, till Scepticism.

Så finna vi det redan hos Montaigne och Charron, i synnerhet hos den förre. Han tviflar på en moral och dess makt att styra handlingen – emedan erfarenheten lärer, huru litet principer förmå öfver begärens och passionerna. Endast få förbehållet. För mängden naturlighet – enkelhet – tillbakadragenhet ur lifvet – söka lycksalighet i ett godt samvete. Likaså statens lagar och institutioner godt och ondt, beroende af de styrandes häg och passioner.

50

Häri i afsceende å staten Charron lika tänkande, om också i mera förtröstansfull. Men äfven häri klokhetsreglor – jemnmod, klokhet i kallet o. s. v. – insigt genom observation – intet tro, intet afgöra litet

begära.

Bodin väl en högre uppfattning af staten: i dess ändamål = högsta dygd, intellektuel och sedlig förädling – men stannar vid att dess befrämjande genom belöningar från thronen. Det är en polemik mot det sedvanliga. Härigenom ej förtjensten af reflexionen – att staten inbegriper familj och medborgerligt samhälle. Empirism och Reflexion ehuru ej sceptisk,

10 *Des Cartes* genom börd fransman. Men såsom han skref latin – hufvudsakligast – //På en tid då Fransk litteratur fanns –// står äfven hans filosofi utom den allmänna Franska och har i den Tyska sin utveckling. Malebranche föga känd och läsen. Deremot Pascal en bland nationallitteraturens heroer – likasom Montaigne. Och hos Pascal framstår *resultatet* af denna idealism i betviñlandet af all filosofis möjlighet. //N. B. Pascal's *lettres provinciales*.// Detta franska omdömet om Idealismen och Cartesius.

20 När vi sedan komma till 18:e seklets upplysningsfilosofi, finna vi denna empiriska och sceptiska rigtning fullt utvecklad. Den hade, såsom visat, sammanhang med den Engelska filosofin. Men dess empiri är en annan. Den spiritualistiska vändningen saknas helt och hållet. Då det hos människan andligen gifna empiriskt åberopas, har vetandet, ehuru litet bevisande det är, en fast hållpunkt. Men då konklusioner göras ur hvad den yttre erfarenheten erbjuder, måste dessa blifva vaga och vexlande efter olika föremål för erfarenheten och uppfattning deraf,

Derföre finna vi hos en Rochefoucauld och La Bruyère samma anda, som hos Montaigne – förderfvet och dess ohjelplighet – dålighet än mer olycka – och hos upplysningsfilosoferna i allmänhet ingen princip, annan än fördomsfrihet, nytta och nöje lycksalighet,

30 <4>

Måna Herrar. Mellan de tänkare, som uppträdde i Frankrike under senare hälften af 16:e seklet och deras närmaste efterföljare är, såsom Herrarne funnit, ett mellanrum af nära ett halfsekel. Under denna tid ingick början till Frankrikes stora klassiska litteraturperiod. Corneille skref under förra hälften af 17:e seklet. Före dess midt i filosofin endast Gassendi. Nära medlet uppträdde Cartesius.

40 Cartesius var till börd fransman och skref delvis på Franska. Men han lefde och dog utom Frankrike. Latinet – universalspråket, var hans egentliga, vetenskapliga språk. Hans lära har lagt grund icke till den franska, utan till den Tyska nyare filosofin. Hans lära är idealistisk, d. ä. den icke blott söker tingens upphof i ett högsta förnuft, utan grundar äfven den filosofiska bevisningen på idéns, tankens, förnuftets visshet om sig sjelf. Af denna rigtning finnes intet spår i den franska vetenskapen och litteraturen. Malebranche står häri i dem som ett undantag – och den uppmärksamhet Cartesii lära för ögonblicket vann, förgick med ögonblicket. Icke Cartesius, icke Malebranche är från denna tid den i Franska litteraturen lästa och kända, men Pascal's skrifter voro från första stunden och äro än i denna dag klassiska, denna litteratures stolthet. Men Pascal, som deltog i de undersökningar

50 den Cartesianska filosofin bragte å bane, slutade med att betviñla all spekulations möjlighet. Hans tvifvel är i sjelfva verket den Franska andans kritik öfver Cartesianska filosofin och idealismen öfverhufvud. I »Lettres provinciales» var Pascal, såsom Montaigne och Charron målare af sin tids sed – d. ä. sedeslöshet. //Väl egentligen mot Jesuiterna – men målade de laster deras moral gynnade.// Det

återkommer hos La Rochefoucauld, La Bruyère, Bayle, Voltaire m. fl. – att icke tala om ||en Rabelais|| de många sedeslöshets krönikörerna Sainct Simon och andra. Icke sedepredikan, utan löje och beklagande, La Bruyère »mera olyckliga än dåliga».

Scepticismen hos Montaigne en anda af lättsinne. Hos Pascal sträng fromhet. Jansenismen. Port Royal. Nåden, Nådevalet.

Effekten densamma: All idealistisk riktning förkastad.

Men den anda, som förde Cartesius att förkasta alla antaganden och börja från början, från vetandets första grund. Reformen i filosofin – den lyftade Frankrikes filosofi från den omedelbara empirin till det fria, resonnementet öfver det gifna. Tron på detta försvann efterhand, men reflexionen förde till tron på en ny sakernas ordning, som skulle träda i dess ställe.

10

Häraf den lyftning i litteraturen som tillhör den klassiska perioden. Denna äfven senare i 18:e seklets filosofi och litteratur dess bättre, reformatoriska inflytandes grund.

I 16:e seklet den sköna litteraturen representerad af Marot, flera – af Ronsard – Plejaderna – Regnier, Malherbe, kritiker, estetiker. Såsom den af Litteraturhistorien framställes, det väsentliga den öfvergång till klassisk form, som skedde från Ronsard, men äfven i någon mon till klassisk anda – renaissancens. Marot, Rabelais, mera genuint Franska, qvickhet, sjelfsvåld, visa, epigram. Men med 17:e seklet och Corneille den högstämde andan, den korrekta formen och språket. Det är ädla känslor, tankar och handlingar, kärlekens, vänskapens, patriotismens, hjeltomodets ||hufvudsakligen i antithes mot hvarandra högt tragiskt – eller mot andra vulgära stämningar – skådespelet.|| Deri erkännande af allt dettas sedliga berättigande, såsom det lofvärda, upphöjda. Antikens inflytande. I ämnet, innehållet romantiska idealet utöfver antiken.

20

Men det är reflexion, yta: det tränger icke på djupet. Den religiösa öfvertygelsen, vetandet om jordlifvets förhållande till människans bestämmelse står derbredvid. Och det är klart, att ehuru Cartesius stannade i en dualism mellan Tänka och Vara, (Cogitatio Extensio) är detta all idealisms kärna, och äfven kärnan i den reform, han började.

30

Derföre i det klassiska dramat äfven ämnet antikt – antikens gudar (Corneille Racine). Tidehvarfvets filosof Bossuet, catholicismens största författare och talare. Allmän mensklig utveckling, gudomlig uppenbarelse i historien som sådan förnekad. Ännu medeltidens ofyllda svalg mellan menskliga bestämmelsen och det verkliga lifvet, mellan himmel och jord.

Derföre äfven moralen ännu utan samband med denna lyftning i poesin. De ädla känslorna och tankarne kunna tillhöra dikten. Men i verkligheten styres handlingen af egoismen, den egna nyttan – och den väl förstådd kan väl föra till en lidlig moralitet. Så Rochefoucauld La Bruyère.

40

I komedin, Molière, lasterna – men vissa laster åt åtlöjet. Komedin kan aldrig vara sträng. Den måste tolerera åtskillig mensklig dårskap – den oskyldiga, och på sin höjd skratta deråt ett godmodigt löje. Detta var äfven Montaigne's och La Bruyère's.

Denna uppfattning sträcker sig för oss till karakteristik af filosofins förhållande till nationallitteraturen äfven under Ludvig XIV:s tidehvarf.

50

Statsläran måste vara bunden. Vid Nyare tidens ingång hade konungamakten vunnit yttre seger öfver feodalväldet – förenat de skilda landskapen och stammarne under hans makt (Ludvig XI). Först under Richelieu och Ludvig XIV konsoliderades denna makt och

adeln blef tjenande. Först då från Regnier och Malherbe utgående konsoliderades Franska språket. Ännu Montaigne Gascognare. Först Ludvig XIV uppträdde som en nations represent inför andra nationer – och Franskt språk, litteratur, sed och smak gingo utom Frankrikes gränser. Vi måste anse: den absoluta konungamakten var nödvändig för denna nationela koncentration och dess erkännande utåt, dess uppträdande såsom representant af allmän mensklig bildning.

Men Statsläran kunde derunder icke florera. Det var konungamakt af Guds nåde. Så Bossuet. Spinozas Tractatus teologico-politicus,

10 Fenelon anses som representant af en börjande opposition – reflexionsvis i dikten. Ingen kan anföras sedan Bodin, Hotoman, Languet. Det var anlopp utan effekt.

Vet, att Franska litteraturens förhållande till Cartesius betraktas annorlunda. Så äfven hos Demogeot. Herrarne jemföra Cartesius och Spinoza med, hvad som säges om Bossuet Rochefoucauld, La Bruyère. Tyskarne t. ex. Rosenkrantz »Die Poesie und ihre Geschichte» – sätta den klassiska perioden lågt. Dess värde bör erkännas. I 18:e århundradets filosofi tillfälle att följa den lyftning i nationalandan och nationallitteraturen den betecknade,

20

<5>

Mina Herrar. Förrän vi fortgå i betraktelsen af filosofins i Frankrike förhållande till nationallitteraturen, vända vi oss till England, såsom förut skett med afseende på vetenskapens allmänna fortgång, emedan 18:e seklets filosofi i Frankrike hade sitt gifna sammanhang med den Engelska.

I denna skedde, som vi känna, reformen från skolastiken genom Bacon. Äfven hans lära och den Engelska filosofin öfverhufvud är empiri, men med annan bestämning än den Franska. Den är rigtad på naturen, der den finner lag och ordning. Den står materialismen nära; men den religiösa anda, som med reformationen inträdde räddar den ifrån densamma. Det är en inkonsequens. Men den begås; ty den allmänna andan är starkare, än det enskilda tviflet.

Det anmärkes i litteraturhistorien att Engelska poesin redan före Baco's tid – naturbetraktelsen och naturmålningen är framstående. Denna känsla för naturen sättes i samband med de bildades i England förkärlek och verksamhet – jordbruk jagt skeppsfart. Man kan säga, intet folk har mera behof af att känna naturens lagar, än det som lefver på hafvet, der lif och fortkomst i hvarje stund är beroende af denna kunskap; intet har flera uppmaningar, att söka enheten i mångfalden, än det, som i jordens skilda trakter sett denna mångfald.

40 Det är märkligt nog, att för den Franska poesin naturskildringen är jemförelsevis fremmande, och att Baco's läror – hela denna rigtning – der icke fann anklang.

Men med samma blick, som till naturen vände sig betraktelsen till menskliga samhället och historien.

Vi se sålunda Baco mindre undersöka, än rekomendera undersökningen af menskliga handlingen och dess motiver, karaktererna, för att med kändedom häraf, komma till en allmän regel för den moraliska bildningen. Cumberland på hans uppmaning bearbeta moralen i hans anda – hänvisande till naturens lag och ordning och handlingens öfverensstämmelse dermed – samt äfven i den menskliga ordningen erkänna en gudomlig lag, i handlingarnes belöning och straff. Clarke och Wollaston likaså lära harmoni och sanning i tingens ordning äfven i den moraliska verlden och öfverensstämmelse dermed såsom handling-

50

ens regel.

Fäster uppmärksamhet derpå, att äfven Montaigne rekomenderade enkelhet, naturlighet – *men* derföre att den allmänna ordningen var förvänd, förderfvad; således blott en subjektiv tillbakadragenhet från denna.

Likaså finna vi, att de senare moralisterna, ehuru de gingo från denna objektiva lag för handlingen, likväl icke stannade vid det abstrakt subjektiva bestämmandets rätt – utan sökte en allmän, gifven, i subjektets inre objektiv grund för handlingen – i ett ursprungligt medvetande om godt och ondt, samvete, Shaftesbury, ursprunglig medfödd Vålvilja Hutcheson – Hume – Butler – Oswald. Vålviljan bland naturliga böjelser – samvetet naturlig känsla – i vålviljans utöfning godt samvete. Denna lära den karakteristiska,

Den hade mindre inflytande i Frankrike. Öfverensstäme ej med uppfattningen af det förhandenvarande som sådant, det allmänna med åtlöje eller beklagande skådade förderfvat.

Men då såväl den rent empiriska skolan Cumberland &c. vid bestämmandet af det naturliga, den naturliga ordningen, fann denna i det allmänna Bästa, och såsom motiv erkände individens dermed förbundna lycksalighet – som den samvetet och den naturliga böjelsen återopande erkände samma motiv, naturligt välbehag vid böjelsens följande – fanns i båda betraktelsesätten på grunden den subjektiva tillfredsställelsen, som handlingens motiv. Och det var denna konsekvens de Franska tänkarena förnämligast omfattade – egna lycksaligheten, egna välförstådda nyttan. //Fransmännen hade häri Engelska föregångare Bolingbroke och Sandsman, Mandeville.//

Härtill kommo tvenne riktningar i den Engelska filosofin.

Hos dem stod den teoretiska betraktelsen utom den moraliska. *Den* fortgick i Bacos anda till Locke's sensualism – allt vetandes empiriska genesis. Denna lära blef och är Fransmännens.

Och hvilken betydelse man än vill tillägga de politiska lärorna vid nyare tidens ingång; Hotoman, Languet – de hade ingen följd under erkännandet af den absoluta konungamakten. I England utkämpades konsekvent striden mellan de politiska teorierna. Och när vid 17:e seklets slut den fria statsförfattningen stadgades, var läran om folkfriheten den herrskande.

Den blef i Frankrike mäktig – ty der politiskt och religiöst förtryck att strida emot,

Slutligen: i England stod den religiösa öfvertygelsen öfverhufvud orubbad af spekulationen. Hvad denna försökte, var att lära en naturlig religion – Deism – således icke absolut förnekande. Enskilda Toland, Tindal gingo under allmän reprobation derutöfver. Och det var hos båda Voltaire gick i lära, hos de senare för att finna vapen mot kyrkan – hos de förra för att skriva på den bygda kyrkan: »Åt gud af Voltaire».

<6>

Måna Herrar Vi hafva i den Franska filosofin särskilt tvenne riktningar: upplysningsfilosofins och humanismens.

Detta icke så att förstå, som skulle båda vara bestämdt skilda skolor. Öfverhufvud förhållandet i den Nyare tiden icke sådant – som i antiken. Den bestämdt begränsade skolan saknas, emedan meddelandet universelt. Hos Grekerna hvarje skola i någon viss landsdel – på en bestämd ort, utan mycken förbindelse med öfriga. I Nyare tiden icke ens inskränkt till nationerna. Boktryckeriet.

I England stå de båda moralskolorna mera skilda. Den empiriskt spiritualistiska, som åberopar sig på inre andlig erfarenhet, på det medfödda samvetet, böjelsen, känslan skiljer sig mera bestämdt från den objektivt empiriska, som stöder sig på Observationen, på lagen harmonin i företeelserna.

I Frankrike var skillnaden mellan upplysningsfilosofi och humanism mindre bestämd i samma mån, som den Franska filosofin öfverhufvud var mindre positiv och dogmatisk.

10 Ty upplysningsfilosofins allmänna form var kritisk. Det var mindre fråga om att uppställa nya läror i stället för de bestående, än att kullkasta dessa. Detta förfarande måste genom sin natur leda till humanismen. Det var rigtadt icke blott mot läror och öfvertygelserna utan äfven mot institutionerna – kyrka och stat. Och när, såsom den det gjorde, den gifna bildningsformen ända till dess grundvalar förkastas, återstår blott denna grundval, människan som sådan i sin ursprunglighet. Det är humanism. Det vore råhetens lära, om denna kritik verkligen kunde frisäga sig från allt traditionellt. Men den måste taga med sig sin egen gifna bildning för bestämmande af, hvad som af naturen är, och hvad som i öfverensstämmelse med denna bör vara.

20 Vi kunna i dessa sträfvanden återfinna inflytanden af hela samtidens bildning. Der är den filosofiska reformen öfverhufvud, närmast genom Cartesius, förkastandet af alla antaganden. Förnuftets välde. //N. B. Cartesius: det förut sagda; icke idealismen, utan blott hans utgångspunkt, förkastandet af alla antaganden, det rena förnuftet. Det blef sens commun, resonnement.// Der är återgång till naturen – människan i sin renhet, de naturliga rättigheterna, samvete såsom det naturliga medvetandet, naturlig religion, Deism – häri öfverensstämmande med naturalistiska empirismen i England. Men vid allt detta invercade fortfarande den lyftning, som tillhörde den klassiska litteraturen, och som var en frukt af antikens studium, att göra sig gällande i äfven upplysningsfilosofins universela sträfvande att frigöra *menskligheten* i vetandet från fördomar – hvad den falskt eller sannt ansåg därför – i samhällslifvet från det absoluta väldets tvång. Detta inflytande framstår mera positivt i de egentliga humanisternas (Rousseau) sträfvanden, såsom mensklighetens befrielse och lyckliggörande, just genom dess återförande till ren mensklighet. Från den klassiska perioden hade 18:e århundradets filosofi äfven sin stil och sitt språk, hvilkas klarhet precision och elegans så mycket bidrog att göra denna litteratur till Europa's universela,

40 Då vi sålunda erkänna den bättre sidan hos denna filosofi, gilla vi dermed icke dess utvexter, att den delvis stannade vid en allmän, scepticism, delvis var ytlig och frivol. Den öfverensstämde häri med den förklassiska litteraturens lynne, det Franska nationallynnet och den Franska litteraturens anda öfverhufvud. Men det är lika så ensidigt, såsom af Tyska författare gemenligen sker, att (äfv^{en} Schlosser) blott fasthålla dessa utvexter. Det var icke genom dem denna filosofi blef till viss grad reformatörisk för den allmänna bildningen i Europa. I den finnes obestriddligen något ädelt och upphöjdt i sjelfva sträfvandet – både i de mera negativt förfarande upplysningsfilosofernas och de positivare humanisternas. Och detta är dess allmänt menskliga tendenser – redan i den klassiska litteraturen förhanden – i den dramatiska,

50 //Det är onödigt upprepa de filosofiska läror i det speciela. Ber, emedan eljest afbrott, att på engång till rättelse citera namnen och boktitlarna.

Voltaire: Engelska studier.

Condillac: likaså Locke

Montesquieu: likaså statsform.}}

När vi gå att betrakta denna filosofis förhållande till den öfriga nationallitteraturen möter oss det egna, att 18:e seklets filosofer i Frankrike äfven äro de förnämsta representanterna af dess litteratur i öfrigt.

Voltaire är denna periods förnämsta dramatiker. Äfven Diderot det rörande s. k. borgerliga dramat. Voltaire epiker. Henriaden. Romanen Rousseau Diderot. I lyriken äfven Voltaire Rousseau //d'Alembert: Eloges// – flera i s<yenner>het Voltaires efterföljare att förtiga.

10

Hvad i den sköna litteraturen eljest framträdt är jemförelsevis obetydligt: dramat: Crebillon, komedin, lyriken: epigrammet, visan, den frivola legera – väl äkta Fransk, men under denna period utan synnerlig utmärkelse. Likaså romanen, den lätta, icke i betydelsefullhet och skildringens glans jemförlig med Rousseau (La Nouvelle Heloise)

Särskildt bör nämnas historien: Äfven häri Voltaire och Montesquieu »Siècle de Louis XIV:e» Carl XII. Rom. Esprit. Början till historisk betraktelse ur den nationela bildningens, nationalitetens synpunkt, och dermed till uppfattning af historien såsom allmänt mänsklig utveckling. Mably. Rollin.

20

Vid sådant förhållande behöfver ej utläggas, huru filosofin sammanhänge med den öfriga nationallitteraturen. Det var samma ideer, samma verldsåskådning och sträfvanden, i början i de gifna klassiska formerne, senare (hos Rousseau) med större frihet – såsom äfven det Diderot'ska dramat visar.

Har under framställningen af filosofins förhållande till litteraturen i Frankrike icke kunnat dröja vid de Italienska och Spanska inflytandena på den sköna litteraturen som sådan. Hufvudsak har varit,

<7>

30

M<ina> H<errar>. Vi hafva icke haft något att anföra om den Engelska filosofin för 16:e seklet. Det enda har varit Buchanan's »De jure regni apud Scotos» och Th. Morus' Utopia – en egentligen politisk skrift och en social-idealisk dikt.

Baco skref i början af 17:e seklet. Hobbes i medlet deraf, Cumberland vid dess slut. Äfven Locke uppträdde först i sista slutet af det 17 och i de första åren af 18:e seklet. Alla de moralister, vi anfört, skrefvo under förra hälften af det 18:e seklet.

Men England's sköna litteratur, hade vid samma tid som Baco lärde hunnit hög grad af blomstring – i dramat den högsta utveckling. Shakspeare samtidig med Baco.

40

Det är samma förhållande som i Frankrike. Corneille tidigare än Cartesius.

Vi återfinna detsamma i Tyskland. Dess stora skalder samtida med Kant, Schelling, Hegel, Det är svårt att något bestämma angående detta förhållande mellan poesi och filosofi. Det är i s<yenner>het dramat, som visar sig samtida med filosofin. Det är formen för djupa tankar, för en bestämd verldsåskådning, som här är intuitiv, i filosofin antager bevisningens, vetenskapens form.

Engelska skaldekonsten har såsom öfvergång från medeltids-roman-tiken redan i 14:e seklet sin reformator i Chaucer – första litterära sammangjutningen af Angelsachsiska språket och Normandiskt Franska. Blandning af romantik och naturlig skildring ur lifvet. Står isolerad.

50

Först vid Elisabeths tid framstående dikt äfven utom dramat be-

skrivande poesi Spenser – stark i naturskildring. Men främst dramatiska författare. Många samtida med Shakspeare. Produkter rika till hundratal.

Kunna icke inlåta oss i uppräknande. Shakspeare är den sjelfskrifna representanten. Karakteristiker i England, än mer i Tyskland otaliga. Välja Rosenkranz, Han säger om det Engelska dramat jemfördt med det Spanska och Franska: »I det Spanska handlar individen antingen naivt instinktligt, lefver ett löst lif, eller också ledd af en gifven dogm rörande kärleken, äran, undersåtliga troheten, religiösa tron. I den Franska falla handlingen och reflexion deröfver utom hvarandra. Handlingen är delvis ännu endast öde; reflexion söker att bemäktiga sig densamma, men stannar utom den resonnerande med och mot, – hvad som sker synes finnas till endast för att tjena underlag för vissa sökta reflexioner och en dialektiserande högstämmd betraktelse». Den Engelska – söker fatta handlingens högre betydelse och skildrar derföre i den »karakterer». D. ä. handlingen utgår ur subjektets fria sjelfbestämning. »Menniskan är fri, skapar sjelf sitt öde». »Sjelfbestämningen är dock blott frihetens subjektiva, formela sida; det Goda, såsom dess objektiva, reala sida, framgår såsom dess nödvändiga innehåll ur människoandens väsende, ur hvilket samvetet tager måttstocken för sin sjelfpröfning». Och han tillägger speciellt om Shakspeare: »Idealiteten i hans dramer består framförallt deri, i det djup, hvarmed i dem den sedliga verldsordningen utvecklas såsom all sanning och verklighet» – nemligen »att människan utvecklar sig sjelf sitt jag, sin frihet i sitt öde», men att tillika »den allmänna verldsordning, som härur framgår förbyter olycka i lycka ondt i godt», emedan »människan åter ur sig söker, försoning för sin synd». Här i den gudomliga verldsordningen. Senaste ej stricte Rosenkrantz ord. Men deras fråga dunkla sväfvande filosofemer befriade mening.

När man läser hans karakteristik – och vi adoptera gerna i hufvuddrag den sanning – är det, såsom skulle här framställas de Engelska moralisternas lära om den menckliga handlingen. Der är läran om samvetet, den moraliska känslan, den goda och onda böjelsen, handlingens ur Subjektet utgånga bestämning – de empiriska spiritualisternas lära. Shaftesbury. Hutcheson. Butler o. s. v. Der är å andra sidan – den moraliska verldsordningen – lagen, harmonin. Cumberland. Clarke.

Men der finnes visst i karakteristikens öfver Engelska dramat ett mera utöfver spekulationen. Att verldsordningen, lagen, harmonin, är frukt af sjelfbestämningen. Här i ser karakteristikens hos Shakspeare och poesin något för mycket. En enklare uppskattning skall säkert finna, att i poesin verldsordningen och den subjektiva friheten ännu stå teoretiskt oförsonade – så att i den förra finnes något utom menckliga sjelfbestämningen. Äfven filosofin sökte denna försoning – då den fattade äfven religionen = medvetandet om en gudomlig verldsordning – såsom naturlig, de egentliga, empirikerna, såsom framgången ur verldsbetraktelsen, spiritualisterna såsom utgången ur den gifna naturliga känslan. //N. B. Boktitlarne// Dualismen framstår redan hos Baco och Cumberland. Baco: karakteren utforskas – betraktelsen af verldsordningen – såsom gifven – lemna insigt i medlen att förbättra den. Cumberland denna betraktelse af lagen skall styra handlingen – men känslan derför är människan gifven – böjelse för det sanna och rätta – sant naturlig välvilja. De följande Clarke och Wollaston slöto sig till den förra sidan – spiritualisterna till den senare.

Denna dualism, tro vi, skall äfven öfverhufvud återfinnas hos

Shakespeare. Han tog handlingen ur lifvet – finnande der å ena sidan gudomlig verldsordning, straff och belöning, å den andra handlingen bestämd ur subjektets inre och ånger och försoning såsom dess egen gerning – men försoningen den subjektiva inre – den objektiva oförklarad. I allmänhet, hvad människan är, icke hvarföre? om natur eller bildning. Detta hans ofta anmärkta realism.

Den senare Engelska poesin under 17:e och 18:e seklets lopp icke rik. Den förföll under Stuartarna till Fransk frivolitet. Dryden. Höjde sig åter relativt, men bunden af det franskt klassiska mönstret. Addison. Pope. Men äfven mera genuint Engelsk. ||Milton.|| Thomson. Årstidkerna. Young – / »Natttankar» / sömnlösa nätter / något svulstig men ädel. Gray – elegi naturskildring. Goldsmith – »the Vicar» m. m. – Denna litteratur, såsom öfverhufvud den senare, sann känsla, sedlig lyftning. Står i nära sammanhang med den spiritualistiska moralen.

Historien – ur sedlig synpunkt. Goldsmith. Englands, Roms, Greklands. Gibbons: Roms aftagande och fall. Hume Englands. Förstås lätt, att den historiska betraktelsen sammanhängde med de politiska lärorna, sådana vi funnit dem i detta sekel representerade af Locke.

Historie
Höstterminen
8–11.

Tyskland. / Upplysningsfilosofi / Humanism. /

«8»

Måna Herrar. Under förflutna termin fortgick till och med den Wolffianska filosofin i Tyskland.

Tyskland under 17:e seklet ännu utom den filosofiska rörelsen.

Hafva erinrat, huru skolastikens läror genom bekantskapen med antiken och under protestantismens inflytande modifierades af Melanchton och Scultetus (Libri II Ethicorum 1603) huru under samma sekels fortgång moralen stannade på denna ståndpunkt af Aristoteles tillämplande till den kristna betraktelsen. (Pligten mot Gud – sig sjelf – nästan och dettas utförande på alla menskliga förhållanden med dithörande kasuistik). Sålunda under 17:e seklet Herneius, Wendelinus, Beckman, Eisenhart. Derjemte i seklets slut Puffendorff's, uppträdande i H. Grotii spår, införde naturrättens studium jemte moralen vid universiteterna.

Sedan Leibnitz. Det är nu från honom den Tyska filosofin öfverhufvud antager en modern gestalt. Denna är från sin början bestämdt skild från både den Engelska och Franska. Den är och förblir under hela sin utveckling afgjort idealistisk. Det var denna rigtning, som Cartesius angaf, då han bygde insigten i allt tillvarandes verklighet på det rena sjelfmedvetandet och sökte härleda dess förnuftiga nödvändighet ur den nödvändiga idén om ett högsta väsende. Cartesius lyckades häri icke, utan gud och verld, ande och materie själ och kropp förblefvo i hans uppfattning skilda substanser. ||Cartesius hade väl stadgad det ontologiska beviset guds idé = hans vara, men derur icke härledt materiens skapelsens tillvaro.|| Då Spinoza sökte undkomma denna dualism och statuerade substansens enhet, förblef det dock i hans spekulation obevisadt, hvarföre substansen är, manifesterar sig i, dessa tvenne attributer, tanke och utsträckning. De voro gifna.

Leibnitz filosofi har dessa tvenne syftemål – att fatta den ena substansen såsom ande, sjelfmedvetande. Dervid ett både religiöst och

)

Uppgift i de Högskolorna, samt under nämnda höstterminen an-
mält sig till afhörsel af Professorerna Snellmans föreläsningar

- ✓ Valentin Rudin Alexander Oosten.
- ✓ Julius Leopold Friedrich Krosch.
- ✓ Karl Gabriel Theodor Kren.
- ✓ Emil Adolf Kyrie.
- ✓ Alexander Skudler.
- ✓ Adolf Ekman.
- ✓ Hugo Erik Mathias Forsell.
- ✓ Frans Ferdinand Ahlman.
- ✓ Carl Gustaf Höös.
- ✓ Em. Wilhelm Bengtson.
- ✓ Georg Jakob Rosén.
- ✓ Jakob Erik Torsson.
- ✓ Alexander Torsson.
- ✓ Charles Tomén.
- ✓ Ernst Albert Forsell.
- ✓ Herman Magnus Westlund.

St. 16.

År den 22. Oktober 1859

Carl J. Snellman.

vetenskapligt intresse. Monadläran. Men i hans spekulation ingick för det andra äfven ett moraliskt intresse, att rädda den af Spinoza förnekade menckliga friheten.

Den form i hvilken hans filosofemer framträda hade sin närmare anledning i Locke's lära om det menckliga vetandets väsende. Mot hans sensualistiska lära skriften om menckliga förståndet. Likaså i fransmannen Bayle's inkast mot en gudomlig skapelses och verldsordnings förenlighet med menckliga friheten.

I förra hänseendet Leibnitz lära om aprioriskt vetande – ideerna, kategorierna gifna i andens väsende. I senare hänseendet hans lära om harmonia praestabilita. I båda afseenden monadläran, alltings idealitet. N. B. föregående framställning: föreställningarnes de bestämda tankarnes oändliga sammanhang,

För moralen läran om menckliga friheten vigtig. Hans öfriga betraktelser desultoriska – utan konsekvens. I läran om friheten läran om det Onda – för det Godas skuld i den bästa af alla möjliga verldar. Detta mot den kristna dualismen. Friheten till ondt och godt, emedan i den prestabilierade harmonin ingående. Sätt att tala.

Den gifna impulsen till dessa spekulationer fortverkande. I Frankrike den enda Malebranche. Bayle sysselsättande sig härmed, men för att uppvisa omöjligheten af en förklaring. I England idealistiska försök af Cudworth och Moore. Men öfverhufvud lemnades dessa frågor om menckliga friheten åsido. Den förutsattes i de anförda moralsystemerna. När *Anton* förnekade den, uppträdde Clarke häremot ur religiösa och moraliska grunder, men icke från spekulativ synpunkt i förhållande till det absoluta, den absoluta viljan. Såsom nämndt, Clarke äfven mot Leibnitz, emedan den prestabilierade harmoni, icke mera tillåter någon gudomlig medverkan.

Thomasius eljest utan betydelse. Men af vigt derigenom, att han införde den friare forskningen vid universiteterna och gjorde Tyskan till dess språk. I öfrigt står han delvis utom den allmänna Tyska filosofin – ty han resignerar i det teoretiska på insigt i tingens och andens väsende. I det praktiska utgår han från gifven rättskänsla – Naturrätten – hvars verksamhet skall föra till allmän lycksalighet. Så äfven i moralen människokärlek – »gesellige Liebe» – hvars mål är detsamma, allas lycksalighet. //N. B. Titlarne.//

Wolff – mindre egendomlig. I teorin Leibnitz. Såsom systematiserande försökte likväl att sjelfständigt fylla luckor – resonnerande och utan djup. På det praktiska gebitet antog viljans frihet empiriskt såsom gifven – enligt andens vittnesbörd – i tanke och handling. Ondt och godt med afseende på harmonin i tingen och företeelserna. Denna harmoni i handlingens verld = fullkomlighet; hvarföre den all moral's hufvudsumma. Mot häraf följande pligter, rättighet att göra allt, som förer till egen och andras fullkomlighet och häraf Moral och Naturrett, Statsläran i öfverensstämmelse härmed. Staten institution att befordra allmän Valfärd inklusive fullkomlighet.

Leibnitz harmoni = Cumberland's; naturlag – straff och belöning. Clarke's harmoni.

Men å andra sidan den spiritualistiska skolan. Puffendorff, samhällighetsdrift. Thomasii – Menniskokärlek. Egoistiska principen utestängd. Men i humanismens form Franska filosofins inflytande. Detta en gestaltning djupt ingripande,

(9)

Mina Herrar. Wolff //1679/1754// har, ehuru icke tillhörande antalet

af de stora tänkarena, en stor betydelse för Tyska filosofin. Den början att bryta den traditionella aristoteleiska filosofins herravälde vid universiteterna, som gjorts af Puffendorff och Thomasius, fulländades af honom, ehuru han visserligen satte i dess ställe en till formen abstrakt schematism.

Om hans systematisering är i allmänhet taladt. Teor(etisk) och Prakt(isk) filosofi. Den senare 1) Allmän prakt(isk) filosofi. 2 a) Moral – b) Naturrätt c) Politik.

10 I den allmänna läran om viljans frihet, godt och ondt. Menskliga bestämmelsen.

Antager friheten såsom faktiskt medvetande, frihet att göra och låta, medveten i handlingen.

Förutbestämd harmoni, tingens förnuftiga ordning. Godt och Ondt hvad som öfverensstämmer dermed eller strider deremot. Bestämmelsen stigande fullkomlighet ||harmonii i subjektets handlingar N. B.||

Af sensationer och föreställningar väckta begäret förer till handling. Lägre Begärsförmåga. Högre af förnuftig insigt, med förnuftigt ändamål.

20 Verldsordningens betraktande ger medvetande om godt och ondt. ||D. ä. detta bevisar sig i handlingens följder.|| Det tydliga begreppet härom = Förnuft ger moralisk förpligtelse – att i handlingen sträfva till öfverensstämmelse med verldsordningen – fullkomlighet N. B. egen och andras. Att bestämmelsen är denna lärer förnuftet. Till verldsordningen hör, att handlingens följder framträda som straff och belöning. Men förpligtelsen icke häri. Ordningen är gudomlig ordning – men förpligtelsen ej beroende af gudomligt bud.

Häri bortfaller Leibnitz djupa uppfattning af frihetens vilkor och det ondas möjlighet.

30 Men läran dock strängt motsatt den Franska lycksalighetsläran. Det är läran om pligten i och för sig – för fullkomligheten – den förnuftiga verldsordningen – och den förnuftiga insigten. Den sluter sig också icke till den Engelska empiriska spiritualismen – medfödd böjelse. Hellre till naturalismen i läran om harmonin, men denna icke empirisk, utan enligt rationella teologin beroende af en högsta förnuftig orsak,

Härför, från förpligtelsen leder sig till rättigheten: att göra allt det, hvarigenom fullkomnas. Detta Naturrättens förhållande till moralen. Blir i rättigheternas härledning delvis repetition af denna.

Statsläran utan konsekvens. Resonnement. Institution för det allmänna bästa. Emedan skref på Tyska, förde till eftertanke i ämnet.

40 Nämnt anhängare, som företrädde denna filosofi. Wolffianism – snart förherrskande.

Man kallar Eklekticism – sammanställning af andras läror. Eklektici utom Wolff: Joh. Franz Budde(us) (1729), Nic. Hieronym. Gundling (1729) populär som läraren Thomasius. Bestämde Naturrättens innehåll till s. k. tvångspligter. Via ad veritatem jurisprudentiæ naturalis. – Joh. Geo. Walch (*1775*). Andr. Ridiger (1731). Alla dessa ännu så förvecklade i det gamla, att de skrefvo på latin. Men vittnande om rörelse till frihet.

50 Bland Wolff's efterföljare i prakt(isk) filosofi Alex. Gottl. Baumgarten (1762) emedan den första bearbetare af Æsthetiken »Æsthetica» 1758.

Bland motståndare Chr. Aug. Crusius (1775) – märklig såsom börjande raden af dem, hvilka sökte sätta filosofins läror i öfverensstämmelse med den ortodoxa teologin. Skref öfver hela filosofins gebit – på Tyska. Titlarne hos Rixner. De angifva redan t. ex. Moral oder

Anweisung vernünftig zu leben» 1764 – huru detta var ett välmående resonnement.

Till Tyskan räknas äfven *Jean Pierre de Crousaz* – från Schweiz (Lausanne) emedan lefde och skref i Holland och emot scepticismen, pyrrhonismen och den Franska (Bayle's). Gjorde på denna väg franska filosofin bekantare i Tyskland. Resonnerande

I sjelfva denna metod röjer sig spåren af det Franska inflytandet. Den politiska och litteraturhistorien lära, huru starkt detta i Tyskland var från medlet af 18:e seklet. Tyskland hade vid dess början lidit af Frankrikes politiska öfvermakt. Det led i följderna äfven af dess litteraturs. Franska språket blef verldsspråk, dess klassiska litteratur verldslitteratur. För den Tyska, som ännu icke egde den sjelfständighet som t. ex. den Engelska blef denna litteratur allherrskande mönster, ehuru efterhärmaningen nog andefattig. Fransk sed spridde sig från hofven. Fredrik II sjelf fransk författare. Kändt huru han ansåg den Tyska stå lågt och förbisåg den äfven sedan den börjat sjelfständigt höja sig. Med franska smaken i sköna litteraturen kom Fransk scepticism och upplysningsfilosofi. Men denna trängde dock icke ned till universiteterna – hvilkas filosofi hufvudsakligen representerades af de anförda Wolffianer och icke-Wolffianer. Ortodoxin sträfvade emot och endast den resonnerande formen – som äfven var Leibnitz gjorde sig gällande. Mera betydelse vann i öfverensstämmelse härmed den franska Humanistiska riktningen. Humanismen antog i Tyskland en bestämd egen form och förband sig med den poetiska reformen vid seklets slut,

På andra sidan hade vid seklets midt den teoretiska filosofin der Kunskapslära – empirismen representerad af Locke – utvecklats sig till sin konsekvens scepticismen, såsom förtviflan om all filosofisk insigt. Till detta resultat fördes den af Hume. Denna empirism, i Tyskland känd och inträngande med Franska litteraturen, vände uppmärksamheten till dess rot i den Engelska filosofin från Bacon – i sammanhang med Naturvetenskapens stigande bearbetning. Mot denna scepticism vände sig den Tyska andan – dogmatisk i filosofin vid universiteterna – såsom humanistisk i litteraturen full af tro på sanning, rätt och mensklig förädling. Kant.

Slutligen förde den vaknade sjelfständigheten i litteraturen och denna befrielse i filosofin mot utlandet tillbaka till den Tyska filosofiska reformens rot hos Leibnitz, Spinoza, Cartesius – till idealismen, som utgör dess utmärkande karakter.

Dessa tre riktningar elker Facer i den Tyska filosofin bestämma för oss dess gruppering,

<10>

Måna Herrar. Inflytandet af den Franska upplysningsfilosofin i Tyskland antog inom sjelfva den filosofiska vetenskapen en från den Franska afvikande form. Vid hofven och bland den högre bildade klassen gjorde sig de Franska lärorne utan vidare gällande med franska språket och franska umgängesseden – ehuru man visst får anse öfvertygelsen på många håll hafva haft mindre att skaffa med dessa lärors bekännande, än modet. Ty Fredrik II gillade och bekände dem, och detta var på denna tid i Tyskland bevekelsegrund nog.

Men inom de kretsar der vetenskapen idkades och allvarligare omfattades, i synnerhet vid universiteterna, funno dessa läror icke lika obehindradt och oförändradt insteg.

Väl öfvergafs metafysiken, spekulerandet öfver tänkandets grundbe-

grepp och, ideerna om gud, världen, anden, själfmedvetandet friheten o. s. v. och i dess ställe trädde den empiriska psykologin och en lika empirisk kunskapslära. Man sträfvade till popularitet i vetenskapen. Den empiriska psykologin var ett sådant populärt ämne. Hvar och en hade sina fem sinnen, känslor, begär, sitt hvardagsförstånd hemma hos sig, och hvar och en kunde på sig själf göra observationer angående dessa själsförmögenheters verksamhetssätt. Med kännedom om den franska litteraturen följde äfven någon bekantskap med den Engelska. Condillac förde till Locke. Denna lära om menskliga vetandets upphof – huru det uppstår – var lika allmänförståndlig. Men under detta fortgick man dock i Tyskland icke till scepticism. Nationallynnet var här till för allvarsamt. Och i det protestantiska Tyskland var den religiösa tron belåten med den vunna friheten. Tron på det öfversinnliga stod derföre gemenligen qvar såsom en »förnufststro». Dess föremål ingingo icke mera i filosofin.

10

I historierna ser man jemförelsevis få namn upptagna – och ingen känner mera, att i Tyskland under 18:e seklet före Kant antalet af filosofiska – på sin tid berömda författare var så stort. Förhållandet är dock det, att den filosofiska litteraturen, hvad antalet af produkter och allmänna deltagandet för de afhandlade ämnena angår, var blomstrande.

20

Äfven i Psykologin och Kunskapsläran sökte dock de Tyska filosoferna på denna tid fasthålla den spiritualistiska ståndpunkten, så att få rent antogo all kunskaps ursprung i åskådningen sinneserfarenheten.

Så Joh. Aug. Eberhard *Theorie des Denkens* «nd» *Empfindens* 1776
Ernest Plattner *Anthropologie für Ärzte* «nd» *Weltweise*

Joh. Nicolaus Tetens (Kiel Köpenhamn). *Philosophische Versuche über die menschliche Natur* «nd» *ihre Entwicklung* 1777. *Renov.* (1770) //N. B. *Associatio idearum* = blifvande märken i hjernan.//

30

Deremot *Joh. Geo. Heinr. Feder* som skref ett stort antal läroböcker i Logik, Psykologi, Moral en mera afgjord empiriker, ehuru af föränderliga åsigtter. *Neuer Emil*. Afgjord empiriker *Joh. Bernh. Basedow* – 1785 den berömda filantropiska pedagogen (Dessau). *Theoretisches System des gesunden Menschenverstandes* 1765. *Philalethie* od(er) *neue Aussichten in die Wahrheit und Religion* d(er) *Vernunft bis in die Grenzen der Offenbarung* – 1764 – = en naturlig teologi Förkastade allt filosoferande. Endast »der gesunde Menschenverstand» *Herrman Samuel Reimarus* – en djupare tänkare. Logiker. Methaphysiker. *Abhandlungen über die natürliche Theologie* 1754. Nämnes här i detta hänseende. Lika afgjord som Basedow var *Joh. Christ. Lossius*, som gaf en teori för sensationens öfvergång till föreställning i *Physische Ursachen der Wahren* 1775. *Moses Mendelssohn* (1785) – jude – bland de berömdaste. Fasthöll vid Wolffianismen, men under sträfvande att gifva formen Fransk lätthet och behag. *Briefe über die Empfindungen*. 1755. *Phædon* od(er) *über die Unsterblichkeit der Seele* 1775 *Morgonstunden* 1785. *Naturlig teologi*, *Joh. Geo. Sulzer*. (Schweitzare). *Vermischte philosophische Schriften* 1773 – sensualist – mest berömd genom *Theorie der schönen Künste* 1771–74.

40

På det praktiska visar sig delvis samma vacklande:

50

Den anförda Feder erkänner egoismen »Selbstliebe» för den första moraliska lagen – men han tillägger att den dock blir otillräcklig, emedan lätt leder till misstag, hvilka bättre aflägsnas genom den Wolffianska fullkomlighetsläran. *Praktische Philosophie* 1776 *Grundlehren zur Kenntniss des menschlichen Willens* 1776. *Untersuchungen über den menschlichen Willen* IV 1786–1793. Lika vacklande

Plattner – slutligen Kantian. Philosophische Aphorismen – 1793. Deremot Basedow afgjord för Lycksalighetsläran. Praktische Philosophie für alle Stände 1758 – och J. D. Michaëlis. Likaså Christian Garve – en mycket läsen. Öfversatte med Anmärkningar Engelska moralisters arbeten. Äfven vidlyftiga Anmärkningar till De officiis. Eigene Betrachtungen über die allgemeinsten Grundsätze der Sittenlehre. 1796 – m. fl. Garve är den allvarligaste, mest upprigtiga undersökare, nitisk för den allmänna sedligheten. Icke desto mindre sensualist och skeptiker i afseende å en högsta, fast moralisk Princip – öfverhufvud en vetenskaplig moral. N. B. De officiis.

10

Utom dessa skref ett stort antal i moraliska ämnen, för det mesta i Lycksalighetslärans anda – hvarföre Kant's uppträdande i detta hänseende reformerande.

Men såsom synes var kunskapsläran ifrigt föremål för föregångarenas undersökningar.

Glömmas bör ej såsom resonnerandets skyddspatron Friedr. Nicolai (1811) utgifvare af Allgem. Deutsche Bibliothek, en tid enväldig. Ännu Fichte föranlåten att i en egen, skarp, polemisk skrift nedslå hans anseende,

20

(11)

Måna Herrar. Bland de senast anförda tänkarena finna vi redan dem, hvilkas läror och uppträdande mera öfverensstämmer med de Franska humanisternas än upplysningsfilosofernas.

Vi erinra oss, att dessas förnämsta representant är Rousseau &c.

Såsom Rousseaus representant i Tyskland framstår Basedow – visserligen i en form som gränsar till karrikatur. Båda lika i personernas originalitet, i entusiasmen för att uppfostra ett nytt slägte återfördt till det naturliga, rent menskliga. Men Rousseau: ömtålig, tillbakadragen. Basedow ömtålig, despotisk; Rousseau djup, det naturliga: idealiskt; Basedow vulgär, det naturliga, hvardagsförståndet. Hos Basedow bortfaller helt och hållet det politiska, menniskorätt och republikanismen. Rousseau är skald. Basedow rena prosan. Rousseau i framställning och stil fulländad, Basedow varm, men ovårdad.

30

Äfven Mendelssohn kan med skäl föras till humanisterna – dock mera i formen, än genom positiv lära. Så äfven Sulzer.

Men den ädlaste representanten är Joh. Gottfr. v. Herder (1803). Kant's samtida – en tid åhörare. Metakritik. Briefe zur Beförderung der Humanität Adrastea. Begebenheiten und Charaktere des 18:en Jahrhunderts. Lärrik för det bättre hos seklet främst – »Ideen zur – Geschichte der Menschheit» 1784 ff. Ädel – varm – kärleksfull. Det var denna humanism, som gaf Tysklands hela litteratur dess karakter. Formelt såsom alla nationers litteraturer omfattande och historiskt af dem bestämd. Men äfven till innehållets allmänna anda: Schiller.

40

Historiens filosofi.

Giovanni Battista Vico. 1741. Neap. »Principj di una scienza nuova d'intorno alla commune natura delle nazioni 1725.

Bossuet Discours sur l'histoire universelle jusqu'a l'empire de Charle Magne 1681. Fortsatt posthumt till 1661.

50

Bossuet – allmän pragmatisk historia ur moralisk synpunkt; dertill uppvisas gudomlig verldsstyrelse N. B. försök dertill med afseende på kristendomen.

Vico, ehuru i tiden senare, utkast till uppfattning såsom mensklighetens. Så vidt känner, först på senare tid uppmärksammas, sedan

Michelet. »Introduction à l'histoire universelle» 1831.

I 18 seklet universalhistorier. England den första af »Guthri och Gray» – i Frankrike Rollin – i Tyskland »Gatterer» och förnämligast »Schlözer».

Herder – slutar i Medeltiden. 4:e Band(et). Utkast till ett 5:e. Genomgående resultat = Humanitet – »mellan enskilda, i religion, stat, handel, konst och vetenskap – menniskoanden utvecklad till sann mensklighet». Hela första bandet utläggning af människans bestämelse – med afs(ående) på kropp och själ. Likhhet med gud genom frihet.

10

Allt med afseende på fulländning i ett annat lif.

Andra humanister med än bestämdare religiös tendens.

Joh. Geo. Hamann – half Mystiker – i *Sibyllinische Blätter*. Bref till Jacobi. Der Magus des Nordens.

Äfven *Joh. Kasp. Lavater* (Zürich 1801) den bekanta physiognomikern. //*Vermischte Schriften*// Äfven bör ihågkommas Chr. Fürchtegott Gellert (1769). Fabler moraliser(ande). Moraliska föreläsningar. Äfv(en) estetiska. Poesi,

20

Både Lavater och Gellert en oerhörd reputation, i s(ynner)het den senare. Mera verksam genom personlighet än skrifter. Öfverhufvud från denna tid Tyska litteraturen representerad af individer, hvilkas personlighet tilldrager läsaren. Humanismen här en renhet, som skiljer den från den Franska. ||I Frankrike öfverhufvud utmåldes menskliga förderfvet. I Tyskland tron på människan och menskligheten stark.|| Känslan, religiositet, mera sann entusiasm. Karakteristiskt är, att dessa humanister, äfven Schiller, helsade Franska revolution som en ny morgonrodnad för Europa. Den Nordamerikanska hade dertill förberedt. Den litterära glansperiodens ingång den härmed sammanhängande allmänna lyftningen bidragande till godt mod. Bakslaget af revolutionens fador, nedtryckte humanismen. En senare tid betraktade dess entusiasm och varma känsla (bedragna) med småklokt leende öfver dess illusioner. Dess inflytande i litteraturen och på den allmänna bildningen icke nog erkändt,

30

När vi komma till betraktande af den revolution i filosofin, som utgick från Kant, skall jag söka visa, huru äfven *han* och *den* stod under denna den humanistiska betraktelsens inflytande.

40

Det synes mig också klart, att isynnerhet den rigtning i den Tyska litteraturen som kan betecknas med dess namn utgjort ett den Tyska bildningens mest afgörande moment i dess inverkan på de Skandinaviska folken – och dermed i sammanhang på vår kultur. I Sverige utestängdes den jemförelsevis genom den mera direkta öfvergången från Fransk klassicism till Tysk romantik. Medellänken saknas. I vårt land, som mindre berördes af striden dem emellan voro Schleglarne och Tieck obekanta storheter. Herder Schiller, Gellert ännu länge ungdomens ledare. Herde o(ch) Gellert på Svenska. Dertill de Engelska, äldre skalderna Thomson – Young. Åtminstone ihågkommer jag alla dessa från min ungdom – och de drömmar deras läring väckte.

Men den Kantiska reformen var i sin grund rent teoretisk. Har sökt visa, huru före honom kunskapslära var filosofisk teori.

50

Emedan dock han vidtog icke från den Tyska i tredje utan från den Engelska i första hand – måste återgå till denna,

Historie

H(öst) T(erminen)

12–15.

Berkley. Hume. 1750–1800,

<12>

M(ina) H(errar). Har sökt framställa upplysningsfilosofins form i Tyskland och i s(ynner)het såsom humanism.

Har fästat uppmärksamheten derpå, huru renaissansen och klassiska litteraturen i Frankrike höjde sig öfver *ester*-romantiken till högre idealer, det patriotiska hjertmodet i st. f. donquichotteriet, den idealiska kärleken ||äfvén den uppoffrande äktenskapliga|| i st. f. den sinnliga, hvári medeltidens förkonstlade dyrkan slutade, den religiösa lyftningen i st. f. dess gyckel med kyrkan – öfverhufvud dygden, pligten såsom bestämd af det bestående verkliga – allt detta visserligen mera såsom reflexion, icke såsom genuin öfvertygelse och sed. Den lyftning till betraktandet af den menskliga bestämmelsen i de gifna jordiska samhällsförhållandena, denna litteratur innebar, fortfor äfvén i upplysningsfilosofins kritik, som under Engelska inflytanden vände sig mot det förvända i det närvarande för att göra förnuftets rätt gällande – och isynnerhet i humanismen såsom sträfvande att sätta det reñt, menskliga i det förvända konventionelas ställe.

10

I Tyskland hade den Franska klassiciteten, upplysningsfilosofin och humanismen ett snabbt förlopp. Det sammanträngdes allt inom ett knappt halft sekel. Der antog också icke upplysningsfilosofin den sceptiska form som i Frankrike – d. ä. icke i vetenskapen och mera som modesak äfvén i de högsta samhällsklasserna. Den humanistiska rigtningen deremot trängde djupare i filosofin, sköna litteraturen och den allmänna bildningen; men äfvén den mera positivt religiös än i Frankrike. Den protestantiska kyrkan icke samma makt i staten som den katolska – dess lära mindre öppen för anfall.

20

Hela denna utveckling den ena stora roten för den nyare Tyska filosofin. I formen blef det humanistiska filosoferandet löst resonnement. Det var en intention men utan fasthet. På det teoretiska gebitet gällde upplysningsfilosofins ||empiristiska|| kunskapslära – i sammanhang med den moralen öfverhufvud lycksalighetslära. Humanismens åsigt af en allmänt mensklig utveckling och förädling – i öfverensstämmelse med Wolffianismens fullkomlighetslära hade ingen vetenskaplig grund och botten. Och äfvén den representerad af Basedow och andra vidhöll lycksalighetsläran.

30

Det var häremot Kant vände sig – och man kan säga i humanismens tjenst. Bekantskapen med den Franska filosofin förde till bekantskap med den Engelska. Kant vände sig för sin reform till denna källa.

Empirismen, i till Locke's sensuatism utbildad till tvifvel på all förnuftig nödvändighet, bevisning i vetandet. Detta genom Hume.

40

Denna vändning af stor konsekvens äfvén för moralen, icke blott för teoretiska filosofin. Ingå derföre närmare derpå.

Men måste gå tillbaka till en företeelse i Engelska filosofin, som främst gaf Hume anledning till hans kritik.

Hafva nämnt om försök att motarbeta den empiriska rigtningen af Cudworth och Moore.

Vida sjelfständigare och grundligare: *George Berkeley* (1752) Irländare. Anglikansk biskop. Utmärkt filantrop. Plan och försök att grunda en missionärstation för Nordamerika – förnämsta arbete: »Treatise concerning the Principles of human knowledge» 1709 N. B. Locke's 1706. 1. Menskliga vetandets innehåll Ideer. Uppstå / a) ur sinnesintryck. / b) inre erfarenhet. / sedan minne fantasi. 2. Den medvetande = / Anden / Själen /. 3 I den alla Ideer. Ett Varande, som icke är föremål för Vetande kan ej tänkas. *Esse = Percipi*. Nödvän-

50

digttvis i ett vetande, menskligt eller Guds. 4. Äfven sinnena tillhöra anden likasom den inre erfarenheten. Åskådningen derföre icke beroende af något utom anden varande. Derföre ingen materie.

Förnämsta bevis: 1. att materien förlagd utom vetandet derom, åter är ett vetandets innehåll. 2. att hvad man om den påstår = blotta Varandet såsom substrat för en mängd accidenser; men detta ren tanke – abstraktion. 3:o att det öfriga: utsträckning, figur, rörelse, hvilat (qualitat^es) primariæ) äfven ogenomtränglighet, antal likaså är begrepp beroende af vetandet om (qualitates secundariæ) storhet, litenhet, hårdhet, hastighet – om hvilka empirikern, medger, att de uttrycka vårt vetande om tingen. Skulle utsträckning finnas för sig, vore den hvarken stor eller liten – ogenomträngligheten än mindre för sig, om ej utsträckning förutsättes o. s. v. 4:o Obegripligt, huru materien kan inverka på anden. Svårigheter, misstag. 5:o Att Själ, ande, kraften verkande orsaken till ideerna, i dess former förstånd och vilja, icke sjelf är en idé. Ty ideerna i sig passiva. Anden uppenbar endast i sina verkningar; hvad han dessutom är, kan ej bestämmas, utsägas, endast att han i verkningarne är. 6:o De idéer, hvilka äro nödvändiga, genom sinnesintryck gifna, gifna af en Högsta Ande – alltings yttersta orsak. Verlden derföre icke mindre reel, ehuru icke materiel.

Berkeley ansåg sig genom denna subjektiva idealism hafva afskurit all materialism och scepticism. Skref äfven en teori öfver seendet, ljuset färgen.

Hume skref väsendtligen med afs^eende på Berkeley's idealism. //»My own life» 1776.//

David Hume (1711–76) Skotte. Sjelfbiografi – med anspråkslöshet men sjelfkänsla i *History of England*. Enkel, allvarlig, arbetsam uppoffrande – säger sitt enda begär hafva varit litterär ära. Hade svårt komma dertill. Historien vände uppmärksamheten på hans filosofiska skrifter. Skref »*Treatise of human nature*» 1739, 28 år gammal, Väckte ingen uppmärksamhet. Ny upplaga 1748 – omarbetad. V III Vidare »*Essays on several subjects*». V. II containing an inquiry concerning human understanding.

1. a) Ideer (ideas) = tankar och b) impressioner = sinnesintryck och drifter, begär, känslor.

2. Ideerna kopior af impressionerna.

3. förbindas i häns^eende till likhet – rum och tid – orsak o^{ch} verkan.

4. I matematiken *demonstration*, exe- öfverensstämmande och motsägande begrepp. I *erfarenheten* motsatsen alltid möjlig, ingen motsägelset. Likväl äfven i afs^eende på den en evidens från orsak till verkan; men denna erfarenhet, vana. //N. B. Analys ur gifna förutsättningar. Afgörande: hvad dermed öfverensstämmer eller icke. Erfarenheten = synthes. Likhet och olikhet relativ.//

5. Derföre inga medfödda ideer – ingen bevisning a priori – ingen förnuftig nödvändighet i vetandet. Förhållandet till Locke,

<13>

Mⁱna Herrar. Kuno Fischer i det arbete jag ofta citerat, Baco's *con* Verulam, vill i Berkeley's läror finna en konsekvent utveckling af Locke's och Baco's – empirismen öfverhufvud. Han stöder detta derpå, att äfven i Berkeley's uppfattning, allt vetande har sin rot i de gifna sinnesintryckena och inre erfarenheten. Men den stora skilnaden är, att Locke gör den materiella tillvaron till dessas grund. Berkeley det

högsta Väsendet, absoluta anden. B(erkeley) förnekar materien – L(ocke) anden – med ett kanske. Visserligen blir äfven enligt B(erkeley) *menschliga* vetandet empiri, erfarenhet af hvad för anden är gifvet – men denna erfarenhets föremål är ideel gudomlig uppenbarelse.

I formen sammanhänger B(erkeley) med Locke. B(erkeley)s sinnesintryck och inre iakttagelse äro hos Locke »sensation» och »reflexion». Likaså begagnade Locke termerna »qualitates primariae & secundariae», mot hvilkas oberoende af hvarandra B(erkeley) polemiserar. Men denna likhet i formen upphäfvur icke den grundväsentliga åtskilnaden. Också var B(erkeley)s hufvudsyfte, att kullkasta, hvad han kallar »realismen» d. ä. materialismen och scepticismen. Idealism i Platonisk mening är denna filosofi icke. Icke heller i Cartesiansk – som grundar Varandet på den rena tanken. B(erkeley) förvandlar detta till enhet af varande och *medvetande*. Esse & Percipi. Men med Plato öfverensstämmer han i uppfattning af Ideernas logiska betydelse – såsom allmänna bestämningar; och för honom är allt vetande, äfven sinnesintrycken = ideer.

Mot Berkley's lära uppträdde Hume, fasthållande den Baconianska och Locke'ska empirismen. Men då Berkley uppvisat, att allt vetande om den yttre världen är subjektivt – äfven om de primära kvaliteterna – men Hume icke kunde antaga hans obevisade påstående, att detta vetande erhöill objektivitet, allmängiltighet, genom att hafva en högsta ande till orsak, stannade han dervid att förneka vetandets objektivitet öfverhufvud = Scepticismen.

N. B. Hume i föregående,

H(ume) framställer uttryckligen: att B(erkeley)s bevisning angående vetandets subjektivitet icke kan bestridas; men att den nödvändigtvis föres till förnekande af all förnuftig nödvändighet i vetandet.

Konsequent gjorde H(ume) äfven på det praktiska gebitet vanan till det bestämmande.

Känsla af lust och olust är den första källan till handling. Den första bevekelsegrunden derföre egoistiska begär, »passioner». Men hos menniskan finnas äfven andra naturliga böjelser, kärlek, vänskap, välvilja, glädje vid det goda. Häri slöt sig till Hutcheson och Butler. Vanan verkar, att dessa göra sig gällande framför de egoistiska – eller att de senare endast svagare ingå såsom motiv i handlingen. Att de äro naturliga bevisas deraf, att de finnas före erfarenheten af deras tillfredsställande. Förnuftet kan medverka genom bedömande öfver erfarenheten; Men för sig ej bestämma pligten. Också fortgår H(ume) till lära om de särskilda dygderna, ej till egentlig pligtlära.

B(erkeley) antog utan vidare viljans frihet, oaktadt vetandets gifvenhet. Detta utan vidare undersökning såsom fritt val. H(ume) visar förtjenstfullt, att detta icke är frihet – endast »tillfällighet». Viljan måste vara bestämd. Men förnuftig bestämning ej – utan vanans att sluta från orsak till verkan – och vanans vid en viss följd i de naturliga böjelserna. Denna vana bildningens vana. Friheten alltså blott förmåga att handla enligt viljans bestämningar – naturliga och genom bildning utvecklade.

Härom en stor strid i England – skall framställas i sammanhang med moraliska läror till seklets slut.

Såsom historiker och politiker mot upplysningsfilosofin. Mot aftalet. Locke och Rousseau N. B. Betraktelsen empirisk. Intresset, behofvet af skydd, vanan vid underkastelse. Öfvertygelser och sed – genom vana inrotade kunna ej genom teorier reformeras.

Scepticismen modererad sålunda, att ehuru ej förnuftigt bevis för Guds existens – själens odödlighet m. m., likväl icke kan bestridas, utan tron bevisande. Engelskt – i motsats mot den Franska scepticismen,

<14>

M(ina) H(errar). Fortsättn(ing). Hume i föregående.

10 T(oll)käg. Att Hume antager känslan såsom afgörande jemte förnuftet »moral sense», »moral sentiment», »internal taste». I Treatise &c. Vol(y)m III Moral. Omarbetad särskildt: »Enquiry concerning the principles of morals».

N. B. Förnuftet ger insigt i ändamål och medel; känslan afgör.

Hela utvecklingen af den Engelska filosofin ett bevis för empirismens otillräcklighet för vetenskaplig insigt och bevisning.

När Hume hade fört detta bevis, men det stridde mot den Engelska andan att gå öfver till en idealistisk uppfattning, stannade den Engelska filosofin vid allmänt resonnement – och med ett sådant sökte man komma från Humes scepticism.

20 *Thomas Reid* (1795) Glasgow. Anförare för den s. k. Skottiska skolan, utbildad af lärjen Dugald Stewart – hvilken tjenat den nyaste Franska filosofin till mönster.

1) Inquiry into the human mind on the principles of common sense. 1769 Rixn(er). 96 Hume's Grundling.

2) Essays on the intellectual powers of man 1785.
 - - - - active - - - - 1788.

30 Som titeln ger tillkänna, satte »common sense», sens commun, mot filosofins förvillelser. Således empiriskt, apellerande till consensus gentium. Antager vissa allm(änna) förståndets grundsanningar. //N. B. Metafysiska. Andra för andra vetenskaper, matematiska o. s. v.// a) nödvändiga: I Substans (materiel och andlig) till grund för allt vetande. II Orsak till allt verkligt. b) tillfälliga: 1 Allt är verkligt, som är medvetet – 2 har varit, verkligt som erinras 3 verkligt utom oss, som är föremål för yttre sinnena. 4 alla sensationer och föreställningar tillhöra ett subjekt, Jag'et, Själen. 5. Jag'et med sig identiskt, så långt medvetandet går tillbaka, o. s. v. ända till 12. 7. Menniskan har makt öfver sin viljas bestämningar och sina handlingar.

40 I moralen yrkar mot Hume på förnuftets makt såsom handlingen bestämmande – och dess afgörande enda grund. (Det var denna lära Dugald Stewart utbildade till förnuftig pligtlära.) Bevisar mot Hume derigenom att ändamål finnas, hvilka icke den naturliga känslan utan förnuftet ger. Med den förnuftiga insigten tillika pligten. Allm(änt) förnuftigt ändamål = Det allm(änna) bästa.

N. B. Rigtningens värde. Formen lös – antagande. Icke säkert genom de allm(änna) kriterierna för grundsanningarne 1:o Att tvifel derpå aldrig kan blifva allmänt; 2:o Att motsatsens falskhet omedelbart inses, och att dess påstående är löjligt.

James Beattie ||Essay on the nature and immutability of truth.|| (i Edingburg Hume's kompetitor) och Oswald. N. B. Páley. Båda ur religiös synpunkt – common sense.

50 En lyftning utöfver denna ståndpunkt försökte *Richard Price* (1791) gifva moralen. //Review of the principal questions and difficulties in morals. 1758.// Han bevisar, huru pligtens bestämmande ur den moraliska känslan är blott subjektivt tycke – d. ä. egentlig objektivt gällande pligt icke kan finnas. Vidare vänder sig mot empirin och Locke, för att bevisa, det ideer a priori finnas, tankelagarne, allm(änna)

kategorier. Att den moraliska människan densamma som den tänkande det goda = sanning. Derföre de moraliska ideerna eviga, objektiva, allmängiltiga, förnuftets verk.

Erkänner dock, att den sinnliga människan behöfver och har understöd i lycksalighetsbegäret och välviljan – men öfver hvilka förnuftet skall råda.

Icke utan inverkan på Skottska skolan. Men alltför idealistisk för England. Slöt sig till Cudworth, föregår Kant.

Nämnas bör äfven nationalekonomins berömda reformator *Adam Smith* (1790) *Theory of moral sentiment* 1768. Sympati, förmåga och lust att deltaga för andras handlingar och försätta oss i deras ställe. Härvid de känslor uteslutna, som motivera handlingen; bedömandet derföre förnuftigt. Princip: att vinna andras bifall. 10

Slutligen *Joseph Priestley* (1804) *An examination of d:r Reid's Inquiry into the human mind* 1774 Likaså mot Beattie och Oswald. *Disquisitions relating to matter and spirit with a history of the philosophical doctrine concerning the origin of the soul and the nature of matter* 1777. (with its influence on Christianity especially with respect of the preexistence of Christ), Priestley's lära är den märkvärdigaste. Han är absolut materialist och likväl ifrigt religiös – t. o. m. specielt kristlig – d. ä. han anser materialismen bäst öfverensstämma med kristendomens lära. Nödgades lemna England och begifva sig till Nord Amerika. 20

Hade haft till föregångare såsom materialist *David Hartley* (1757) *Observations on man, his frame, his duty and his expectations* 1749. Se Tilläg.

Priestley Utgick från omöjligheten af andens och materiens samband och inverkan. Följde Locke och Hume i afsende på vetandets genesis, men mot den senaren konsekvenser. 30

Letters to a philosophical unbeliever 1780. (Rixner 80? Nemligen deraf följer ej vetandets osäkerhet. Endast falskt begrepp om materien. Vetandet lika säkert som den materiella tillvaron. 30

Båda föregångare till den utvärande Materialismen i Tyskland. Priestley fasthåller enheten af »Kraft och Stoff». Moleschotts Vogt's Büchners m. fl. formel. Hans utgångspunkt omöjligheten att förstå en inverkan mellan ande och materie. De nyas bevis, att hjernan är nödvändig för tänkandet, att själskrafterna utvecklas med kroppen, aftaga med den o. s. v.

Det var i synnerhet Priestley, som förde determinismens talan. Derom längre fram – i Tilläg, 40

<15>

Mina Herrar. Föregående *Adam Smith* Nämner blott *Adam Ferguson* ( ) *Edinburgh. Institutes of moral philosophy* 1769. Behandlade särskildt Naturrätt, såsom lära om tvångspligter, Moral och Statsrätt – allt resonnementsvis.

/ *Henry Home* / Lord Kaim. / ( ) *Essays on the principles of morality and natural religion* 1751. Ryktbar såsom Engelsk estetiker. *Elements of criticism* 1762.

Catherine Macaulay Graham *On the immutability of moral truth* 1783. 50

Föregående Priestley.

Hartley's lära ej materialism, ehuru en i den fysiologiska detaljen af sinnesintrycken och vetandets genesis ingående radikal empirist. Nerv-

vibration – nervether – vibration i hjernsubstansen (hvita – nyare: gråa) – för ideerna svagare efter-vibration och *en* sammansättning af intryck association genom vanan vid olika punkters samtida eller tätt på hvarandra följande rörelse. Allt detta blef visserligen likgiltigt för förklaringen af ideernas uppkomst och medvetandet, då Hartley antog en i hjernan present ande, hvars beroende af vibrationerna m. m. blef oförklaradt. Ideassociation af Skottiska skolan. Förbigå moral och teologi,

10 Hume hade fäst uppmärksamheten på det orätta deri, att i fråga om friheten yrka på det fria valet, såsom innebärande handlingens tillfällighet. Han bestämde friheten såsom blott det faktum, att människan ur sig sjelf bestämmer sig till handling. Det bestämmande är enkligt honom känslan – den moraliska – men sjelfva bestämmandet är *determineradt* af föregående intryck och föreställningar – af vetandet och bildningen öfverhufvud.

//Will. King Dublin »De origine mali liberum arbitrium 1702 Bayle Leibnitz//

20 Striden om viljans frihet hade förut förts med afseende på den gudomliga viljan. Så ännu mellan Bayle och Leibnitz; i hvilken strid Clarke, Cudworth och andra deltog. Efter Hume en annan form: determinismen en annan betydelse – nemligen hvarje viljans bestämning beroende af ett föregående själstillstånd, föreställning, känsla, sinnesintryck.

Priestley's bevis för determinismen hufvudsakligen: att viljan bestämmas af lust och olust, kärlek – misshag o. s. v. samt af vetandet om föremålen – således hvad som fallit inom hvarje individs vetande.

Häri genom ett nödvändigt sammanhang i allt, som sker.

30 Hvad friheten härvid är: sjelfva bestämmandet, att låta den öfvervägande lusten och insigten råda. Hans förnämsta motståndare var Price. Å ena sidan fasthåller han liberum arbitrium, fritt val äfven af motivet. Å den andra söker visa att eljest intet tillräknande finnes. Här af återgång till frågan om Gud såsom det Ondas upphof. Priestley antager detta utan vidare objektivt. Men det moraliskt onda enkligt honom sjelfva afsigten. Men äfven denna är vid hans materialistiska åsigt gifven. Han svarar: den blir dock medel för det goda. Han åberopade för sig Hume och Home. Hume förnekade i Essays hans konsekvenser. Bland motståndarna i öfrigt en John Palmer (Prest). Observations in defence of the liberty of man &c. 1779. Appendix to observations. (Palmer såsom demagog till Botany Bay) James Bryant

40 antiqvar. An address to Dr Priestley 1780.

Denna strid invercade på Kant och hans tid,

Historie

Höst Terminen

Kant. 16–20,

<16>

Mina Herrar. Ehuru längre fram bevis nog mot materialismen, bör ej utan all kritik förbigå en lära, sådan som Priestley's.

50 Egentligen är all materialism sammansatt af materielt och immaterielt, materien och kvaliteterna, den förra osynlig, de senare synliga &c, eller ting och egenskaper – det förra synligt, de senare osynliga – eller deras omslag kraft och yttring, den senare synlig, den förra osynlig – o. s. v. Kraft und Stoff = en godtycklig sammanställning här af. Kraft för sig öfversinnlig; Stoff = 0, när krafterna bortagas, = det tänkta

caput mortuum.

Härom har materialismen intet medvetande. Grunden är: att det svåra icke att säga: hvad anden? utan: hvad materien?

I denna fråga gäller evinnerligen Plato's bevisning. Ungefär densamma hos Berkeley.

Man säger: Jag ser, hör, känner o. s. v. Det är fast vetande. Man håller tag i föremålet. Men hvad jag ser en allmän färg, en allmän form; hvad hör, ett visst slags ljud, en allmän ton; hvad känner, en viss grad af hårdhet, mjukhet värme kyla – färg, ton, hårdhet, kyla = allmänna bestämningar, graden, likaså en för många individuella sensationer gemensam grad.

10

Man må säga: sensationen finnes såsom individuel, kan blott ej uttalas annorlunda, än såsom allmän; det är då intet värdt med ett vetande, som menniskan har endast för sig sjelf. Derom kan intet bevisas, är ej vetenskap.

Men i sjelfva verket vet menniskan precis detsamma, som hon kan uttala. Hennes vetande är allmänt, abstraktion. Detta är säker erfarenhet. Den outsägliga sinnliga är så osäker – att om den intet kan sägas, annat, än att den är något annat än vetandet, något som varit, då detta är.

20

Detta är anden: vetandet, som är, sedan dess negation varit.

Att säga denna negation är naturprocess, är ett uppreparande af det redan vederlagda; ty den är det sinnligas, det materielas, naturens negation.

Sjelfmedvetandet är intet annat, än detta vetande om vetandet såsom allmänt.

Denna bevisning var gammal. Men de Engelska moralisterna i seklets slut ville icke återgå till Berkeley – med Hume erkänna sanningen i hans bevisning. Ty 1:o innebar den en radikal immaterialitet; materien, det medvetlösas fanns ej. Berkeley erkände ej, att det negerade var lika verkligt som negationen, nödvändig förutsättning. Stridande mot all empiri, och mot Egelsmännens praktiska förstånd. 2:o var det derur, som Hume härledd sin skepsis; emedan han ej kunde med Berkeley antaga, att vetandet om objektet var omedelbar gudomlig inspiration. Och det var mot denna skepsis de Skottiska moralisterna vände sig. De åberopade mot båda »common sense» – hufvudsakligen ur moralisk synpunkt, i strid mot determinismen.

30

Determinism betydelsen, att viljan öfverhufvud är bestämd af föregående vetande om tingen och af lust och olust genom föregående naturlig drift eller vanans begär. Indeterminism – att fritt val finnes, förnuftigt afgörande.

40

Bådadera abstrakt friheten som förmåga. Striden härom i Tyskland något senare. *Kritiken*: att förnuft och frihet icke är gifven (medfödd) förmåga, utan förvärfvad förnuftig insigt och handling i öfverensstämmelse dermed.

I den Kantiska filosofin, som gjorde reform i Tyskland, invercade alla dessa föregående riktningar – i Tyskland och äfven i England, med hvars filosofi Kant var förtrogen.

50

Immanuel Kant (född 1724.) Biografi af Fr. Vilh. Schubert, som jemte Rosenkranz. Intressant i psykologisk och litterärhistoriskt hänseende. Kants fader sadelmakare. Familjen Skottsk. Cant. // Om Släktkap i Sverige. Östergötland Tjusts härad. I. A. Lindblom. // Äfven Kant skref så tidigare. Ändrade emedan C uttaltes Z. Pietistisk

modererad i hemmet. Likaså i skolan sträng fromhet. Långe privatlärare (9 år). Först 1755 (31 år) privatdocent i femton år. Ordinarie i Logik och Metafysik 1770 – † 1804.

Öfverhufvud hans lif stilla träget. Som student teologi. Bredvid filosofi – matematik – fysik. Första arbeten fysikaliska. Gedanken von der wahren Schätzung der physikalischen Kräfte. 1747. Allgemeiner Naturgeschichte und Theorie des Himmels. 1755. Ansedt af honom sjelf. »De Ipse» Doktorsdisputation. Första rent filosofiska: »Nova dilucidatio principiorum primorum cognationis methaphysicæ – älfven 1755 för Docentur? flera smärre skrifter. »De mundi sensibilis atque intelligibilis forma & principiis 1770. Professur. innehåller dragen till hans system. Kritik der reinen Vernunft. 1781 – således 57 år gammal efter 26 års trägen sysselsättning med filosofiska ämnen.

Kant undersökningar på det teoretiska gebitet bestämda af föregående historie. I Tyskland hade efter Wolff undersökning af vetandets natur blifvit teori. Wolff's metafysik, psykologi – kosmologi, teologi var likgiltig, om intet objektivt vetande kunde finnas.

Vi hafva citerat Eberhard, Tetens, Feder, Lossius. Kant började sina filosofiska studier med Wolff. Han föreläste Logik och Metafysik efter Baumeister's »Institutions» (Derjemte: matematik och fysik t. o. m. fortifikation och fyrverkeri). Men derunder förblefvo de nämnda författarens skrifter, öfverhufvud arbetet med empirisk psykologi och kunskapslära för honom icke okända. De förde tillbaka till den Engelska filosofin. En speciel anledning att lära känna den Engelska litteraturen hade Kant under sitt konditionerande i en förnämre familj, i hvilken samtidens litterära företeelser voro dagligt talämne.

Han utgick derföre, sedan han arbetat sig till större sjelfständighet från samma punkt som Baco och Locke. Vetandets redskap skulle undersökas, instrumentet, hvarmed man i forskningen vill operera. Kant fattade i början sjelf sin kritik sålunda. Han ville på den grunda en egentlig teoretisk filosofi. Men senare tog han sjelf saken så, som vore förnuftskritiken den teoretiska filosofin i dess helhet – egentligen metafysiken i dess helhet – ty naturfilosofin bearbetade han senare, äfvensom psykologin eller antropologin empiriskt.

Om det speciela i förnuftskritiken härnäst,

<17>

40 Måna Herrar. Föregående N. B.

Närmast anslöt Kant sin forskning till Hume's. Vetandets allmängiltighet och nödvändighet ville han bevisa. Hume förnekade den utom matematiken – hvari förfarandet är analytiskt enligt motsägelssatsen. I erfarenhetsvetandet deremot enligt Hume syntetiskt enligt principia rationis sufficientis = Baco föregående orsaker – och syntetiserandet slutandet beroende af vana, utan objektivitet.

Kant uppställer derföre också sitt problem sålunda: äro synthetiska omdömen a priori möjliga. //N. B. a priori// Det är förunderligt, att han strängt skiljer mellan analytiska och syntetiska. Kroppens utsträckning. Kroppens tyngd.

Han erkänner då först att sinnlig åskådning ligger till grund för allt erfarenhetsvetande. Men redan i den finnes något a priori, menskliga anden tillhörande – aprioriska åskådningar: rum och tid.

Detta hade han yrkat redan i sin disputation »Nova Dilucidatio &c. Bevisningen i korthet: Rum a) ej abstraktion ur åskådningen, utan

förutsatt, för att skilja föremålen från hvarandra till arten, likaså föremålet från subjektet; b) kan aldrig abstraheras ifrån, ehuru allt i rummet kan borttänkas – c) ej begrepp, som omfattar flera företeelser. Dess discursivitet = delar – rummet ett – derför åskådning a priori. N. B. Geometrin, a priori, emedan åskådning af det sinnliga ej behöfs utan rena rumåskådningen. – Tiden = formen för Inre sinnet, åskådandet af den åskådandes inre tillstånd – a) förutsattes för den yttre åskådningen för dess succession eller tillikvarandet; b) kan som rummet föreställas tom, utan sinnligt föremål, c) ej begrepp – en tid och delar, det hela förutsatt för delarne.

10

Dessa rena (a priori) åskådningar förmedla all bestämd åskådning. *Sinnligheten*, receptivitet: genom den ett föremål gifvet och en föreställning derom Men att föreställningen hänföres till föremålet, att den fattas såsom vår och med objektet öfverensstämmande, detta *Förståndets* verk, spontaneitet – att tänka föremålet.

Att tänka = omdöme. Tanken empirisk om i den innehålles »Empfindung» = sensation varseblifning – a priori, såvidt den ingen sensation innebär. – (Likasom åskådningen innehåller dessa 2 momenter). A prioriska begrepp = kategorier:

20

Quantitativ: Enhet   Qvalitativ: Realitet
 Mångfald   Negation
 Allhet   Limitation

Relation   Inherenz   Modalitet:

Möjlighet/Omöjlighet

Kausalitet

Tillvaro/Ickevarande

Gemensamhet/Vexelverkan

Nödvändighet/Tillfällighet

//Thesis

Antithes

Synthes//

30

Dessa upptagna ur omdömena. Former för synthesis – förknippning till enhet – begreppsformation. De äro för sig toma former, hvilka ur åskådningen få innehåll – så att vetande, det objektiva uppstår.

Aristoteles hade uppställt 10 kategorier eller klasser af begrepp – bestämmandet af Hvad (väsende) – Huru mycket – Hurudant – Hvertill (ändamål) Hvar – När – Läge (situs) – Hafva – Göra – Lida. – Hvar och När = Kant's rena Åskådning

Detta afhandlades i medeltiden under namn af Ontologi – en del af Metafysiken. Senare dertill Psychologi Kosmologi Theologi. Så Wolff. Tillkommo andra kategorier såsom ||Enkelhet – Sammansättn(ing) Ändlighet – Oändligh(et) &c.|| Kraft – Närvaro – Uppkomst – Förändring. Den allmänna klassificationen Kants originel.

40

Häri grunden för opposition mot den empiriska kunskapsläran öfverhufvud. Der finnes alltså i menckliga vetandet något a priori – syntetiska omdömen a priori. Men emedan enkligt Kants uppfattning dessa allmänna kategorier endast former för synthesisen, äro de i sig toma; och det bestämda vetandet måste få sitt innehåll ur åskådningen, hvilket gifna innehåll förbindes till begrepp under dessa former.

50

Men Kant stannade icke härvid. Han insåg, att kategoriernas tillämpande på det i åskådningen gifna innehållet var en försäkran. Man kunde väl öfvertyga sig empiriskt, att i hvarje bestämt vetande om objektet en synthesis i dessa skilda hänseenden skett. Men huru den

sker – huru förstånd och sinnlighet sammanhänga med hvarandra, detta var oförklaradt. Kant's förklaring härnäst.

Herrarne igenkänna här lätt logiken: det i åskådningen gifna mångfaldigas förknippande till enhet i medvetandet – till begrepp. Detta innebär i sjelfva verket tilläggande af predikaten – omdöme. Logiken har denna form sedan Kant,

(18)

10 Måna Herrar. Sade, att Kant, antagande rum och tid såsom aprioriska former för all Åskådning – vidare ställer bredvid dem aprioriska, menliga förståndet a priori tillhörande begrepp, såsom bestämmande den regel, den lag, enligt hvilken en föreställning om det i åskådningen gifna innehållet bildar sig.

Herrarne känna detta med afseende på det konkreta vetandet ur Logiken. I åskådningen är ett mångfaldigt innehåll gifvet; detta syntetiseras (till enhet i medvetandet) till en föreställning, ett begrepp af förståndet. Logiken sådan från Kant.

20 Bör icke fattas som vanligt: att åskådningen är en föreställning, färdig, att förståndet kommer dertill och ur den bildar ett begrepp. Äfven Kant's mening, att all föreställning öfverhufvud kommer till stånd genom denna dubbla process. Af åskådningen för sig har människan intet medvetande. Den blir medveten, en föreställning, först genom begripandet.

Derföre säger Kant: Förståndet, (spontaneiteten) särskiljer föreställningen från föremålet – med den betydelse, att föreställningen får, ett motsvarande föremål. Han säger: begripandet skapar föremålet – såsom föremål, gör det dertill genom att derifrån särskilja föreställningen såsom föreställning.

30 Och då i hans kritik ||Transcendental estetik – logik –|| icke är fråga om annan åskådning, än den af rum och tid – är det dessa, som genom begripandet göras till föremål och om hvilka en föreställning uppstår. Genom begripandet, synthesis enligt de aprioriska begreppen, får människan först en föreställning om rum och tid och förlägger dem utom föreställningen såsom föremål, existerande.

Detta är icke klart framhållet – af Michelet och andra.

De aprioriska begreppen = kategorierna »Prædicabilien des reinen Verstandes».

40 Nämnde att Aristoteles uppställt 10. (5 epikategorier = postprædicamenta). Under Fortgången ökades, omordnades. Kant anmärker, att de äro på måfå samlade. Söker bestämma antalet genom tänkandets, begripandets, bedömandets funktioner, omdömenas former. Dessa någotsånär desamma hos Aristoteles – ännu hos Wolff. Ur Bauermeisters Institutjonen.

Propositioner 1) Simplex = kategorisk

Composita = hypotetiska disjunktiva »copulativa»

2) Affirmans – negans.

3) Universalis – Particularis.

Singularis – Universalis indefinita,

Modaliteten en bibestämning.

50 Necessè est – contingit / Possibile est – Impossibile est.

Hos Kant tripliciteten genomgående:

Allmän Jakande kategorisk Problematisk

Särskild Nekande hypotetisk Assertorisk

Enskild Oändlig disjunktiva Apodiktisk

Häraf nu Kategorierna. Se föregående.

Men Kant antager äfven härledda kategorier: t. ex. kraft – aktivitet passivitet – Uppkomst förgängelse &c. De tillhöra Ontologin – Metafysiken, icke transcendentala Logiken.

Hegel det stora framsteget, att systematisera hela detta innehåll och bestämma antalet genom härledning, den ena bestämningens öfvergång i den andra: tänkandets system – förnuftets dialektik.

Det var icke denna härledning på hvilken Kant lade vikt, utan på de aprioriska begreppens förnuftiga nödvändighet. Detta kategoriernas »Deduction».

10

Att de göra åskådningen möjlig – nemkigen» medvetandet derom, Föreställningen och Föremålet.

För utredandet häraf en djupsinning undersökning. Kunna ej ingå i detaljen.

Det väsentliga är: att kategoriernas tillämpning på Åskådningens innehåll förmedlas af Inbillnings-kraften.

I erfarenhetsvetandet – in concreto – sker detta så: Det mångfaldiga i Åskådningen sammanhålles = »Synthesis der Apprehension in der Anschauung», Men detta förutsätter hvarje förutgåendet intrycks återkallande: »Synthesis der Reproduktion in der Einbildung».

20

Detta åter förutsätter medvetande om det reproducerades Identitet: »Synthesis der Recognition im Begriffe».

Häri genom uppstår en föreställning = mångfaldigt förenadt i ett medvetande. Det är häri Begreppen a priori äro Regel, lag.

Och i denna Synthesis förutsättes ännu, såsom hela processens grund: »die transcendente Einheit der Apperception», medvetandets enhet, Sjelfmedvetandet.

Användes nu detta transcendentalt med afskående» blott å den rena åskådningen a priori, Rum och Tid, är Inbillningskraften icke reproducerande utan productiv. De tre akterna äro: »Synopsis des Mannigfaltigen a priori durch den Sinn». »Synthesis durch die» Einbildungskraft». »Einheit der Synthesis durch ursprüngliche Apperception». N. B. Förstånd = Einheit der Apperception in Beziehung auf die Synthesis der Einbildungskraft».

30

Sjelfmedvetandet, aprioriskt = Die ursprüngliche synthetische Einheit der Apperception» innebär en Synthesis enkligt» regel, lag; ty enheten skulle icke finnas, om icke synthesen vore lagbunden, följde förnuftigt nödvändig regel. Det är i föreställningarna medvetandets enhet är verklig. Vore de regellösa, tillfälliga, skulle den icke finnas. Sjelfva regelbundenheten gör, att Subjektet i hvar och en af dem, i denna regelbundenhet igen känner vet sig sjelf. Denna Kategoriernas Deduction. Vanligen illa framställd. N. B. Die Deduction dker» reinen Verstandesbegriffe. 3:er Abschnitt. Kant sjelf eljest sväfvande,

40

<19>

Måna» Herrar». Hos Kant är vid kategoriernas deduktion fråga endast om dessas förnuftiga nödvändighet såsom apriorisk regel och lag för föreställningens bildande.

Likaså är fråga endast om deras tillämpning på den rena åskådningen – rum och tid, icke på åskådningen af bestämda sinnliga föremål.

50

Repeteras ur föregående om den trefaldiga Syntesen i erfarenhetsvetandet. //N. B. Föregående – slutet.// När nu detta tillämpas på vetandet a priori, har man en a) Synopsis af punktualiteten i rummet – N. B. a priori, ty rummet är a priori all åskådningens form b) Synthesis af punktualiteten i tiden – likaså a priori, hvarföre Inbillningskraften

här *producerande* //(b) denna produktivitet = Schematismen.)// c) Medvetandets enhet = Synthesis i apperceptionen: att det förbundna mångfaldiga tillhör samma medvetande. Här den egentliga deduktion: att enhet i medvetandet icke kan finnas utan lag i tänkandet; hvarföre a prioriska kategorier. //N. B. D:o//

Det är denna vändning i Kants deduktion, som i framställningar är förbisedd. Äfven Kant sjelf fasthåller den icke noggrannt, rättare: lägger icke tillbörlig vikt derpå. Summan deri är: att sedan medvetandets enhet bevisas vara nödvändig förutsättning, Kategoriernas nödvändighet deduceras ur *den*.

Härvid bör noga ihågkommas, att hela betraktelsen icke har att göra med erfarenhetsvetandet, med andra åskådningar, än de aprioriska.

Detta förbises. Så äfven hos Schwegler. Det blir otydligt, emedan den yttre världen och den empiriska åskådningen är *gifven* – dervid så betraktas.

I allmänhet ihågkommes, att de särskilda synteserna icke äro skilda i tiden och i medvetandet, utan alla ingå i hvarje föreställningsbildande, så att den rena åskådningen först genom dem alla är möjlig, medveten.

Så uppstår föreställningen a priori och med den *föremålet*, objektet. Rum och tid blifva föremål – försättas utom föreställningen såsom dess Andra.

Men härigenom, genom samma aprioriska akter, blir äfven den sinnliga åskådningens innehåll (såsom i rum och tid förestäldt och begripet) öfverhufvud objekt. Det är icke Berkeley's Idealism. Den yttre världen är utom medvetandet. Men den är *objekt* för medvetandet genom den aprioriska processen. //N. B. Eberhard – Kant: Über eine Entdeckung nach der alle neue Kritik der reinen Vernunft durch eine ältere entbehrlich gemacht werden soll». 1790// Kant fattar klart, att »naturens lagar», den förnuftiga ordningen i naturen är menskliga förnuftets ordning, af förnuftet i naturen »inlägges». Han erkänner, huru abstract detta förefaller för hvardagsförståndet. Men detta får ej hjälpa. Minsta reflexion lär det, och Förnuftskritiken bevisar det. Detta filosofins historiska bevis mot Empirismen, Sensualismen Materialismen.

Vi hafva att följa den praktiska filosofins historia. Kunnna dertföre icke uppehålla oss med den vidare teoretiska detaljen. Erinra blott derom, huru Kant i detalj söker uppvisa Inbillningskraftens produktiva synthesis i förenandet af den rena begreppsbestämningens och den rena åskådningens. Detta Schematismen. Inbillningskraften producerar Schemata för kategorierna. Detta kan förstås så. Föreställningen såsom allmän har intet motsvarande existerande objekt. Detta är oändligen individuelt. Men släktet, *Rosa*, *species canina* existerar ej som sådant. Bilden deraf ett Schema. Tillämpas detta på den rena åskådningen, så har man Kants lära om Inbillningen a-prioriska Schemata. Schemat, bilden, har tidsåskådningen till material, emedan den tillhör det inre sinnet åskådningen af sjelfva medvetandets succession. Schemata dertföre:

för *Quantitativa* tidsföljden – *Qualitativa* Tidsinnehållet. *Tal* / Numerus (uppfylld tid = tom led) *Grad* o. s. v. Sjelfva saken djupt fattad; men Schematismen i detalj icke tillfredsställande.

Schema för Substansen. Det realas fortvaro i tiden.

– Kausalitet. Substansernas succession i tiden.

– *d(er)* Wechselwirkung. Sammanvaro af Substansernas Accidenser.

– Möjlighet. – Tillvaro i en tid öfverhufvud
Verklighet – i en bestämd tid Nödvändighet – i all tid,

Historie
Höstterminen
Kant 21–24,

21

Måna Herrar. Önskade fästa uppmärksamheten på det senast anförda, väsentliga i kategoriernas deduktion: att Apperceptionens syntetiska enhet, det aprioriska Sjelfmedvetandet, nödvändigtvis innebär en Synthesis, syntetiseringen öfverhufvud, enkligt bestämd lag (kategorierna), emedan medvetandet om Medvetandets identitet i föreställningarna eljest icke skulle finnas.

Anmärkning att Föregående ur första upplagan. Derföre af framställare försummadt. Så äfven af Michelet. De tre nämnda synteserna: Punktualitens i Rummet, Successionens i tiden – Sjelfmedvetandet i begreppet, föreställningen (Recognition) i hög grad upplysande. – Den omvända ordningen a priori: Sjelfmedvetandet – Tankandets, Inbillningens produktiva (Schematismen), Den rena Åskådningens – a priori.

Och härvid förnämligast den synpunkt, att Sjelfmedvetandet innebär tankens syntes, kategorierna, tankandets, det aprioriska, förnuftigt nödvändiga,

Kant upptager här Cartesii: »cogito» såsom grund, men blott för allt vetande. Hvad han invänder mot »ergo sum» är, att sjelfmedvetande och tänka är tom form, om icke användt på ett gifvet Vara, »möjlig erfarenhet». N. B. Äfven rena åskådningen = form, derföre på empirisk Åskådning – för hvilken ett gifvet Vara ligger till grund.

Ehuru således denna aprioriska form ger vetandet objektivitet, förnuftig nödvändighet, »syntetiska omdömen a priori», gäller detta vetande blott med afseende på möjlig erfarenhet, för det i åskådningen gifna innehållet. Bortom detta står såsom den empiriska åskådningens grund, »Das Ding an sich» – Phænomenon, Noumenon.

Den aprioriska formen ger objektet; ty derigenom föreställningen, och först med den föreställningens föremål – men detta likväl föremål blott »för oss», för det menliga vetandet.

Hvarföre Kant kom härtill: egentligen för att undvika den Berkeleyiska Idealismen. Ty då Lagen regeln, öfverhufvud det Allmänna är förståndets verk, a priori, och objektet alltid för vetandet är detta allmänna, skulle i sjelfva verket objektet som sådant blifva tankens position. Det mångfaldiga innehållet fattar derföre Kant såsom i åskådningen gifvet. Eljest skulle vetandet vara endast den toma tankelagen, kategorin, formen, och likaså toma rum och tid. Der finnes derföre ett objekt »an sich», som genom intryck på sinnena ger detta innehåll, men om hvilket som sådant människan intet annat vet, än att det är; ty innehållet antager genast den aprioriska formen, blir ett vetande för oss. – Kritiken i följande Tyska filosofin.

Härmed slutar en hufvuddel af Kant's kritik: Analytiken. Följer Dialektik der reinen Vernunft.

Är kritik öfver rena Förnuftet. Ännu icke taladt om Förnuftet endast om Sinnet (yttre och inre) Sinligheten, Inbillningen, Förståndet.

Kommer abrupt till förnuftet såsom förmåga att veta det »Unbe-

dingte», absoluta.

Förnuftet verksamt i Slutledningen, såsom förståndet i Omdömet,

<22>

Måna Herrar. Kant hade i sin Analytik der keinen Vernunft från sin ståndpunkt bevisat vetandets aprioritet – till formen, utredt, hvarföre vetandet innebär den förnuftiga nödvändighet, som en blott på åskådning, på mottagna intryck, på vanan grundad betraktelse icke kan gifva. Han hade häri vederlagt Locke och Hume, återvändt till Idealismen, likväl under vissa inskränkningar, i det han sökte uppvisa vetandets grund i sjelfmedvetandet, Apperceptionens ursprungliga synthetiska enhet – Cartesii »cogito» såsom allt vetandes grund.

10

Han yrkar, som anfördt, bestämdt: att äfven i vetandet om naturen, menskliga förnuftet i den inlägger lagen, den förnuftiga ordningen. Likväl emedan det aprioriska vetandet är endast form, men allt vetandes innehåll är i åskådningen gifvet (det Mångfaldiga, som a priori syntetiseras), så är ännu denna vetandets objektivitet blott subjektivt mensklig. Derföre ställer han utom vetandet och vetandets föremål, det föremål, som ifrån vetandet särskiljes såsom motsvarande, detsamma, ett annat ursprungligt objekt såsom åskådningens grund, hvilket dock icke af åskådningen fattas, das Ding an sich. Detta absoluta objekt står utom Rum och Tid, derföre utom kategorierna, som endast hänfödda till dessa gifva vetandets form. Hvarföre? Just emedan rum och tid äro människans subjektiva åskådningsformer. Är då objektet, sådant det i dessa former fattas, verkligt. Ja, svarar Kant, för människan finnes ingen annan verklighet. Men denna verklighet är blott hennes. Den är sjelfva Tinget i sig, sådant det för människan – med dessa former för vetandet – måste framställa sig. Hvad Tinget i sig dessutom är, kunna vi ej begripa. För en annan sinnlighet, ett annat förstånd – eller N. B. för ett förstånd utan sinnlighet kan det vara något annat.

20

30

Kant insåg, att Tinget i sig var tänkt ej åskådadt. Noumenon ej Phänomenen. Men just såsom blott Noumenon kunde derom intet sägas.

Anmärkning. Att Kant mer och mer höll vid denna lära om ett absolut objekt, för att skilja sig från Berkeley – Eberhard Kant's skrift: Über eine Entdeckung, nach der alle neue Kritik der reinen Vernunft durch eine ältere entbehrlich gemacht werden soll 1790. Äfven i senare upplagor af Kritiken,

40

Slutledningen: att uppsöka mellantermen (terminus medius), som förbinder öfver- och undertermen (major & minor), d. ä. att bestämma vilkoret, hvarunder de förbindas såsom subjekt och predikat. ||Men detta vilkor är öfversatsens Subjekt. Egentligen bestämmes derföre detta sjelft såsom vilkoret hvarunder predikatet är predikat. Och då det har formen af allmänhet – totaliteten af vilkor.||

Såsom kategorierna till grund för omdömet, så förnufts begrepp, Ideer till grund för slutledningen. Detta parti svagt. Förnuftsbegreppet, idén, är totaliteten af vilkor – det absoluta vilkoret. Princip – icke regel lag.

50

Emedan slutandet hänför sig till omdömet till förhållandet mellan subjekt och predikat – (icke till det mångfaldiga i åskådningen såsom kategorierna) så finnas lika många Förnuftsbegrepp som omdömen för Relation.

Kategoriska slutledningen: – det absoluta Subjektet, som icke mera är predikat = själen – det tänkande subjektet.

Hypotetiska) – den totala kedjan af orsak och verkan = verlden – d. ä. Verlden såsom totalitet i rum och tid inom sig betingad – slutande vilkoren för sin tillvaro.

Disjunktiva) – den absoluta enheten såsom vilkor för all disjunktion. »Einheit der Bedingung aller Gegenstände des Denkens» = gud – d. ä. det rent obetingade, det Absoluta.

Slutledningen går ut på att finna denna absoluta grund. Bedingung. Ideerna a priori såsom kategorierna. Kunna icke deduceras såsom dessa. N. B. Deras förnuftiga nödvändighet härledes ur sjelfmedvetandet. Men vid dem oundvikligt sker, att de framstå såsom bevisade, genom slutledningen, slutandet gifna, d. ä. deras definition betydelse ur slutandet hemtad,

10

Här kritik öfver metafysikens öfriga delar. I Analytiken öfver Ontologin. Här öfver Psykologin. Kosmologin. Teologin.

Detta sken i slutandet skall Förnuftskritiken ådagalägga.

Dessa skenslut för den första ideen *paralogismer*, för den andra *Antinomier*, för den tredje *Bevisen för Guds existens*.

Paralogismerna uppställas efter Qvantitet, Qvalitet, Relatjon, Modalitet – ehuru ej i denna ordning. Själens substans – kategor.

– enkel – qvalitet

20

– numeriskt identisk – qvantitet

– nödvändigt existerande Modalitet N. B.

Själens: 1) Immaterialitet. 2) Incorruptibilitet. 3) Personalitet. 4) Odödlighet. //N. B. Speciellt mot Mendelsohn, som i Phædon sökt bevisa odödligheten derigenom//

Skenet beror deraf, att i st. f. ideen, som icke hänför sig till någon åskådning, sättes kategorierna substans – realitet – enhet nödvändighet.

För den andra ideen såsom enhet af det betingade och obetingade skensluten Antinomiska.

30

Qvantitet: / (bedingt) / begränsad / eller / (unbedingt) / obegränsad / i tid och rum.

Qvalitet bestående atomer eller i oändlighet delbar materie

Kausalitet – finnes blott nödvändig eller äfven fri orsak.

Modalitet – antingen icke finnes eller finnes en absolut nödvändig grund i verlden eller utom såsom dess orsak,

(23)

Mina Herrar). Det förtjenar väl noga uppmärksammas, hvad Kant i allmänhet säger om Slutandet, att det förutsätter ett absolut högsta vilkor, som sjelft icke beror af något annat, och hvarifrån slutledningarnes kedja utgår. Ty eljest är öfversatsen alltid ett godtyckligt antagande.

40

Det är också märkligt nog, att han fattar dessa de högsta grundsatserna för alla härledda satser såsom Ideerna.

Ty det är en djup reflexion, att människorna förutsätta dessa ideer, det tänkande Subjektet, Verldsaltet såsom totalitet, och ett absolut högsta väsende i allt förbindande af den ena tanken med den andra. Föreställningar kan hon bilda sig och definiera dem i omdömen – nemlige föreställningar om den förhandenvarande yttre verlden. Men hon kan icke hålla två tankar tillsamman, d. ä. inse något samband mellan tvenne bedömanden, utan att förutsätta dessa ideer.

50

Tänker man noga härpå, så skall deruti finnas en djupare grund för dessa Ideers förnuftiga nödvändighet, objektivitet, än den Kant sjelf antog, den moraliska nödvändigheten. Han ansåg denna objektivitet

såsom ur teoretisk synpunkt förutsatt, antagen, innebärande ett nödvändigt sken.

Hafva korrt nämnt om dessa skenslut, såvidt de röra den första ideen – den om ett absolut subjekt – nemligen Paralogismerna.

N. B. Antinomierna. I föregående.

10 Sades, att Kant i den disjunktiva slutledningen finner förnuftets sträfvan deri: att återgå till det absoluta villkoret för all disjunktion, för allt tänkbart. Det är egentligen en återgång till det absolut allmänna begreppet, som omfattar, har till omfång alla möjliga begrepp, men tillika till detta såsom vilkor för specifikationen = den absoluta enheten för all möjlighet – möjlig existens.

N. B. »Der Einbegriff aller Möglichkeit.»

20 Detta bestämmer han nu vidare så, att i den tredje Ideen, Gud, förnuftet fattar det aldrealeaste väsen – villkoret för all realitet. Det tillägges derföre en egen absolut tillvaro och är derföre förnuftets ideal = det blott af idén bestämda Tillvarande. Idealet får herigenom betydelsen att vara det fullkomliga tillvarande, hvaraf all annan tillvaro är blott en afbild. Förnuftet tillägger det icke blott en tillvaro för sig, utan hypostaserar detsamma, fattar det såsom det högsta all tillvaro bestämmande förnuft, och slutligen personifierar idealet till ett tänkande subjekt.

De skenslut, genom hvilka förnuftet vill gifva Idealet förnuftig nödvändighet, objektivitet, äro Metafysikens tre s. k. bevis för Guds existens.

Det *Ontologiska*, slutandet från Guds begrepp till hans Vara. Från Skolastiken Anselm:us / a / of / Canterbury ||† 1109. »Esse in intellectu, quo majus cogitari neqvit.»|| Vanligen den form: att det allrafullkomligaste väsende ofullkomligt om varandets, realitetens predikat saknas,

30 Det *Kosmologiska* från Varandet till begreppet, från världens tillvaro, till en högsta orsak – äfven formen a contingentia mundi, d. ä. emedan den eljest vore tillfällig till ett i sig absolut nödvändigt väsen.

Det *physio-teologiska* eller teleologiska – från världens ändamålsenliga inrättning.

Kant's kritik finnes i alla filosofins historier.

Det *Ontologiska* förkastas, emedan slutandet från Begreppet till Varandet icke är slutande till verklig existens. Det är analytiskt (N. B. ofta användt) Vara innebäres i begreppet, lägger intet dertill.

40 Att sluta till en absolut nödvändig orsak, är att sluta till begreppets nödvändighet. Men att tillägga denna orsak egen tillvaro, förutsätter ontologiska beviset.

Likaså förutsätter det *Teleologiska* det *kosmologiska* – till ändamålsenlighetens orsak – o. s. v.

<24>

Måna Herrar. Repeteras om Förnuftsidealet.

50 Kant låter Antinomiernas uppställande följas af en utförlig undersökning, hvilken han kallar deras upplösning och deras reglerande användning. Den förra intressant äfven såsom kritik öfver empirismen och idealismen öfverhufvud. Senare delen går ut på att visa, huru ideen såsom problem tjenar till en sporre för vetandets utvidgande t. ex. att fortgå i undersökning af den i tid och rum oändliga kedjan af fenomen. På samma sätt åtföljes läran om Förnuftsidealet af en Kritik öfver all spekulativ teologi. Denna i synnerhet intressant för framställningen af Förnuftets sträfvande att finna en högsta princip.

Kant lär: Är principen gifven och bevisad, så kan förnuftet förfara apodiktiskt = ur den härledda det särskilda konsekvenserna. Men är principen ett »problem», så hänföres på försök det särskilda till densamma, och om det låter sig ur den förklaras, antages den såsom en »probersten» för sanningen af det härledda. Detta är: »Der hypothetische Vernunftgebrauch» – och det är detta användande Kant anser för det enda rätta. Förnuftet är deri regulativt, icke konstitutivt. Främst af intresse hans bevisning, att vetandet, utan att hänföras till »Förnuftsidealet», det Absoluta, aldrig kan bringas i system. Men vetandets system blir så ett problem, som aldrig fullkomligt kan lösas. //N. B. Vore icke idén människan gifven, skulle systemet icke sökas. Detta det rent teoretiska intresset vid och gagnet af förnuftsidealet.//

10

Analytiken och Dialektiken tillhöra båda Förnufts-kritikens första del »Elementarläran». Sedan Metodläran, i hvilken vilkoren för ett systematiskt vetande öfverhufvud undersökas – läres huru och i hvad grad förnuftet kan komma till system.

För oss af intresse det kapitel som handlar »Von dem letzten Zwecke des reinen Gebrauchs unserer Vernunft.» Här gör Kant öfvergången till den Praktiska delen.

20

Tre äro de kardinalsatser, hvilka utgöra slutändamålet för förnuftig spekulation, förnuftets rena, transcendentala operationer: Viljans frihet; Själens odödlighet; Guds existens.

Det teoretiska intresset jemförelsevis svagt. Det praktiska intresset hufvudsak,

Praktiskt är allt, som genom frihet är möjligt. Förnuftet regulativt i afseende å de empiriska vilkoren för frihetens utöfning – i bestämmandet af totaliteten af ändamål = Lycksaligheten, och medlen för detta ändamåls vinnande, pragmatiska lagar för handlingen. Men Moraliska lagar ||, Frihetens,|| äro de, som föreskrifva absolute, utan allt afseende på det empiriska – »hvad som bör ske» – icke hvad som sker eller kan ske. Dessa a priori och förnuftet i deras bestämmande konstitutivt.

30

Allt förnuftsintresse teoretiskt och praktiskt i dessa tre frågor

Was kann ich wissen? teoretiskt

Was soll ich thun? praktiskt

Was darf ich hoffen? teoretiskt & praktiskt

Detta i följand Abschnitt »Ideal des höchsten Guts, als einem Bestimmungsgrund des letzten Zwecke der reinen Vernunft.»

Kant söker här visa: att den praktiska frågans lösning förer till lösning af den teoretiska.

40

Det högsta Goda såsom Lycksalighet, totalitet af ändamål, som skola realiseras, extensivt och intensivt, blir blott empiriskt bestämdt. Den regel för handlingen, som ur detta ändamål bestämmes pragmatisk Klokhetsregel. Men om ändamål: »Die Würdigkeit glücklich zu seyn», beror bestämmandet ej af erfarenheten, utan är apriorisk Sedelag. Detta det högsta praktiska ändamål.

Men dess bestämmande tvingar till antagande af, att denna värdighet är möjlig – och derföre af det praktiska idealet = ett moraliskt fullkomligt väsende, – Likaså af den moraliska ändamålsenligheten i skapelsen, d. ä. i historien och i naturen i öfverensstämmelse dermed. Slutligen att med värdighet dertill skall följa lycksalighet.

50

Detta kan anses som slutstenen. Kant har ännu Architektonik der reinen Vernunft = reglorna för systematiserandet – mera fattigt, logisk metodlära. //Metodlärans tredje del.// Vi välja för exempels skull

3:e Antinomien.

Thesis

Man måste antaga en fri Kausalitet, emedan icke alla företeelser kunna förklaras ur naturnödvändigheten.

Bevis: Att naturnödvändigheten i evighet förutsätter kedja af orsak och verkan, emedan orsaken är, då den verkar, och eljest orsak *och verkan* skulle varit från evighet. Men naturlag betyder, att orsak *a priori*, d. v. s. före verkan skall finnas. Alltså en högsta, på sig sjelf beroende orsak, fri orsak.

10

Antithesis

Det gifves ingen fri orsak, endast naturnödvändighet.

Bevis. En fri orsak, förutsätter inom sig ett tillstånd, då den icke var orsak, har en början *såsom orsak* och är dock före denna början. Men det föregående tillståndet står i intet orsakssammanhang med orsakstillståndet. Men den fria orsaken innebär alltså negation af sjelfva orsakförhållandet. D. ä. den fria orsaken är tillfällig – utan lag – hvilket är orimligt. Följa de båda tillstånden enkligt en lag, så är detta naturnödvändighet,

20

Historia

Höstterminen

Kant 25–28,

25

Mina Herrar. Repetition af slutet i Förnuftskritiken ur Föregående.

Hela denna teoretiska del af den Kantiska filosofin slog med svårighet an, så populär den än numera förefaller äfven oss.

30

Det är populärt, att människan ser tingen »på sitt sätt» – att hon icke någonsin kan få reda på, hvad de egentligen äro, att Tinget i sig ligger bortom hennes vetande. För mängden är det också en populär föreställning, att vetenskapen förgäfves bråkar med att lära veta, hvad gud är, hvad hans skapelse är, hvad menniskoanden är.

40

Men undersökningen var sträng. Resultaterna kunde vara populära, men vägen till dem befanns svår. Derföre inom vetenskapen klagan öfver dunkelhet och missförstånd. Undersökningens djup, dess sammanhang med den föregående filosofiska utvecklingen gjorde sig dock gällande. Intet steg framåt kunde ske utan dess begripande och vederläggande. Den Wolffiska formela demonstrationen hade genom sin formalism fallit i vanrykte, I dess lära fanns intet egendomligt innehåll. Den Engelsk-Franska empirismen var just den, Kant sökt drifva undan. Den måste rödja hans undersökning ur vägen, för att bestå.

Kant sökte sjelf möta klagan öfver obegriplighet genom att popularisera. Hans »Prolegomena zu einer jeden Methaphysik, die künfftig als Wissenschaft auftreten will 1783. En mindre uppsats: Was heisst sich im Denken zu orientiren 1786. Äfven omarbetningar i ny upplaga, den 2:dra, hade detta ändamål.

50

Men vetenskapen hade ett högre intresse vid att begripa och vederlägga Kant. Detta intresse var fästadt vid den rigtning Cartesius, Spinoza och Leibnitz gifvit filosofin. Blef Kants lära bestående, kunde vetenskapen i denna mening anse sig afdankad. Ty just det begripande, som tillhörde dess intresse, hade Kant förnekat – begripandet af det andliga, det öfersinliga. Eller hvilket intresse kunde filosofin hafva, om natur och ande, såsom Kant lärde, för den voro tillslutna böcker? I det följande historien om fortgången utöfver det Kantiska negativa

resultatet.

Nämnas må här: att man vid jernförande af Hegel's logik finner, huru mycket denna i afseende å de logiska kategoriernas bestämmande lärt af förnuftskritiken. Utom Schemata, Kategorierna och Ideerna, med dessas momenter i bevisen, har Kant i Bihang till Analytiken – af oss förbigånget – handlat »Von der Amphibolie der Reflexionsbegriffe». //Inre – Yttre; Identitet – Åtskilnad; Materie o(oh) Form o. s. v.// Dessa undersökningar till stor del nya, skarpsinniga, hvad angår hvar och en för sig.

10

Här Kants Praktiska filosofi. Det första och kanske det förnämsta arbetet: »Grundlegung zur Metaphysik der Sitten» Riga 1785 2:a Upp(agan) 1786 4:e 1797. Det har tre kapitel (Abschnitte):

Übergang von d(er) gemeinen sittlichen Vernunfterkennniss zur philosophischen.

Überg(ang) von der populären sitt(ichen) Weltweisheit zur Metaphysik d(er) Sitten.

Übergang von der Metaphysik d(er) Sitten zur Kritik der reinen prakt(ischen) Vernunft.

20

Wolff hade låtit sin Moralfilosofi föregås af allm(änna) undersökningar rörande det högsta Goda, Viljan, Pligten o. s. v. Kant refererar dertill, sägande: det är undersökning öfver det menskliga viljandet i allmänhet, sådant det är i förhållande till det gifna i natur o(oh) historie.

Men en Metafysik skall behandla »Ideen af och principerna för en möjlig ren vilja» utan afseende på vilkoren för det menskliga viljandet = psykologisk, rättare Antropologisk (empirisk) undersökning,

I sin Grundlegung vill Kant fastställa den högsta Moralprincipen – det rena förnuftets. Han utgår från den allmänna meningen rörande Pligten och söker visa, att den uppställer pligten som allmän lag, utan afseende på böjelsen, på afsigten in concreto el(ke)r på utgången. Pligten bestämmas sådan att den i och för sig, är lag. »Maximen skall kunna blifva lag». Viljan är sålunda gud, blott genom sig sjelf – oberoende af allt empiriskt, t. o. m. af handlingens innehåll, blott och bart genom denna maxim. //Repeteras// I andra afdelningen hufvudsak att visa: det maximen är princip a priori. Äfven naturen har lag. Menniskan medveten lag = princip. Morallagen skall gälla för *alla* förnuftiga väsenden. Kan ej ur farenheten hemtas. »Föreställningen om en objektiv princip såsom Viljans lag = förnuftsbud; och dess form är *Imperativ*» – *kategoriskt* (ej hypotetiskt) och apodiktiskt (ej problem(ä)tiskt) el(ke)r blott assertor(iskt). Det kategor(iska) Imperativet härledes gen(om) bestämmandet af ett i och för sig nödvändigt ändamål. Detta förnuftväsendet sjelft. Derfor: »Handla så, att du behandlar *menskligheten*, såväl i din person som andras, alltid såsom ändamål, icke som medel.» //»tillika som» – »icke blott som»//

30

40

Att människan = sjelfändamål – derur, att hvarje annat ändamål är relativt; men att det pligten bestämmande förnuftet skall vara = absolut ändamål. //N. B. Hvarje annat ändamål är antaget – grundlöst. Men att viljan sjelf skall vara – detta är nödvändigt; ty eljest ingen handling. Hegel. Gör deraf ej morallag, bud för andra, utan princip för utvecklingen.//

50

Denna viljans Autonomi d. ä. Imperativet = princip autonomisk, hemtad blott ur förnuftet – dess egen. Imperativet hemtar den blott ur sig sjelf. Af heteronomin alla andra falska moralprinciper.

De Heteronomiska moralprinciperna indelar Kant i

1. *Empiriska*

princip: Lycksalighet

enkigt) a) fysisk känsla

derom såsom) produkt af handlingen.

b) moralisk.

2. *Rationela*

= Fullkomlighet

enkigt) a) Begreppet

b) Begreppet om ett

fullkomligaste väsendes bud.

1. Ger ej förnuftig allmänhet. De Engelska moralisternas naturliga känsla empiriskt åberopad; ogiltig för andra. Har företrädare i skyggheten att säga dygden, att man värderar den för egen fördel – hvaremot älskar den för sin skönhet är artigt sagdt.

2. I fullkomlighet som ändamål förutsättes sedligheten såsom) hörande dertill. b) Tillägges likaså det högsta väsendet den högsta sedlighet – alla dygder superlativt, d. ä. förutsättes allt, hvad i moralen skall bestämmas. Om ej, så återstå för detsamma endast hämnarens ifver och makt,

<26>

Måna) Herrar). Anförde, huru Kant i Grundleg(ung) z(ur) Metaph(ysik) d(er) Sitten – från den vanliga föreställningen fortgår till att bestämma moralprincipen.

Repeteras 2:a Afdelningen.

K(ant) vill genom det föregående icke hafva bevisat, att principen är det rena förnuftets a priori, icke heller hafva vetenskapligt ådagalagt dess sanning. Detta skall tillhöra förnuftskritiken, den praktiska. Han har blott velat visa, att äfv(en) enkigt) den allmänna föreställningen endast en sådan moralprincip är antaglig, hvilken 1:o såsom maxim kan vara allmän lag – och 2:o derföre vara a priori hemtad ur förnuftet, bestämmande ett ändamål för handlingen, som är förnuftets eget. N. B. Formalismen erkänd.

I tredje afdelningen ett utkast till Förnuftskritiken.

Vilja = en art lefvande förnuftiga väsendens kausalitet = Praktisk) Förnuft. Han definierar det blott så utan vidare. Frihet måste vara den »egenskap» hos denna Kausalitet, att bestämmas blott af sig sjelf.

I teoretiska) förnuftskritiken bevisning förkastad genom 3:e Antinomin.

Friheten blir här ett postulat: Ett förnuftigt väsen kan handla endast ur frihet. »Unter der Idee d(er) Freiheit». Innebäres, i förnuftig handling, en tillvaro genom en kausalitet, som sjelf ger sig sin lag. Eljest ingen allmän lag, d. ä. ingen sedlighet. K(ant) lägger vikt derpå: att fråga är om »förnuftiga väsenden i allmänhet» – icke om mänsklig frihet i förh(ållande) till gudomlig vilja och naturnödvändighet. Hvad om förnuftet läres i teorin – oberoende af sinnlighet, erfarenhet; derföre människan tillhörande en »intelligibel» verld utom den sinnliga; och det är såsom kausalitet i denna intelligibla verld (förnuftskausalitet) viljan måste vara fri – fri orsak till sjelfva maximerna för handlingen, till sedelagen.

Sjelfva handlingen faller inom sinneverlden, och är som sådan beroende af drifter och böjelser (subjektivt) och (objektivt) af empiriska ändamål båda betingade af naturnödvändigheten; men den moraliska lagen för handlingen, som ger den dess stämpel af moraliskt god elker) ond, är apriorisk, frihetens lag.

Det stannar vid detta postulat: Friheten = nödvändig förutsättning för viljans kausalitet såsom förnuftig. Afgjord erfarenhetssak är, att hos människan finnes ett intresse för denna rena moralitet, handlingens bestämmande, endast af och genom förnuftet. Detta intresse, den

moraliska känslan måste bero af den förnuftiga öfvertygelsen om frihetens nödvändighet. Men icke ens detta intresse kan förklaras, d. ä. bevisas vara förnuftigt nödvändigt.

Hvad den teoretiska undersökningen lärer, är, att för Friheten såsom orsak samma bevis kan föras, som för naturnödvändigheten – i Antinomin. Den kan icke absolut bevisas, men icke heller absolut bestridas,

(27)

M(ina) H(errar). I sin *Kritik der praktischen Vernunft* indelar Kant likasom den teoretiska förnuftskritiken i Elementarlära och metodlära. Den förra i Analytik och Dialektik.

10

Analytiken afhandlar först härledningen af det praktiska förnuftets högsta grundsats, Sedelagen: »Handla så, att Maximen för din vilja alltid tillika kan gälla såsom Princip för en allmän lagstiftning». Dertill det redan anförda om friheten och viljans autonomi – allt i öfverensstämmelse med det redan anförda.

Sedan om begreppet af ett Objekt för det praktiska Förnuftet. Här begreppet om ondt och godt härleddt ur sedelagen. Nemligen: en vilja, som handlar enligt sedelagen är absolut god. Handlingen i följd deraf moraliskt god. Motsatsen moraliskt ondt. N. B. Fråga blir ej om innehållets sedlighet utan om moraliteten i handlingen, viljandet, afsigten. Kant uppställer härvid en tabell öfver »Frihetens kategorier efter Schemat: Quantitet Qualitet o. s. v. hvilken blir utan vidare konsekvens, ehuru godt och ondt efter dem komme att närmare bestämmas såsom: positivt, negativt – tillåtet otillåtet m. m. För bestämmandet öfverhuvud, antager en Schematismen motsvarande Typik. Den moraliska Maximens uppfattning som naturlag. Om människans önskade lefva i en verld, der den skulle gälla utan undantag såsom en sådan.

20

30

För det tredje handlas »von den Triebfedern der reinen praktischen Vernunft. Nemligen i Grundlegung nämndes derom, att Sedelagen icke innebär motivet för handling enligt densamma. Den är formel, innehållslös, har derföre intet innehåll som skall i handlingen eftersträvas. Här måste Kant gå till de gifna begären – hvilka han sammanfattar i Sjelfviskheten (Selbstsucht, solipsismus) = Sjelfkärlek och Egenkärlek. Den moraliska lagen går som sådan allmän lag emot Sjelfviskheten – verkar förödmjukande (negativt) och aktning (positivt). // N. B. = den moraliska känslan, empiriskt antaget och bevisadt. Kant medger, att den negativa verkan är patologisk. // Det är denna aktning för lagen, som är driffjeder. Denna aktning skall vara en »förnuftsforeställning a priori.» Gäller dock blott för ändliga Väsenten. Objektiv öfverensstämmelse med lagen = legalitet; Aktning för densamma = Moralitet. Häraf Pligt = handling af aktning för lag. Af den de särskilda maximerna – subjektets för särskilda handlingar in concreto.

40

Dialektik i bestämmandet af Det Högsta Goda – mellan dygd och lycksalighet,

I Grundlegung bestämmas Dygd – värdighet att vara lycklig. Deri innebäres anspråket på Lycksalighet såsom berättigadt. Antinomin:

50

Att lycksaligheten såsom objekt bestämmer handlingen = moralprincip; förut vederlagdt.

Att dygden är lycksalighetens orsak. Kan ej vara, emedan kausalitet veder gäller med hänsyn till det sinnliga, möjlig erfarenhet.

// N. B. Att tilldragelserna i den yttre verlden äro oberoende af viljans

bestämning.//

Upplösning: att hvad som icke gäller människan såsom tillhörande fenomenverlden, kan gälla för henne såsom Noumenon i en intelligibel värld. D. ä. Antithesis för denna senare värld icke bevisande. Möjligheten insedd.

Lycksaligheten beroende af värdigheten. Denna af viljans öfverensstämmelse med lagen. Denna öfverensstämmelse för människan ett sträfvande; I-sig af praktiska förnuftet bjuden, emedan eljest ingen moralitet. Derföre fullkomligheten oändlig progress och Odödligheten Postulat.

10

Men att med fullkomlig lycksalighet skall följa, detta ej bevisadt, ty fullkomligheten oändlig progress. Skapelsen måste vara så inrättad, att detta sker. Sådan endast genom ett förnuft-tänkande och viljande såsom dess orsak, i afsende å sedelagen, Derföre Guds existens Postulat.

Härigenom förer moralen till religion = uppfattning af alla pligter såsom gudomliga bud, icke tillfälliga godtyckliga, utan såsom sedelagens föreskrifter, den fria viljans egna med denna betydelse. *N. B.* Eudemonismen.

20

Metodläran blott resonnement derom, huru böjelserna, begären skola underordnas sedelagen.

Kritik,

⟨28⟩

Mina Herrar. Såsom nämndes i Kant's dialektik bestämmande af det Högsta Goda. Se föregående.

30

Kritik Vi se sålunda Kant i det praktiska utgå från viljans frihet såsom nödvändig förutsättning för förnuftets högsta praktiska grundlag. Nemligen frihet att bestämma handlingens maxim a priori – såsom allmän lag.

Detta resonnement i Metafysiken då fråga är om förnuftets lag i och för sig – alla förnuftiga väsendens.

Men då han i Kritiken kommer att tala om *den menliga* handlingen, finner han att intet innehåll finnes, utan begären måste förutsättas. I förhållande till dem den moraliska driffjedern, lusten, hågen att handla enligt lagen. Detta *aktning* för lagen = det berömda det Goda för det Goda's skuld, Pligten för Pligtens skuld.

40

D. ä. den moraliska känslan antagen, väl icke såsom medfödd, men såsom empiriskt framgående ur sedelagens betraktande i förhållande till begären. Driffjederns förhållande till handlingens objekt = det Goda är detta formela. Det Goda är lagens realiserande – handlingens legalitet. Moraliteten: att det sker endast för lagens skuld.

Lycksaligheten kommer sedan härtill såsom ett nytt objekt, hvilket icke ens formelt, såsom »handlingens, *realiter*, öfverensstämmelse med viljan» i förnuftslagen är gifvet.

50

De postulater, Kant uppställer för det Högsta Godas verklighet äro beroende af de förkortade heteronomiska principerna – fullkomlighet såsom ändamål och lycksalighet såsom ändamål.

Detta oakadt måste denna undersökning anses vara af stort värde – isynnerhet den allmänna rörande viljans frihet och pligten. Han talat derom: huru uppfattningen af friheten såsom den lagstiftande, för-

nuftiga viljans karakter står öfver tidigare betraktelsesätt. N. B. deri att viljan förnuftet absolute är sin egen lag.

Endast svårighet, att K(ant), som polemiserar deremot att liber(um) arbitrium, vore = frihet, antager detta, det fria valet sås(om) något empiriskt gifvet utan att utreda dess förhållande till den förnuft(iga) fria viljan.

Men uppfattn(ingen) af friheten stannade vid denna formela autonomi. Allt handlingens positiva innehåll blef något deraf oberoende gifvet. Det Goda = sjelfva den förnuftiga viljan. Men denna formel, den formela lagen. Genom den stämplas handlingen som god el(ke)r ond. Men deri icke gifvet, hvilket innehåll som är godt eller ondt.

10

Detta bevisar sig i Kant's Sedelära eller pligtlära. Han nödgas nemligen upptaga allt dess innehåll såsom gifvet Stoff, hvilket endast formelt sättes i samband med de allmänna principerna. »Methaphysik der Sitten 1:er Theil el(ke)r Metaphysische Anfangsgründe der Rechtslehre. 1796. Erläuternde Anmerkungen zu &c. 1797 – upptagna i senare upplagor. Metaphysik d(er) Sitten 2:e Theil el(ke)r Metaphysische Anfangsgründe der Tugendlehre 1797.

För Rättsläran göres icke friheten som sådan utan det empiriska die Willkühr, liber(um) arbitrium, till föremål. Principen: »Hvarje handling är rätt (justum), hvilken el(ke)r en(igt) hvilkens maxim hvars och ens »Freiheit der Willkühr» – fria val en(igt) en allmän lag kan bestå jemte hvars och en annans frihet.»

20

Det är: liberum arbitrium förutsättes empiriskt och förnuftsgrundsatsen: »att maximen skall vara allm(än) lag», tillämpas derpå.

Rättsläran en(igt) denna uppfattning egentl(igen) = Pligtlära. Men då. Men då lagen är blott den negativa bestämningen: att ingens frihet en(igt) den skall inskränkas, så är här blott fråga om negativa pligter. Rättsförbud. K(ant) tillägger: att tvång mot, hvad som inskränker friheten, är dess befordran. Derföre rättspligter tvångspligter. N. B. Thomas(ius). tudeln(ingen) helt och hållet empirisk. I privat II Offentlig rätt.

30

I 1 Sachenrecht. 2 Persönliches Recht 3 Auf dingliche art persönliches Recht.

II 1. Statsrätt. 2 Folkrätt. 3) Weltbürgerrecht,

Historia

H(öst) T(erminen)

Kant 29–30,

40

<29>

M(ina) H(errar).

K(ant) vill bestämma Liberum arbitrium sålunda: att den är friheten att bestämma maximer för handlingen. Hvaremot viljan i sig såsom bestämmande lagen egentl(igen) icke är hvarken fri el(ke)r ofri. Denna i inledningen till Rättsläran framställda uppfattning afviker fr(ån) Kants sätt att betrakta viljans autonomi och friheten i Grundleg(ung) zur Metaphysik d(er) Sitten.

Men bredvid denna godtyckliga vilja erkänner Kant en annan empirisk: frihet att handla en(igt) lag eller icke. Denna oförklarlig.

50

I sin Rättslära utgår han fr(ån) den förrnämnda Friheten att bestämma handlingens maxim. Äfven dess sammanhang med den lagstiftande viljan blir oförklarad. Han definierar blott det Rätta sås(om) »Summan af de vilkor, under hvilka den enas (individens) godtycke (Willkühr),

kan stå tillsamman med den andras enl(igt) en allmän frihetens lag.» – Detta i öfverensstämmelse med principen för det Rätta: »Hvarje handling är rätt, som elker) enl(igt) hvars maxim hvars och ens godtyckliga frihet kan bestå jemte hvar och en annans enl(igt) en allmän lag.»

Han uppfattar Rättsläran sås(om) Pligtlära, d. ä. lära om rätts- elker) tvångspligter. Hvaremot moralen lära om Dygdpligter – för hvilka ingen yttre lagstiftning möjlig. »Dygdlära».

Indelningen oberoende af den metafysiska) betraktelsen:

10 I Privaträtt

II Offentlig Rätt

Statsrätt

Folkrätt

Verldsborgarrätt.

I Privaträtten lånad ur Romerska rätten:

Sakrätt *jus reale*

Personrätt – *personale*

Auf dingliche Art

persönliches Recht. – *realiter personale*

20 K(ant) betraktar väl privaträtten sås(om) en Naturrätt men i betydelsen af Rätt a priori.

Medfödd rätt en Frihet - oafhängighet af andras godtycke – så vida, den kan stå tillsamman med hvar mans frihet enl(igt) allm(än) lag». Detta i inledningen – utom indelningen, I samma form bestämmer K(ant) öfriga rättigheter – sås(om) frihetens enl(igt) allmän lag.

Sakrätt = eganderätt rätt till sak. Occupation, formation o. s. v. Personlig – rätt. Läran om aftal i Rom(erska) rättens mening, att aftal ger rätt mot en person. Obligation. //N. B. Endast aftalets allm(änna) form. De särskilda slagen i bihang sås(om) förutsättande positiv lag.//

30 *Realiter personale* – äfven enl(igt) Rom(ersk) rätt – men är gröfre i afs(ende) å äktenskapet. Uppfattningen allmänt tadlad såsom groft fel. Hit äktenskap, föräldramakt, husbondemakt – hvarken *facto* elker) *pacto* utan *lege*. Rättighet mot alla andra.

Staten är enl(igt) K(ant)s uppfattning Rättsstat. »Ein Staat ist die Vereinigung einer Menge Menschen unter Rechtsgesetzen.» – Staten är dock ej (med Hobbes) en nödfallsanstalt, utan i »förnuftidén a priori om ett naturtillstånd» innebäres nödvändigheten af ett lagbundet. Naturtillståndet ej nödvändigtvis status injustus, utan status justitia

40 *vacuus* – emedan aftalet fordrar dom och upprätthållande. N. B. Hegel om aftalet,

Statsborgarenas = de till lagstiftning förenade medlemmarne. Deras rättsliga attributer: laglig *frihet* d. ä. lyda under lagar, till hvilka bifaller – *jennlikhet* inför lag – medborgerlig *sjelfständighet*, sin egen målsman. Härleder attributerna ur personliga friheten och statens begrepp. Nödgas dock göra indelning i aktiva och) passiva medborgare.

Den konstituerande akten = kontrakt ideelt, i hvilket den naturliga friheten uppgifves för att återtagas såsom laglig, medborgerlig.

50 De tre attributerna konstituera tre statsmakter: den lagstiftande – den lagskipande – den utöfvande – executoriska. N. B.

Erkänner folksuveräniteten, men ideelt. Regeringen, den utöfvande makten dess »agent».

Så kan ej lagens rättmätighet på grund af dess ursprung sättas i fråga, d. ä. statens faktiska bestånd icke hvarje ögonblick upphävas. »Vernünfteleien». »All öfverhet af Gud» = denna lagens gifna helgd, så

att det är brott mot staten, att betvifla den, K<ant> sätter mot den despotiska förnuftsiden icke motsvarande staten den patriotiska – icke faderliga utan »vaterländische».

Antager representativförfattning och jury. Likväl bestrider han representationen all rättighet att inskränka regeringsmakten; ty då skulle en möjlighet finnas, att någon annan än regeringen har rätt att befalla – d. ä. flera agenter finnas, hvilket upphäver sig sjelf. Derföre regeringen ansvarslös. Formeln – Lagstift<aren> »irreprehensibel», högsta makten »irresistibel: domen »inappellabel».

Straffrätten grundar K<ant> endast och allenast på: förbrytelsen fordrar straff – inga biändamål, emed människan aldrig får vara medel. Straffet kategoriskt Imperativ (likasom staten). »Jus talionis» men genom förvandling en<igt> värde. Polemik mot Beccaria,

<30>

M<ina> H<errar>

Den skilnad K<ant> inskärper mellan Rätts och Dygdlära, Ethik (N. B. Sedelära) är: att R<ätts>släran har att göra med lagen för handlingen; Sedeläran med lagen för handlingens maxim.

Båda Pligtlära. Pligten förbindelse af tvång. Men rättspligten tänkt såsom föremål för yttre tvång, en möjlig lag. Den moraliska pligten beroende af inre tvång = Förnuftets. Nemligen det anförda: att Sedelagen i förhållande till det gifna begäret förödmjucar och inger aktning. Såled<es> i afs<eende> på ändliga väsen.

Men den moraliska likväl fri emedan tvånget endast inre. Rättsläran bestämmer blott de formela vilkoren för den yttre friheten = den yttre handlingen; Dygdläran bestämmer öfver handlingens materie (Innehåll) föremålet för godtycket det fria valet – Objektet. Detta är handlingens ändamål. Häri viljan fri. Ty tvång kan finnas att handla, men icke att göra något till handlingens ändamål, att vilja ett ändamål öfverhufvud,

Derföre Dygdlära = System der Zwecke der reinen praktischen Vern<unft>. Endast ett ändamål gör handlingen till moralisk pligt »Tugendpflicht». Att bestämma maximen, är derföre att bestämma maximen för handlingens ändamål.

N. B. Såsom i Rättsläran sjelfva rättsbestämningen kommer utifrån, icke ur sedelagen så hos Ändamålet.

Endast formelt såsom negativ kontroll utgör, hvad K<ant> kallar det Praktiska Imperativet. Nemkigen det praktiska förnuftets högsta grundsats gällande för hela Sedeläran; det praktiska Imperativet dertill för Moralen: Behandla menskligheten som ändamål hos dig sjelf och andra.

K<ant> upptager tvenne allm<änna> ändamål 1:a Egen fullkomlighet 2:a Andras lycksalighet. Såvida båda fattas tillhöra mensklighetens begrepp, vore menskligheten i deras realiserande ändamål. Men detta uppvisas icke. Och om så vore, borde båda ändamålen gälla både individen sjelf och nästan.

K<ant> polemiserar, såsom vi minnas mot båda såsom heteronomiska moralprinciper. Han upprätthåller detta här sålunda, att ingendera är allm<än> princip, utan bör bestämmas så, att principen för desamma kan tänkas som allmän lag. I fullkomligheten vore sedligheten förutsatt – men då den bestämmas – formelt – till öfverensstämmelse med sedelagen, den allm<änna> grundsatsen och närmare det praktiska imperativet, göres deri icke denna förutsätt<ing>.

I öfrigt lägger K<ant> vikt derpå att visa: huru egen lycksalighet ej

kan vara ändamål – icke heller andras fullkomlighet.

Ty egen Lycksaklighet är begär, icke pligt för pligtens skuld.

Andras fullkomlighet just deras förmåga att sjelfva bestämma sina ändamål pligtenligt.

Indelningen blir alltså:

I Pligter mot sig sjelf:

A. Fullkomliga: (negativa)

a) sås(om) animaliskt väsen

b) sås(om) moraliskt – Osann(ing)

Girighet

Kryperi.

10

c) sås(om) domare öfv(er) sina handlingar »Erkenne dich selbst».

B) Ofullkomliga: (positiva)

a) Naturfullkomlighet

b) morak(isk) Fullkom(lighet)

II Pligter mot andra.

A. Sås(om) människor i allm(änhet)

a) kärlekspligter

b) Pflicht der Achtung.

20

B. Enligt särskilda förhållanden

Allt till Elementarläran

Metodläran Didaktik Ascetik.

T(ill)k(ä)gg. Religionslära sås(om) lära om pligter mot Gud,

Folkrätten afhandlar korrt det vanliga om krig och fred. Segrens rätt – utan tillräcklig bevisning – sås(om) omöjlig. Egendomligt: Folkrätten för den eviga freden sås(om) slutändamål.

Med afs(ende) härpå Weltbürgerrecht – einer friedlichen Gemeinschaft aller Völker auf Erden. Ej blott filantropisk idee utan rättsbestämning. Jordens klotform. Ursprunglig allm(än) rätt dertill.

30

Derföre till fredlig gemensamhet,

Historia

H(öst) T(erminen)

Kant m. fl. 31–32,

31)

M(ina) H(errar). Jag har nämnt, huru äfven K(ant) i sin statsrätt lärde folksuveräniteten.

40

Vår betraktelse har från alla håll närmat sig den stora världshändelse, som betecknar den nyaste tidens ingång – Franska revolutionen. Det är tillbörligt, att vi i åsynen af den sammanfatta den filosofiska läran om staten, sådan den till denna tid hade utvecklat sig. Ty det är icke den historiska tilldragelsen som sådan, utan de ideer, som i den sträfvade till verklighet, hvilka göra densamma betecknande för en ny historisk period.

Vi känna huru redan tidigt i den nyare tiden folksuveränitetens lära fördes af Languet, och Buchanan. Denna mindre vetenskapliga lära, än resonnerande demonstration hade sin egentliga källa i den religiösa läran. Den Reformerta läran nemligen i sina särskilda former var förbunden med politisk liberalism t. o. m. radikalism. Den var icke bunden af symboliska skrifter så som den Lutherska, blef det kanske icke derföre, att den icke erkände någon af statsmakten gifven kyrkstyrelse. Såsom de Reform(erta) i kyrkligt hänseende fordrade rätt att konstituera sig sjelfva, så öfvergick denna fordran äfven till det politiska. //N. B. Episkopala kyrkan.// Languet Hugonott – Buchanan

50

Presbyterian. Bland hithörande författare hafva nämnt äfven Milton. Hade bort nämna äfven *Algernon Sidney* den historiskt kända – deltog i revolution mot Carl I – sedan anklagad och afträttad under Carl II »Discourses concerning government» o. s. v. ehuru han var mera antik republikan och statsman. Äfven Milton hade dock jemte bibeln åberopat Romarena. Sidney lade dertill en deduktion stödd på Hobbes lära,

Hobbes hade nemligen antagit, att staten är i st. f. naturtillståndet fritt antagen form, och att derföre ett åtminstone stillatigande begifvande till dess inrättning förefinnes. Sidney förnekade denna förutsättning och yrkade för hvarje fall på det fria begifvandet.

10

Grotius – naturrättslärarena öfverhufvud – antogo, att staten skall verkliggöra naturrättens bestämningar. De förutsatte likaså ett aftal såsom dess grund i samma stillatigande begifvande eller uttryckligt i en författning,

Denna åsigt ligger som vi känna äfven till grund för Locke's betraktelsesätt. Men han går från Engelsk ståndpunkt förbi de Tyska naturrättslärarena deri, att, då han uppställer läran om de skilda statsmakterna, han tillerkänner den Lagstiftande den egentliga suveräniteten.

20

Dessa på naturrätten stödda vetenskapliga läror hade visserligen medverkat. Men hufvudsakligen var det den på den religiösa läran stödda politiska betraktelsen, som förde de Engelska kolonisterna i Nordamerika att grunda Förenta Staternas konstitution på förklaring om »Menniskans rättigheter. I grunden fanns denna förklaring innefattad i det Engelska folkets särskilda fribref: Habeas Corpus – Declaration of Rights ehuru ej i samma teoretiska form.

Ikke blott Nordamerikas exempel verkade i Frankrike – ehuru det väl är fallet, att Lafayette bragt å bane frågan, om människorättsförklaringen 1789 – »Declaration de droits de l'homme et du citoyen» – som upptogs i konstitution 1791 – och i följande – förföll i konsularförfattningen – men åter förändrad i Ludvig XVIII:s karta och 1830.

30

Här hade frågan gått än djupare. När Rousseau talar om samhällskontraktet menar han ej alls aftal mellan styrande och styrda – utan aftal mellan statens medborgare öfverhufvud – att hvar och en uppoffrar sin godtyckliga frihet, för att återfinna sin sanna frihet i den allmänna viljan, hvori den enskilda ingredienser. Folksuveräniteten är här sjelffallen sak. Och ehuru det ej kan uppvisas, att Rousseau sjelf drog slutsatsen: att denna allmänna vilja i hvarje stund kan förändra författningen, drogo andra handlingens män den för honom. Detta derhän. Den ledande iden: att staten har sin grund i fordran på den menskliga frihetens förverkligande – hufvudsak.

40

//N. B. I Robespierres konstitution Revolutionsrätten bland medborgarens rättigheter – Locke försvarade den som yttersta medel. Börne!!

Kant upptog läran om samhällskontraktet i Rousseaus mening. Han fattade äfven den lagstiftande makten som den suveräna. Men han fattar detta idealt. Staten grundad på en förnuftsprincip a priori. Naturtillståndet ej *status injustus* utan *status justitia vacuus*. Folksuveräniteten likaså förutsatt. Han vänder häri tillbaka till naturrättslära-rens allmänna uppfattning. Men denna återgång ett framsteg. Ty deri innehålles läran om staten icke blott såsom en nödfallsanstalt utan såsom förnuftigt nödvändig. Inskränkningen dock deri, att det stannar vid en rättsinstitution det Rättas verklighet, icke sedlighetens.

50

I det anförda Kant's sammanhang med – upplysningsfilosofin, men

egentligen med den humanistiska.

//N. B. Det förra mera i teologiskt hänseende i Die Religion innerhalb der Grenzen der blossen Vernunft – och »Was ist Aufklärung» – Svar »Der Ausgang des Menschen aus seiner selbstverschuldeten Unmündigkeit, vorzüglich in Religionsachen.//

Ty han gick djupare i andra skrifter. Anförd »Zum ewigen Frieden» och »Idee zu einer Allgemeinen Geschichte in Weltbürgerlicher Hinsicht» 1784.

10 Summan af, hvad Kant i dessa skrifter framställer – utvecklingen af det i Folk rätt och Werldsborgarrätt antydda – kan sägas vara Moralitetens förening med det Rätta. Nemligen han fordrar fria statsformer, emedan genom dem kriget skall försvinna, ty det ligger ej i folkens intresse. Han fordrar freden för en allmän humanitet. Härmed skall moralens bud göra sig gällande i den inre statsförvaltningen och i politiken mellan Folken. Åtskilligt af hvad han framställer som teori har tagit verklighet – såsom häraf följande kongresser för tvisters afgörande – vädjande till allmänna opinionen m. m. – handelsintressena förmedlande.

20 I historien vill han att människans utveckling till sann mensklighet skall uppvisas. Denna är föreningen af rätt och moral.

Redan Rousseau hyllade denna moralitetens lära. Ren mensklighet broderlighet. Men Kant bröt med Lycksalighetsläroarna i moralen. Ensidigt Pligten tvång – ehuru gladt tvång (Ascetiken). Denna ståndpunkt var icke naturlighetens. Den fordrade uppostring strid.

Det var allt detta, som anslog – hvori Kant uttalade sin samtids bättre tankar – var reformatorisk,

<32>

30 Måna Herrar. Sambandet mellan Kant's läror och föregående och samtida riktningar i filosofin har under framställningen visat sig.

Han uppträdde mot empirismen – den Baconianska och Hume's derur utgångna skepticism. Han ville bevisa vetandets objektivitet. Men han fann den endast i vetandet om det sinnliga – fenomenet. Det var en objektivitet, blott formel, som åter icke var objektivitet, ty objektet i sig utom vetandet, obekant x.

Med metafysiken, den egentliga spekulativa filosofin, bröt Kant. Det öfversinnliga icke föremål för vetandet.

40 Dock var det ur metafysikens studium Kant i formen gjorde sin undersökning så djupsinnig. Kategoriska Schematismen, Åskådningsformerna – det är allt apriorisk undersökning. Helt annat än hos Locke – åberopandet af erfarenheten: hvad sinnena lära – måste alltid blifva på måfå taget.

I det praktiska var Kant humanist, men höjd öfver den vanliga betraktelsen. Det var ej människans naturliga ädelhet, som skulle utskaldas ur samhällsförderfet; utan pligten skulle segra öfver naturen. N. B. Hans historiska åsigt. Kritik der reinen Vernunft hade utkommit 1781. Och 1790 var redan Kantianismen – den kritiska filosofin, den transcendentala idealismen.

50 Kan icke uppräknas dem och deras skrifter. Bland de förnämsta Joh. Schulze (Schultz) i Königsberg. Erläuterungen über die Kritik der reinen Vernunft 1788 – på Svenska.

J. G. C. Kiesewetter i Berlin.

Salom. Maimon.

W. T. Krug i Leipzigg. Först Kant's efterträdare i Königsberg. Långt in på detta sekel – jemte Fichte Schelling Hegel.

Ka. Chr. Fr. Schmid i Jena. Versuch einer Moralphilosophie 1790-92. Intelligibla fatalismen: Det onda såsom ett Naturfatum fenomenalt <ch> i Ding an sich för menn<iskan> som Noumenon Grundriss d<es> Naturrechts 1793.

Stäudlin Filolog<en> Schütz Jenaische Litteraturzeit<ung>.

Teologer J. H. Tieftrunk † 1838 Censur d<es> protest<antischen> Lehrbegriffs 1791

Paulus i Heidelb<erg> – Exeget

J. A. L. Wegscheider Dogmatik 1815,

Ammon Üb<er> die Fortbildung des Christenthums zur Weltreligion. 1833-35. 10

I Rättsvetenskapen och politiken. I Naturvetenskaperna ännu i Tyskland. Samma ställning som den vanliga föreställningen: Tankarne här Objektet der. //Mekanism. Dynamiken Organism. Selbstzweck.//

Öfversatt till Latin af Born. Italienska Sachi. Galuppi. Rosmini: framställare Fransk: Hoehne. Tissot. de Villers. Degerando. Eng<elsk> Semple.

Efterhand motståndare eller försök till sjelfständig utveckling.

Har talt om Eerhard. Före honom recension i Gött<inger> Anzeiger af Garve och Feder – här Berkeley. Eberh<ard> eg<entligen> Leibnitz men äfven Berkley *ut.* ur ett Engelskt blad. 20

Märklig: Herder's Metakritik d<er> rein<en> Vernunft 1799 Redan J. G. Hamann. Metakritik üb<er> den Purismus d<er> reinen Vernunft. N. B. Språket.

Ham<ann>s liten skrift, dels filosofisk, dels fantasistücke. Herder's utförlig i två band. Båda anmärkte Dualismen i det teoretiska. Denuncierade sås<om> farlig för stat <ch> kyrka.

Redan tidigare 1794 Preuss<isk> förbud att i Halle lära rationaldogmatik <ch> till Kant att skriva i religiösa ämnen. Upphäfdt 1798 F<redrik> Wilhelm III. //Wöllner – förut Zeidlitz -- 30

Vidare hästkt motstånd af den egentliga Upplysningen = sens commun. Nicolai, Allgem<eine> Deutsche Bibliothek,

Slutligen från teologins och tros <ch> känslofilosofins sida. Den senares förnämsta representant: Fr. Heinr. Jacobi. † 1819. Üb<er> d<as> Unternehmen des Kriticisim die Vern<unft> zum Verstand zu bringen 1802. Tidigare Woldemar. Üb<er> Idealism u<nd> Realism. Mot Schelling Schrift v<on> göttlichen Dingen u<nd> ihrer Offenbarung. 1811.

Märkvärdigt nog, att på det prakt<iska> gebitet minsta opposition.

Ligger utom ämnet, men bör dock nämna: Kritik der Urtheilskraft 1790. 40

Uppdeln<ingen>. 1 Erkenntnissverm<ögen>. 2 Gefühle d<er> Lust u<nd> Unlust 3 Begehrungsvermög<en>

I. Verstand – Urtheilsk<raft>. Vernunft.

Apriori Gesetzmässigkeit. Zweckmäss<igkeit>. Endzweck.

Anwendung (Objektiv) Natur. Kunst. Freiheit.

Tidigare Üb<er> d<as> Gefühl d<es> Erhabenen u<nd> Schönen. Omdöme = apriorisk förknippning af Frihet <ch> Natur. Om det allm<änna> gifvet subsumerande. Om det sökes reflekterande. Aprioriskt – syntetiskt bestämmande. Väcker känsla af lust <ch> olust. Denna framgår ur det aprioriska bestämmandet af ändamålet – derföre enhet af frihet <ch> natur. 50

Af denna Estetik <ch> den Prakt<iska> filosofin en stor ande väckt <ch> närd. Schiller. Kant's lära att Förnuftidén ligger till grund för »Geschmacksurtheil» sås<om> i den om det Goda för hvilket det sköna = symbolen. Hans framställda åsigt af verldshistorien och statens

nödvändighet för dess mål – humaniteten. Detta icke den antika konstidealismen grunden i Schiller's storhet. Af Schiller flera undersökningar. Gjorde framsteget. I moralen känslan af lust. Och öfverhufvud Seden,

Historia

Hösten Terminen

Kant m. fl. Fichte 33–35,

10 <33>

Mina Herrar Kant hade utgifvit sin »Kritik der Urtheilskraft» 1790.

Detta arbete är en bland de mest intressanta filosofiska skrifter, man kan läsa: genom undersökningens frihet – ringa bunden af logisk formalism; genom skarpsinne i pröfning och bedömande; genom framställningens klarhet.

Kant skref den efter de båda andra kritikerna. Omdömeskraften, sådan den här betraktas icke den på ett empiriskt gifvet objekt använda – såsom i Grundsätze der reinen Vernunft, utan aprioriskt sitt objekt skapande. Omdömet är: 1:o Subsumerande. 2:o Reflekterande. 20 3:o Aprioriskt syntetiskt förknippande frihet och natur. Nemligen objektivt bestämmande ett ändamål och dess medel, formen för dess realiserande – konstverket och subjektivt frambringande känsla af lust eller olust – icke såsom det praktiska förnuftet förhållande sig till det gifna begäret och dess lust.

Kant försvarar detta antagande af likasom en ny själsförmögenhet genom följande indelning.

Själsförmögenhet } / Erkenntnis Vermögen / Gefühl der Lust
und Unlust / Begerungs Vermögen /

30

Teoretisk
Verstand
Urtheilskraft
Vernunft

Princip a priori
Gesetzmässigkeit
Zweckmässigkeit
Endzweck.

40

Objektiv } / Natur / Kunst / Freiheit /

Han särskiljer
Aesthetisch
Urtheilskraft
och Teleologisch.

Den förra omdöme om det sköna i Naturen – väcker lust blott vid formen – och om det Sköna i Konsten – inlägger deri ett ändamålsbegrepp (hvad det skall föreställa?) och väcker lust vid öfverensstämmelse härmed. 50

I ingendera fallet är fråga om någon kunskap om föremålet bedömande af dess Vara som sådant; endast om en subjektiv öfverensstämmelse mellan fantasin (föreställningen om formen) och begreppet, d. ä. i ett omdöme, i det särskildas förknippning med det allmänna.

Den senare, den teleologiska, omdöme om det objektivt ändamåls-

enliga i naturen. N. B. ändamålet i naturen inlagdt. K⟨ant⟩ framställer: att för ett absolut förnuft en verkkligen⟨ objektiv ändamålsbestämning kunde förenas med den mekaniska naturkausaliteten – d. ä. skapelse af delarne för det helas skuld – ett slutändamål – med en fortgång från del till del. Men icke för oss. Omdömet inlägger dock en sådan ändamåls-enlighet i skapelsen. Det är ett gifvet behof sås⟨om⟩ förnuftsideaernas objektivitet. Likväl inom naturen intet slutändamål. Först då den fattas vara till, icke för människans lycksalighet ell⟨er⟩ kultur (fullkomlighet) utan för frihetens verk enkligt⟨ förnuftets bud = den moraliska pligtut-öfningen, finnes ett slutändamål i verlden öfverhufvud. Detta förmedlar också för vår visshet om en absolut objektiv – gudomlig ändamåls-enlighet i naturen.

10

Detta den Kantiska teleologins sammanhang med Sedeläran. Det Sköna som sådant utan positivt sammanhang med det Goda – och det Goda egentligen⟨ den subjektiva moraliteten, pligten för pligtens skuld.

Schiller – Kants samtida, en bland de mest tänkande skalder, som funnits. Aldrig blott fantasins lek, utan en tanke. Känslan varm för denna tankes föremål. Och det högsta alla andra andra omfattande föremål är den sedliga människan, neml⟨igen⟩ den sedliga menskligheten.

20

Schiller⟨ var tidigare gripen af den Rousseauska humanismen. Den ädla menskligheten hos ungdomen, utom samhällsordningen – sed⟨an⟩ i kojan mot de styrande bofvarne. Men hans egen mognare eftertanke och Kant förde honom till en annan uppfattning. Studerade K⟨ant⟩, sedan han kommit till Sachsen – i Dresd⟨en⟩ och Jena.

Förnämlig⟨ast⟩ Kritik d⟨er⟩ Urtheilskraft – och praktiska delen. Men Schillers studium sjelfständig uppfattning. Andra hade äfven anmärkt mot det ensidiga Pligten – utan lust. S⟨chiller⟩ slog denna åsigt med distichon:

30

Gerne dien ich den Freunden doch thue ich es
leider mit Neigung
Und so wurmt es mir oft, dass ich nicht
Tugendhaft bin,
Da ist kein anderer Rath, du musst suchen sie
zu verachten
Und mit Absehen alsdann thun, wie die Pflicht
dir gebeut.

40

Han framställde också detta demonstrerande i en Afhandl⟨ing⟩ öfv⟨er⟩ »Armuth und⟨ Würde» 1793 Från den Kantska dygden flydde alla Grazier. K⟨ant⟩ försvarade sig i en ny upplaga af »Die Religion &c». Sade: Grazierna skola följa. Men att ställa dem fram som ändamål förer till Eudemonism. »Nur nach bezwungenen Ungeheuern wird Herkules Musagetes.»

Men Schiller gick längre. Enkligt⟨ Kant blef högsta ändamålet dygd och lycksalighet – individens. S⟨chiller⟩ fattade legalitet och moralitet i seden – det sedliga såsom verkligt i historien. För honom blef derföre staten icke medlet för ett högsta ändamåls förverkligande. //Briefe üb⟨er⟩ die estetische Erziehung 1795.// Staten är sjelf realisation af den sanna menskligheten – det menskliga idealet. Men härtill fordras, att staten i sig upptager konsten. Denna entusiasm för seden, det tillvarande rätta genomgår alla S⟨chiller⟩s senare dikter:

50

Heil'ge Ordnung, segenreiche
 Himmelstochter, die das Gleiche
 Frei u'nd' leicht u'nd' freudig bindet;
 Die den Städte Bau gegründet;
 Die herein von den Gefilden
 Rief den ungesell'gen Wilden;
 Eintrat in der Menschen Hütten
 Sie gewöhnt' zu sanften Sitten
 Und das theuerste der Bande
 Wob, den Trieb zum Vaterlande!

10

Öfverhufvud var det Dualismen hos Kant, hvaremot Schüller sträfvade. Således på det praktiska fältet mot striden mellan pligtbud och begär. Likaså på det estetiska. För Kant blef det Goda en bisak till det sköna. Konstverket symboliserande. Men Schiller sökte äfven här göra det sköna till något objektivt – icke blott den subjektiva öfverensstämmelsen mellan fantasi och begrepp, utan form för ett innehåll som i och för sig skall vara. Der före gör det goda – förverkliga det. Dikta – strö ut dess frö. Flera andra uppsatser estetisk i Thalia – die Horen – eljest filosoferande i Philosophische Briefe mellan Julius och Rafael. Die erste Menschengesellschaft.

20

Detta nog om den nyare Tyska poësis och filosofins sammanhang. Representeras af Schüller Goethe – för hvilken det kalla antika rena formidealet. Den fulländade individen – hvaraf de sköna själarne. Kan sägas: detta öfverensstämmande med hvad Kant gjorde. Schiller med hvad han eftersträfvade och ville.

Kant 1724–1804. Reformernade de 25 sista åren. Hans lif. Den vise i Königsberg,

30

<34>

Måna Herrar. Kant 1724–1804. Reformernade först vid 58 år. En tid af 20 emedan de 6 sista för produktion förlorad Sista arbetet Anthropologie efter föreläsning 1798 – då äfven slutade sina föreläsningar. Läste icke öfver sina kritiker – sitt system. »Hvarken för genier eller dumma» – utan för klokt folk, som skola egna sig åt medborgerlig verksamhet. Enskilda lifvet regelbundet, enformigt. Ensamt. Umgänge.

Systemet trängt igenom till allmänna medvetandet i alla länder med Germanisk bildning. Populärt: att vetandets innehåll gifvet, formen likaså i förståndet. Att det öfversinnliga är = X; Att likväl idén derom finnes; Att tron derpå för moraliteten nödvändig; Att religionen är moral – o. s. v. Hvarifrån dessa öfvertygelser komma? På alla vägar – från Kant. Kuriöst, att han sjelf ansåg det allt impopulärt – i synnerhet öfvertygelsen om insigt i det öfversinnliga för den allmänna.

40

Tidigt flera försök att ombilda Kant's lära. Den anförda Dualismen väckte mesta opposition,

De som i dessa sträfvanden fingo ett namn: Leonhard Reinhold († 1823) i Wien kloster – Jena förde Schiller till Kantianismen. Kiel. Mängd skrifter: Theorie des Vorstellungsvermögens 1789 Über das Fundament des philosophischen Wissens 1791. Nemligen Föreställning föregår begripandet. //N. B. Stoff och Form enligt Schiller på alla gator. I Bewusstseyn dirimerar sig Subjekt och Objekt; Föreställningen det enande.// Föreställningsförmågan i stället för Inbillningskraften hos Kant mellan förstånd och sinnlighet. Medvetandet föreställningen om föreställningen såsom akt vetandets grund. Hade

50

namn.

Vexlade med nya uppträdande: Ænesidemus. Bardili. Fichte. Jacobi. På praktiska gebitet obetydligt.

Verhandlungen über Grundbegriffe und Grundsätze der Moralität 1798. G. E. Schulze. Ænesidemus oder über die Fundamente der von dem Herrn Profess. Reinhold in Jena gelieferten Elementarphilosophie, nebst Vertheidigung des Skepticismus gegen die Anmaassungen der Vernunftkritik. 1792. Stort uppseende. Hufvudpunkt: att objektets Vara oberoende af medvetandet – och deremot medvetandet, tänkandet, äfven utan »gifvet» objekt. Mot Kant: att Tinget i sig är abstraktion, förståndets verk; och att, ehuru det skall vara = X, det dock antages vara orsak. Likaså mot båda: att föreställningsförmågan, subjektet, är Ding – an sich – icke substans icke orsak till föreställningarne o. s. v.

10

Joh. Siegm. Beck. Rostock. »Einzig möglicher Standpunkt aus welchem die kritische Philosophie beurtheilt werden muss 1796. Denna enda möjliga ståndpunkt var uppfattning af vetandet såsom ursprunglig akt = föreställandets.

Närmar sig Berkeley. Tänkandet – existens, så att det tänkta är = existerande, just derigenom att det tänkes. Förnekar dock ej ett objektivt Vara – ehuru detta uttaladt i vetandet om tinget, hvaremot Tinget i sig är det rent ideela – det ännu obegripna, af tanken ej bestämda.

20

Christoph Gottfried Bardili. † 1808. Tübingen & Stuttgart. Grundriss der ersten Logik gereinigt von den Irrthümen der bisherigen Logiken. Keine Kritik sondern eine medicina mentis für Deutschland's kritische Philosophen. 1800. Denna Logik är Reinholds föreställnings eller Elementarfilosofi i en ny form, skarpare, logisk. Tänkandet = upphäfvande af det förutsatta objektet, materien, såsom materie. Detta redan i seendet och hörandet o. s. v. – Sjelfva förutsättningen i och med detsamma gjord. Derföre har tänkandet sitt eget objekt, ett eget Vara som innehåll – under det att dock det materiela Vara förblir såsom det hvilket i tänkandet negeras. Tillämpningen häraf på det öfversinnliga: att det har den objektivitet, som allt tänkt, tankens innehåll.

30

Alla dessa försök ingalunda utan värde. De tillhöra dock det teoretiska gebitet. Här nämnda, emedan de visa, huru allt sträfvade till den vidare utvecklingen genom Fichte. Fichte hade redan uppträdt, då Beck's och Bardili's nämnda skrifter utkommo.

Johan Gottlieb Fichte's (1762) Lefde såsom privatlärare i Schweitz – i Warschau i Danzig – sedan i Schweitz 1793 kallad till Jena.

40

Då till Danzig besökte Kant med manuskript till sitt första arbete (utom journalartiklar) Versuch einer Kritik aller Offenbarung 1792. Betraktar uppenbarelsen såsom möjlig. Men dess innehåll såsom nödvändigtvis öfverensstämmande med Förnuftet.

Kant hade strukit dedikation. Skriften troddes vara hans. Reinholds recension i denna mening. Kantianerna öfverraskades af vändningen deri. Kant måste förneka den.

Beytrag zur Berichtigung der Urtheile des Publikums über die Französische Revolution 1793 – anonym. Allmänna entusiasmen vid dess början. Kant delade den. Schiller – 1793 hade den förskäckande vändningen – kastat opinionen tillbaka. Få hade mod att bibehålla tron på dess grundsatser. Bland dem Fichte »Zurückförderung der Denkfreyheit» till Tysklands furstar. »Heliopolis im letzten Jahr der alten finsterniss». Skräcken hos regeringarne. Förbudet mot Kant.

50

Wöllner jemför(else) med Kreutzzeitungspartiet.

Sådant Fichte's första uppträdande. Hans författarskap snart allm(änt) bekant,

(35)

M(ina) H(errar). Talade om Fichte's första uppträdande. Se Föreg(ående).

10 N. B. Kritik d(er) Offenbar(ung) helt och hållet från Kant's ståndpunkt, såvida att uppenbarelsbegreppets möjlighet deduceras från prakt(isk) ståndpunkt. Frihets-verk en(igt) ändamål i den morak(iska) världen. Likaså i afs(ende) å religionens moraliska betydelse öfverhuvud N. B. Ü(ber) d(ie) Französ(ische) Revolution. Framhåller det andliga inflytandet på hela Europa: människans rättigheter, människovärde. Skiljer partierna. Tvingar till massans upplysande och rättvisa åt densamma, så att de befriade icke må mörda hvarandra med den krossade slakedjan.

Denkfreyheit – med afs(ende) på förh(ållandet) ännu värd att läsa. Förening af djerfhet och höghet. Det gäller vetenskapen, forskningens frihet. Skulle i sitt lif blifva martyr för denna fordran.

20 Att tagas för Kant sjelf, var på denna tid den högsta titel till vetenskapligt anseende. I öfrigt skarpsinnet – den ädla ifvern – det upphöjda tänkesättet – mod att uppträda – och högstämnd, våltalig framställning och stil. Med ett slag i hela Tyskland känd och berömd, Från anställandet i Jena en rapid filosofisk verksamhet.

I Jena då den lysande samlingen af Tysklands stora namn – Schiller – Schleglarne – Schelling – Steffens – Tieck – Novalis – senare Hegel. Äfv(en) Vilh. Humboldt. I Veimar Goethe – Wieland – Herder. Förklarar: huru en i religion och politik så fritt tänkande kunde kallas.

30 Först i korthet Fichte's teoretiska filosofi. Äfven i den gripen af det Kantiska frihetsbegreppet, förnuftets autonomi. Uppträdde säs(om) endast dragande konsekvenserna af Kant's lära.

Redan före honom Dualismen insedd. Förnämligast Reinhold. F(ichte) Reinhold's efterträdare. R(einhold) sökt att i medvetandet säs(om) faktum, akt, finna den ursprungliga enhet, ur hvilken Subjekt o(ch) Objekt dirimera sig.

Fichte insåg att sjelfmedvetandet är medvetandets grund o(ch) botten. Kant's Apperceptionens ursprungliga synthet(iska) enhet. På andra sidan Ding an sich säs(om) det abstrakta objektet.

40 Erinra oss Kant's deduktion af kategorierna = förnuftigt nödvändiga, emedan eljest icke sjelfmedvetandets enhet = enhet i bestämningen, det bestämda Tänka, medvetandet, Kategorierna åter förutsätta möjlig erfarenhet – eljest tom form – således den aprioriska åskådningen; och denna åter form för sinnliga intrycket, som förutsätter det tänkta ursprungliga objektet.

Fichte: just emedan detta ursprungliga objekt är *tankens*, icke det sinnliga medvetandets = åskådningens, uppfattar detta som nödvändigt faktum: att sjelfmedvetandet sätter det ursprungliga objektet, säs(om) tankens, emot sig – och derigenom är sjelfmedvetande: Subjektobjekt.

50 Nemligen I sjelfmedvetandet hänför sig Jag'et på sig, genom att särskilja sig från Objektet, men sätter i denna sjelfmedvetandets akt sjelf detta objekt – Icke-jaget – och derigenom sig sjelf.

Således icke ens sjelfmedvetandet ett gifvet empiriskt medvetande, utan position, produkt kunde man säga af denna sjelfmedvetandets

akt. Än mindre Objektet empiriskt gifvet, utan framgående ur samma akt såsom nödvändigtvis ur Jag'et uteslutet i dess reflexion på sig.

Ur denna grundsats härleder Fichte tankelagarna och kategorierna. Sjelfmedvetandet = identitetssatsen = Realitet Medvetandet, d. ä. Jag motsatt Icke-Jag = Motsägelsesatsen = Negation. Bådas delvisa enhet och motsättning = Principia rationis sufficientes – limitation o. s. v.

Fichte'ska spekulationen så svårfattlig, emedan icke undersöker dessa kategorier för sig, utan fortgår genombetraktande af Jags och Icke-Jag's förändrade ställning till hvarandra, betydelse i förhållande till hvarandra, och blott anför kategorin såsom uttryck härför. Formen derföre formel Thesis – Antithesis, Synthesis.

10

Skrifter, hvori framställer talrika: Tidigast Recension öfver Ænesidemus. Über den Begriff der Wissenschaftslehre 1794. Grundlage der gesamten Wissenschaftslehre 1794 Grundriss der gesamten Wissenschaftslehre samma år. Erste Einleitung in die Wissenschaftslehre 1797 Zweyte Einleitung in die Wissenschaftslehre samma år. Versuch einer neuen Darstellung der Wissenschaftslehre 1797.

De tre sistnämnda i Philosophisches Journal von Niethammer – filosof i Jena.

20

I Sämtliche Werke – utgifna af sonen Immanuel Hermann förut uttryckt Darstellung der Wissenschaftslehre 1801.

Historia
Höstterminen
Fichte. 36, 37,

(36)

Mina Herrar. Den korta framställningen af Fichte's teori var följande:

30

I Kants uppfattning af vetandets process upptog Fichte de yttersta länkarna.

Han erkände, att å ena sidan Sjelfmedvetandet, Apperceptionens synthetiska enhet, är allt vetandes grund och botten.

Å den andra: att det förutsatta objektet, vetandets föremål, das Ding an sich, är det tänkta objektet, nemligen såsom abstrakt möjlighet, att bestämmas, blifva föremål för det bestämda vetandet – är negation af all bestämning.

Noga taget sammanfalla båda såsom möjlighet af bestämning. N. B.

Men de hafva den skilda betydelse, att Sjelfmedvetandet ligger till grund för vetandets form, det abstrakta objektet för dess innehåll. Eller: hvilket är detsamma: sjelfmedvetandet är aktivt, bestämmande, Objektet passivt, det bestämbara.

40

Fichte adopterade denna dualism, såsom förnuftigt nödvändig. Men emedan das Ding an sich är det tänkta objektet, är äfven det det aktiva sjelfmedvetandets position, bestämning.

Det är den ursprungliga bestämningen – det af Jag'et förutsatta Icke-Jag.

Men Fichte åtnöjde sig icke härmed. Sjelfva sjelfmedvetandet, Jaget, får icke vara något gifvet. Det vore så ett annat Ding an sich – Natur – aktivt genom naturnödvändighet.

50

Han säger derföre: Sjelfmedvetandet är akt, verksamhet. Jag'et sätter sig som med sig identiskt objekt – men kan icke hänföra sig på sig, utan att tillika sätta sin negation – Icke'Jaget, objektet, det tänkta, Ding an sich.

D. ä. det rena sjelfmedvetandet, ehuru allt vetandes grund, förutsätter det bestämda vetandet, medvetandet.

Fichte talar icke om det empiriska, individuela sjelfmedvetandet, utan om sjelfmedvetandet i och för sig, det absoluta, allt vetandes och all objektivitets grund.

Det är ur denna akt, process, han härleder tankens lagar och kategorierna enligt exemplet.

Sjelfmedvetandet det på sig hänfödda Jaget = Identitet $A = A$. Thesis.

- 10 Sjelfmedvetna Jag'et såsom från icke Jag'et, objektet, särskildt = Motsägelsetsatsen. A icke = A . Antithesis.

Icke-Jaget såsom Jagets position med detsamma identiskt såsom följd med grund Principia rationis sufficientis. Såsom negerande icke i den identiskt, men sjelfva negation = position. Synthesis, Realitet – Negation – Limitation – begränsande i oändlighet, nemligen Jaget's af icke Jaget, d. ä. gränsen i oändlighet flyttbar. Men begränsningen sjelfbegränsning. Detta egentl. Synthesen.

- 20 Så fortgår till nya kategorier. Bland de anförda arbetena egentligen Grundlage 1794. Lättare Grundriss samma år, emedan här betraktelsen psykologisk: Åskådning – Bild – Tanke. I synnerhet åskådningens väsende såsom aktiv – process – icke blott passivt – väl framställd.

Detta läran om det ändliga Jag'et – såsom Intelligens.

Nemligen för det absoluta Jag'et Icke-Jaget position. Men derigenom all Objektivitet ideel. Derför särskiljer Fichte härifrån det ändliga Jag'et – deducerar detta genom att deducera åskådning – föreställning tanke – (förstånd omdöme förnuft). I detta vetande är objektet reelt, realgrund, ger vetandets innehåll – dock genom Jaget's aktivitet, för Jag'et. I sig utgör det som objekt endast väckelsen till vetandet och begripandet. Genom detta förhållande förblir Jag'et som Intelligens ändligt, bestämdt.

30

Men öfver denna ändlighet står Jag'et i sig såsom absolut fordran på identitet med sig, ren sjelfbestämning frihet. Sjelfva begränsningen i vetandet kan icke begripas, utan förutsättning, att Jag'et går utöfver densamma. Detta det praktiska Jag'ets deduktion = Den fria handlingen förutsättning för vetandets möjlighet.

Härpå grundar Fichte sin praktiska filosofi.

Han utgaf:

- 40 Grundlage des Naturrechts nach den Principen der Wissenschaftslehre 1796

Das System der Sittenlehre nach &c. 1798.

Der geschlossene Handelsstaat ein philosophischer Entwurf als Anhang zur Rechtslehre. 1800.

Bemödandet är här på det praktiska gebitet att komma från Dualismen. Och isynnerhet detta till grund för samma bemödande på det teoretiska.

Hvad hos Kant Förnuftsideernas sanning, objektivitet, teoretiskt och praktiskt – det är för Fichte vetandets enhet öfverhufvud.

- 50 Denna utöfver Intelligensens begränsning gripande aktivitet, sjelfposition, hos Jag'et fattar han såsom sträfvande, drift Trieb.

Driften går ut på det oändliga ideela objektet. Men i medvetandet om densamma är Jag'et Intelligenz – begränsadt: Detta medvetande om begränsningen med afsende på driften är känsla (af tvång) »Gefühl».

Så hänför sig driften en yttre objektivitet såsom sin begränsning men går i sig utöfver densamma, är process att negera den, realisera blott sig sin oändlighet,

(37)

M(ina) H(errar). Föreg(ående) repeteras.

Fichte bringar sig icke såsom Kant genom ett resonnement till en högsta förnuftets grundsats och en definition på det rätta. Han härleder Rättsbegreppet ur sjelfmedvetandet, såsom dess nödvändiga vilkor.

D. ä. Han söker visa huru sjelfmedvetandet, såsom frihetens medvetande förutsätter en yttre verld, i hvilken den realiserar sig såsom verksamhet, vidare andra medvetanden fria förnuftiga väsenden, ty endast sålunda kan Subjektet gör sin frihets realiserande sig till ändamål, föresätta sig ett ändamål öfverhufvud. Denna förutsättning är traditionens.

N. B. Samma nödvändiga förutsättning i det andliga, som för naturforskningen i det lekamliga *ex ovo*.

Med förutsättandet af andra subjekter erkännande af deras frihet och Rättsbegreppet derföre: Att subjektet skall erkänna fria väsenden utom sig, d. ä. *inskränka sin frihet genom begreppet om en för den möjlig frihet*.

Detta i inledningen till naturrätten,

Fichte inser lätt, att ingen det Rättas verklighet finnes utom Staten. Han bevisar detta i beviset, att det Rätta måste vara tvångsrätt. Han använder härvid Hobbess bevisning, men icke i den mening, att inbördes kriget tvingar till underkastelse, utan i den, att intet s. k. naturtillstånd kan finnas, utan att staten, rättstillståndet, är förnuftigt nödvändig. Rättsbegreppet är en fordran, ett Sollen, Det skall vara verkligt. Derföre en tredjes afgörande, som bestämmer subjektets rättssfer med makt att uppehålla bestämningen.

Men han antager dock en i sjelfva Rättsbegreppet gifven »Urracht», som i staten skall förverkligas, en förnuftets fordran på denna verklighets art. Denna Urrätt är rätt till kroppen och rätt till användande af de rättslösa tingen = personlig frihet eganderätt.

Eganderätten bestämmer han alltså såsom rätt till handling – icke rätt till besittning, elker till sak som sådan, utan till dess möjliga användande.

Allt detta i 1:a & 2:a kapitlet af den egentliga Naturrätten: »Systematische Anwendung des Rechtsbegriffs. I det tredje behandlas Statsrättens allmänna princip, Här egentligen om Samhällskontraktet, »Staatsbürgervertrag».

Detta uttryckt i en konstitution: yttring af den allmänna viljan, hvilkens hufvudbestämning: att ingen orättvisa får nedrasseras förrän alla föregående äro upphäfne. Nemligen sjelfva denna praktik ger lagen, så att, hvad som skett i ett fall, skall ske i alla, d. ä. konsekvensen ställa alla lika inför lagen.

Derföre fordrar Fichte utom konstitutionen ingen särskild lagstiftande makt. Statsmakten stiftar lag genom maktens utöfning.

Men lagen i enlighet med Urrätten. Kontrolln den allmänna viljan, som skall kunna kallas till afgörande genom en kontrollerande myndighet »Ephoratet. Dess attribut endast detta påkallande af det allmänna afgörandet – o. s. v.

Utför detta vidare i 2 delen af Naturrätten, den tillämpade »angewandtes». Statsrättsläran.

Långt efter (1796–1800) utgaf sin *Geschlossener Handelstaat*.

Titeln vittnar om innehållet. Fichtes uppfattning af abstrakta rättens bestämmingar såsom tvångsrätt, och af jemnliska rättsferers nödvändighet, förde honom till att åt den allmänna viljan, statsmakten öfverlemnade bestämmandet af denna rättsfer absolut.

Derföre skall statsmakten fördela arbetet mellan de tre stånden: en producenten, förädlingsproducenten, handlanden – bestämma behöven, bespara öfverskotten af årsvext o. s. v. samt sluta staten mot andra.

- 10 Han skildrar i 2:a Afdelningen med mycken välalighet ojemnheten i förmögenhet, det ständiga krigstillståndet mellan nationerna o. s. v., som uppstår af det närvarande samhällsskicket och de internationella förbindelserna.

Öfvergången genom nytt eget mynt af okänd komposition m. m. 7

Historia

Höst Terminen

Fichte. 38–39,

- 20 <38>

Mäna Herrar. Det afgjorda, hvori Fichte på den praktiska filosofins gebit går framom Kant, är hans bemödande att förklara det teoretiska och praktiska förnuftets enhet.

Förklaringen är: att först friheten själfmedvetande, medvetandet om viljans autonomi, frihet till själfbestämning – hos menniskan, empiriskt motsvarar det absoluta Jagets begrepp – såsom sättande sitt objekt – och att emedan först detta medvetande innebär själfmedvetandets enhet, det utgör grunden för vetandets enhet, Inelligensen, själfmedvetandets enhet i vetandet. Häri sammanhanget mellan det teoretiska och praktiska.

- 30

Vidare deri: att Fichte ur detta själfmedvetande, frihetens begrepp härleder rättsbegreppet.

Denna härledning mindre tillfredsställande; ty han måste först »deducera» den yttre världens nödvändighet för förverkligande af det sträfvande frihetsbegreppet innebär, och likaså den förnuftiga nödvändigheten af andra Jag's tillvaro, för att likasom väcka sträfvandets möjlighet till verklighet.

Nödvändigheten af Rättsbegrepp härledning ur viljans frihet var dock insedd. N. B. Hegel.

- 40

Allt detta – den yttre objektiviteten och flera subjekters tillvaro – af andra äfven af Kant empiriskt antaget. Hvarföre bevis? Emedan fråga icke derom: om de äro eller icke, utan hvilken betydelse detta vara har för det Rätta's bestämmande. Andra säga väl enkelt – *en sak* är egendom – ett andra subjekts tillvaro förutsättes för aftalet. Hegel? Mot *personen*, den berättigade, *tinget*, den rättslösa. Föryttringen = öfverlåtelse af rätt, alltså till en berättigad. Hegel dessutom: Naturfilosofi föregår Andens, Psykologin Rättsläran. Hos Fichte saknas båda, öfverhufvud ett helt system. I synnerhet måste han öfverallt inblanda den psykologiska betraktelsen i den metafysiska.

- 50

Slutligen ger Fichte en förnuftig grund för statens tillvaro. I den har friheten verklighet. – Kant icke.

Men han betraktar Staten blott ur rättslig synpunkt – såsom det abstrakt Rättas verklighet = Rättsstat.

Der blir icke fråga om mänskliga handlingens alla bestämda ändamål, endast om rättsformen. Icke heller om handlingens moralitet, d. ä.

om, d. ä. om lifvet i samhället och staten såsom sedligt lif – det konkret rättas, sedlighetens verklighet.

Derföre när Fichte i sin Geschlossener Handelsstaat konstruerar en förnuftsstat blir ändamålet: timlig bergning, välstånd, fredligt samlif. Hvad statsmedborgarena för öfrigt äro eller göra, det kommer ej i fråga.

Samma uppfattning kommunisternas och socialisternas.

Fichte har väl i en senare skrift »Die Staatslehre oder über das Verhältniss des Urstaates zum Vernunftreiche» 1820 höjt sig till historisk betraktelse och till uppfattning af staten äfven såsom uppfostringsanstalt till sedlighet – men äfven här på Rättsstatens grund – icke till enhet af Rätt och Moralitet.

(Under anförd titel Föreläsning i Berlin 1813. Beräknade på tidsförhållandena.)

Såsom Bihang till Naturrätten: »Grundriss des Familienrechts». Är nämndt, huru Kant fattade äktenskapet som kontrakt – groft.

Fichte står häri högt. Han inser, att familjerätten icke kan höra till naturrätten – men för dock Statsläran dertill!

Familjen en moralisk grund. Redan i äktenskapet. Hvad om detta säges, det sannaste och finaste ännu någon mig veterligen sagt. Ämnet ömtåligt för förderfvad fantasi. Vi kunna tänka på våra fäder och mödrar.

Fichte säger: könsdriften naturlig. För reflexionen har den ett naturändamål släktets uppehållande. I sig såsom all naturdrift sitt tillfredsställande.

Hos mannen detta – och medvetet. Men hos qvinnan omedveten – icke erkänd för henne sjelf. Gömd under behovet att älska och älskas. Hvarföre formen blott af en uppoffring af kärlek. Häri grunden till den blygsamhet, som är grunddrag i hennes väsende, och som sådan för mannen okänd. //»Döljer sig för den oskyldiga qvinnan omedvetet under hjertats behof.»//

Men häri också grunden, hvarföre qvinnan känner sig förnedrad af ett äktenskap utan kärlek och hvarföre det upplöser hela hennes sedliga väsende.

Fichte's lära derföre: när kärlek icke finnes, är äktenskapet upplöst.

Hos mannen är kärleken icke omedelbar natur. Han lär sig den af qvinnan. Derföre hos honom den fasta, sjelfuppoffrande kärleken först i äktenskapet = ädelmod, framkalladt af tillförsigten, undergifvenheten, uppoffringen.

Härpå hvilat all sedlighet i äktenskapet – i samhället tillägger Fichte. Ty der å ena sidan blygsamhet finnes – å den andra ädelmod, der finnes grund till alla dygder; och der äktenskapet har denna renhet, der är sedlighet hos ett folk. Han, som i likhet med Kant, lärar: pligten för pligtens skuld – säger om denna enda naturliga böjelse, att älska och älskas hos qvinnan: den är förnuftet som natur, i och för sig sedlig, utan behof af någon annan förnuftets form. »Liebe ist der innigste Vereinigungspunkt der Natur und der Vernunft – sie ist das einzige Glied wo die Natur in die Vernunft eingreift». Denna känsla bringar qvinnan i verlden. Hon gör det äfven i moderskärleken. Emedan barnet är lif blott af hennes lif – och af hennes omsorg. Den förmedlar fadrens kärlek till barnet – och dettas till föräldrarne.

Fichte Anför icke blott detta, han söker bevisa förnuftsenslighet deraf. Han tillägger: såsom qvinnans naturliga begär – kärleken i sig är förnuftigt, så har hon naturlig känsla öfverhuvud för det

förnuftiga: sanna, goda. Mannen kämpar sig till öfvertygelse genom begripande – såsom till sina drifters beherrskande genom beslut och öfning.

(39)

I Fichte's Sedelära intresserar det oss förnämligast att tillse, huru han bringar till enhet den dualism, hvilken hos Kant består deri, att förnuftets sedelag är formel, tom, och handlingen får sitt innehåll af begären, utan att likväl få göra deras tillfredsställ^(ande) till sedligt
10 ändamål – Pligten i och för sig, d. v. s. denna toma form,

Allmän utgångspunkt sjelfmedvetandet såsom frihetens. Medvetandet derom, att detta sjelfmedvetande finnes = intellektuel åskådning. //N. B. Ej i Rättsläran.// I denna åskådning framstår Sjelfmedvet^(ande) såsom sträfvande att i handling förverkliga sig. Detta för Intelligensen sjelfmedvetandets, frihetens lag: hvarföre Sedelärens högsta bud är = frihetens förverkligande i handling. Elker^(er) Jag'et skall göra sin sjelfständighet till handlingens absoluta ändamål. N. B. Kant. Hegel.

Denna realisation fordrar kausalitet i förhållande^(t) till naturen. Frihetens begrepp innebär denna fordran. En sådan Kausalitet i
20 kroppen – och genom den förmedlad i naturen öfverhufvud. ||Men i sig icke kausalitet, utan omedveten drift, sträfvande, utan objekt. Medveten för Intelligensen, som äfven är medveten af dess mångfaldiga objekter. För ett af dessa bestämmer sig viljan. Häri fri – utgående från det bestämningslösa i bestämning.|| Sålunda göres naturens kausalitet till frihetens. D. ä. begagna den som medel för frihetens ändamål. Driften, begäret – i sig betingadt af *all* naturkausalitet. Derföre dess verkan alltid i öfverensstämmelse med naturen öfverhufvud. Naturen – objektet,

Sålunda begäret i frihetens ändamål upptaget. Dess innehåll icke
30 ändamål – i den sedliga handlingen, utan friheten, som bestämmer objektet. N. B. ||Fichte's mening är här, att sjelfva vetandet bestämmes af viljandet.

När vetandet liksom öfverser alla de objekter, på hvilka begäret *kan* riktas – få de betydelsen af medel för ett ändamål.

Vetandet bestämmes häri af viljandet att tänka ett ändamål d. ä. Praktiska^(t) Förnuftets^(t) Princip^(t).

Derföre inlägger vetandet ändamål i naturen.

Och då människan handlar i öfverensstämmelse med naturordningen, sker det genom att göra den till medel för ändamål – d. ä. i den
40 inlägga ändamålet såsom frihetens.||

Men friheten åter icke ändamål såsom individens – utan friheten i och för sig, förnuftet såsom^(t) mensklighetens – alla människors. Derföre individens fria handling sjelf medel – men tillika ändamål såsom^(t) ingående i det allmänt menskliga.

Derigenom den sedliga handlingen länk i en oändlig kedja = den moraliska verldsordningen. I den alla subjekters frihet absolut. Inverkan på andra endast genom inverkan på öfvertygelse – bildning.

Detta konstituerar det allmänna menskliga samhället i vetandets gemensamhet, församlingen, kyrkan. Den moraliska^(t) verldsordningen = det absoluta = Gud. Den är ett Sollen, hvad som i förhållande^(t) till
50 människan *skall vara*, och i sig *är*. Fichte framställer detta så, att detta Skola är bestämdt, nödvändigtvis sker, men obestämdt, likgiltigt, om genom den ena individen eller^(er) den andra, i detta ögonblick eller^(er) ett annat.

Individen handlar absolut fritt, bestämmer sig enligt^(t) det absoluta

ändamålet eller icke. Begärets tillfredsställande ger sinnlig lust eller olust. Men det absoluta ändamålet eller icke – den högre tillfredsställelsen – eller missnöjet, ofriden. Detta samvetet, i förhållande till hvilket den fria bestämningen sker = handlingens moralitet.

Öfverenstämmelsen med den moraliska verldsordningen = legalitet. D. ä. den senare kan vara medveten eller icke – samvete – moralisk.

Detta försök att upplösa den Kantiska dualismen visserligen otillfredsställande. Driften, begäret, blir och måste blifva gifvet naturtvång. Likasom å andra sidan naturordningen utom menniskan gifven. Fichte sökte den högre identiteten i den moraliska verldsordningen. Men denna är vid den subjektiva handlingen bunden – utom den ett ändamål i oändlighet, aldrig verkligen realiseradt.

Häraf anledning att anklaga Fichte för Atheism. Närmare en uppsats i Niethammers Journal af en *Froberg* »Über die Bestimmung des Begriffs der Religion» inledd af Fichte genom en uppsats »Über der Grund unseres Glaubens an eine göttliche Weltregierung». 1798.

Jornalen konfiskerad, undersökning befald. Fichte utgaf försvarsskrift till allmänheten och regeringen, och då han hörde om föreställning fordrade afsked – erhöll.

1799 till Berlin. Föreläsningar. Utnämnd i Erlangen – 1805 mest i Berlin. Efter 1806 arbetade för universitet i Berlin. Der professor.

Vorlesungen über die Bestimm(ung) des Gelehrten 1798
das Wesen d(es) Gelehrten. 1806

Die Grundzüge d(es) gegenwärtigen Zeitalters 1806.

Reden an die Deutsche Nation 1808.

Die Anweisung zu einem selbigen Leben 1806.

Die Wissenschaftslehre in ihrem allgemeinen Umriss 1810 – tryckt *1817*

† 1814. Krigstyphus. Exercis – sjukskötsel,

Historia

Höstterminen

Fichte – Schelling.

40–42,

<40>

Måna Herrar. Med afsende på Fichte's Sedelära bör ännu tilläggas om hans indelning af pligterna.

Det framtalles formelt: pligten för pligtens skuld. Men pligten förut bestämd = friheten, förnuftet såsom ändamål, förnuftet i och för sig såsom moralisk verldsordning.

Pligterna ur detta sedebud icke härledda. Detta är brist. Men bestämda enkigt detsamma, med afsende på dess förhållande till den gifna objektiviteten.

Derföre indelning 1:o betingade (medelbara)

2:o obetingade (omedelbara)

De förra pligter mot sjelf 2:o mot nästan

Vidare underafdelningar a) Allmänna.

b) Särskilda.

Nemligen Pligterna mot Sjelf betingade emedan lif och egendom endast vilkor för Pligtuppfyllandet såsom frihetens förverkligande – b) Särskilda med afsende på socialt stånd N. B. föreskrifvet såsom medel att i förnuftig fördelning realisera ändamålet.

Pligterna mot nästan obetingade, absoluta, emedan pligter direkt afseende frihetens tillvaro:

a) allmänna α) i afs $\langle$ eende $\rangle$ å andras formela frihet – lif egendom. *N. B.* härvid den negativa pligten absolut. Den positiva, kärlekspligten betingad så till vida, att den ersätter, hvad *staten* underlåtit.

β) i afs $\langle$ eende $\rangle$ å kollision mellan formela friheten,

γ) i afs $\langle$ eende $\rangle$ å moralitetens främjande. Exempel, som inger aktning för dygden. Uppmuntran till sjelfaktning. Lära minst verksam.

b) Särskilda mot andra α enl $\langle$ igt $\rangle$ naturligt lefnadsställning familjen

10 β Enl $\langle$ igt $\rangle$ stånd – häribland den lärdes o $\langle$ ch $\rangle$ konstnärens.

Senare Föreläsningar öfver sedeläran (1812)

H $\langle$ errarne $\rangle$ Finna i Hegel's filos $\langle$ ofins $\rangle$ historia under erkännande af det djupt anlagda i Fichte's filosofi tillika stränga yttranden angående utförandet i s $\langle$ ynner $\rangle$ het i Naturrätten o $\langle$ ch $\rangle$ Sedeläran. I det hela orättvist. Man kan anse den praktiska delen för prober på, hvartill ett system duger. Och i det Fichteska finnes stora framsteg. Härom förut.

20 Han fattar frihetens begrepp klarare än Kant – och förnufts, det förnuftigas verklighet sås $\langle$ om $\rangle$ det enda Rätta och Goda. I Rättsbegreppets härledning är bevisningen bristande och statens ensidiga uppfattning sås $\langle$ om $\rangle$ dess verklighet – inskränker åter dess betydelse. Här kan sägas trängde Fichte icke till den högre uppfattning af staten, hvartill fröet ligger i Kants historiskt filosofiska skrifter.

Om vi jemföra årtalen det märkliga: att väl K $\langle$ ants $\rangle$ Grundleg $\langle$ ung $\rangle$ z $\langle$ ur $\rangle$ Metaphysik d $\langle$ er $\rangle$ Sitten utkom 1785 Kritik d $\langle$ er $\rangle$ Praktischen Vernunft –1787, Men hans Rechtslehre först 1796 och Tugendlehre 1797.

30 Medan äfv $\langle$ en $\rangle$ Fichte's Naturrätt o $\langle$ ch $\rangle$ Statslära utkom 1796 oberoende af Kant's – Der geschlossene Handelstaat först 1800 konsekvent.

Deremot Sittenlehre 1798. I den det uppställda frihetsbegreppet trognare. Förnuftet objektivt förnuft – moralisk verldsordning. Öfverensstämmelsen dermed dess förverkligande = det sedliga. Fichte ytrar sig flerstädes, i s $\langle$ ynner $\rangle$ het i senare skrifter derhän: att individens uppgifvande af sig sjelf åt det allmänna är förnuft, sedlighet. Senare sås $\langle$ om $\rangle$ religiös betraktelse en half mysticism.

40 Egentliga punkten i hans lära: att Jag'et – det absoluta jaget dock har denna betydelse att vara subjekt. Man finner det uppfattas ytligt såsom vore fråga om det empiriska Jag'et. Så är det icke: Fichte talar om tänkandet i och för sig, men visserligen ännu uti sjelfmedvetandets och medvetandets form. Derföre har man sagt: »subjektiv idealism». Det är fråga om tänkandet sås $\langle$ om $\rangle$ det allm $\langle$ änt $\rangle$ menskliga, alla subjekters, subjektets öfverhufvud – in abstracto. Härifrån skiljer Fichte det individuella sjelfmedvetandet – det teoretiska o $\langle$ ch $\rangle$ praktiska. Först i det senare ett individuellt sjelfmedvetande, frihetens, som motsvarar det absoluta, sjelfmedvetandets begrepp, men som behäftadt med det teoretiskas ändlighet – icke verkligt i handlingen, utan oändlig progress,

50 Här återgång till den högre spekulativa undersökningen Cartesius, Spinoza, Leibnitz. Kant instrumentet för vetandet. Subjekt och Objekt gifna – deras enhet i vetandet sås $\langle$ om $\rangle$ menskligt vetande ändligt. Fichte vetandet sås $\langle$ om $\rangle$ absolut; men dock vetandet, icke ande, vetandets objekt icke materie natur för sig. Men i sjelfva uppfattningen af Vetandet Subjektet sås $\langle$ om $\rangle$ absolut i förh $\langle$ ällande $\rangle$ till det absoluta

Objektet implicite Ande och Natur.

Härtill kom fordran på en princip ett system – hos Fichte första grundsats.

Uppfattningen af denna fordran på filosofin af system och af en identitet mellan Ande och Natur. Schelling.

«41»

Fr. Vilh. Jos. Schelling. 1775. Äfven han frånar Tübingen – der med Hegel. Evangelisk Stift – till Jena – 1798 efter Fichte's afgång lärare i filosofi. Fichte's lärjunge. Hade 1795 skrivit Vom Ich als Princip der Philosophie oder über das unbedingte im menschlichen Wissen». På Fichte's ståndpunkt. Utvecklade småningom sin egendomlighet genom att bearbeta den af Fichte försummade Naturfilosofin. Ideen zu einer Philosophie der Natur 1797 Von der Weltseele 1798. – Erster Entwurf eines Systems der Naturphilosophie 1799. System des transcendentalen Idealismus 1800. Ny upplaga »Ideen zu einer Philosophie der Natur» 1803, I de båda senare egentliga sammanfattningen af, hvad man kan kalla Schelling's system. En naturens och en andens filosofi.

10

Schelling hade studerat medicin och i sammanhang naturvetenskaperna. Deraf tidigare förkärlek härför. Lärde sedan känna Spinoza, och återfördes till bemödandet, att fatta det Absoluta såsom de båda Cartesiska substansernas – Spinozistiska attributernas enhet. //»Darstellung meines Systems» »Fernere Darstellung aus dem System der Philosophie//

20

För den praktiska filosofin af mindre konsekvens därför korrt med afsende på inflytandet på andra hithörande bemödanden. Det är hastiga häftiga öfvergången från Kant till Hegel – som uttränga hvarandra. Fichte kom 1798 frånar Jena – Schelling redan 1803. Båda hade då skrivit det förnämsta, hvad som egentligen utmärker deras System.

30

Sades: att Fichte i det absoluta Jag'et sökte identitet mellan Subjekt och Objekt såsom grunden för förnuftets vetande om naturen och kausalitet i naturen, praktiska verksamheten, i handlingen. Men detta subjektivt, så att identiteten faller inom Sjelfmedvetandet såsom begrepp – det absoluta sjelfmedvetandet.

Schelling vidhöll tidigast den allmänna formen i denna Fichtes uppfattning. Han tillämpade den på naturbetraktelsen och fattade naturen såsom process af en positiv kraft och dess negativa begränsning – Fichte's absoluta Jag's utgående ifrån sig och reflexion på sig genom Icke Jag'ets förutsättande. Detta icke så uttryckt af Schelling, men uppenbart öfvergången till hans betraktelse.

40

Summan af densamma är: att han gör naturens högsta produkt organismen, lifvet, såsom slutändamål till immanent, potentialiter, i den anorganiska naturen, så att naturen är en kedja af potentieringar, grader, af samma identiska process, i hvilka potenser, grader, ett positivt och negativt moment betinga verkligheten – t. ex. tyngden, affiniteten elektriciteten, magnetismen. Enligt detta betraktelsesätt innebäres totaliteten af utvecklingen potentialiter i hvarje företeelse.

Senare gick till samma betraktelse i Andens verld. Transcendentala Idealismen. Utgår från sjelfmedvetandet i nära öfverensstämmelse med Fichte. //N. B. Intellectuel åskådning – teoretiskt vetande.// Detta möjligt endast genom samma positiva kraft och begränsning, negation – i tre skilda processer – Vetandet – Handlingen – Den konstnärliga produktionen. //N. B. Kant's kritiker.//

50

Nemligen: Såsom lifvet den högsta uppenbarelse i naturen, i hvilken det ideela och reela sammansmälta såsom naturprodukt – så på andens gebit denna enhet i konstprodukten – fri andlig enhet af ideen och materien – medan i vetandet och viljandet differens – identiteten sökt i oändlig progress. //N. B. I naturen ändamålsenlighet medvetlös för ett annat. I konsten medveten och dock medvetet producerad. N. B. Fichte.//

Detta det allmänna. Men från lifvet som sådant ingen öfvergång till sjelfmedvetandet – från konsten ingen till naturen.

10 Derföre en förutsatt identitet för båda processerna – den Spinozistiska ena Substansen. Men icke som sådan, utan som det hvarken subjektiva eller objektiva utan rena förnuftet. I Darstellung meines Systems.

Denna framställning = öfersigt, emedan intresset för oss icke i det speciela. Schelling saknar metod, bevisning. Metoden först Fichte's, sedan mera matematisk enligt Spinozas exempel slutligen »konstruktion». Den egentliga bevisningen i alla dessa former uppvisandet af den allmänna processen i momenterna. Men öfvergången från det ena till det andra obevisad, fri = konstruktion.

20 Så äfven ingen egentlig öfvergång från den absoluta identiten af varande och vetande //N. B. Manifesterad i lifvet medvetlös – I konsten medvetet.// till hvardera såsom verkliga = natur och sjelfmedvetande – ande. Identiteten – det Absoluta postuleradt – öfvergången antagen kvantitativ differens – såsom hos Fichte från Identitet och Motsägelsesatsen till satsen för Tillräcklig Grund.

Lätt insedd, hvari sammanhang med Hegel. Det postulerade rena förnuftet = rena tänkandet. Äfven läran om immanensen i potentierandet = den immanenta utvecklingen. I synnerhet på Naturfilosofins gebit undersökningarna i det enskilda ett förarbete.

30 Märkliga ännu Schellings / »Vorlesungen / Föreläsningar / über die Methode des Akademischen Studiums» 1803 – emedan här ett försök att framställa ett vetenskapernas System.

Här märklig hans lära om en ursprunglig tradition. Hos Fichte förutsättning för frihetens verklighet af andra subjekter.

Det absolutas omedelbara Vara – identiteten omedelbart naturen, och här det omedelbara identiska Rummet – Identiten såsom ren verksamhet utan Vara tiden – Matematiken.

Åter vetandet om det absoluta som sådant. Filosofin – nemligen om identiten i natur och ande det rena förnuftet.

40 Allt vetande objektivt i handlingen. Handlingens värld öfverhufvud Staten. I den de Positiva vetenskaperna – enligt i filosofins gifven form – yttre framträdande Teologin = det ideela och reela i omedelbar enhet.

Historien = det ideela för sig. Emedan dess produkt rättsbegreppet och rättstillvaron. Juris prudens.

Naturvetenskapen = det reela för sig emedan organismen högsta produkt Medicin.

Härtill borde komma Wissenschafter Kunst 4:e fakulteten,

50 (42)

Måna Herrar. För den religiösa tron gör det utan tvifvel tillfyllest, att antaga Guds tillvaro utom skapelsen. Det har äfven så sitt intresse, att betrakta ändamålsenligheten i skapelsen – d. ä. den förnuftiga verldsordningen i naturen och historien. Men detta intresse kan också bortfalla allt betraktas såsom oförnuft och elände. Det är då menni-

skan och den onda makt, som frestat henne, hvilka bragt förderfvet åstad – ett ingrepp i den gudomliga ordningen, som ingen grund har, en tillfällighet, som segrat öfver det förnuftigt nödvändiga, hvad som bort vara.

Vid det senare betraktelsesättet försvinner all filosofi.

Vid det förra åter upphöjes läran om det tillfälliga till förnuftig insigt – om nemligen den vill vara något annat, än en på begripandet resignerande tro.

Schelling och mången tänkare med honom, hade haft lätt att antaga: Skapelsen är gudomens verk; det är derföre gifvet, att en förnuftig ordning skall finnas i naturen som i andens verld. Men derigenom förklaras icke det, som skall förklaras: huru en öfvergång från natur till ande i vetandet, från ande till natur i viljan, det kan ske. Konseqvensen hade fört Cartesii efterföljare till concursus divinus – Leibnitz till harmonia præstabilita. Spinoza inseende svårigheten hade lärt substansens immanens. Schelling kallade substansen Förnuft, Spinoza: substansen omedelbart är attributerna. Schelling: Förnuftet manifesterar sig i dessa processer natur och ande.

Men, som sagdt, förmedlingen i denna manifestation otillfredsställande. Till förnuftets rena Identitet med sig kommer en kvantitativ differens i $A = A$. Nemligen det rena Förnuftets *Varande* kan ej tänkas annorlunda, än såsom vetande, under denna form, såsom Subjekt och Objekt – dessa i sig identiska, differensen kvantitativ.

D. ä. denna Varandets form innebär skilnaden mellan subjekt och objekt, ande och natur, likväl så att skilnaden är kvantitativ – i Objektet ett + af realitet – i subjektet ett + af idealitet. Fattas det absolutas Varande som Totalitet finnes icke differensen. Den är i det enskilda såsom potens.

Häri öfverhufvud hvad man kallat Pantheismen. Men redan hos Schelling bemödandet, att noga skilja det Ändliga såsom Form från det Absoluta såsom till Väsande och Varande i sig oändligt – totalitet.

Sjelf fann han det bristfälliga i denna deduktion. Han sökte en högre förklaring i Mysticismens Form.

Hafva icke talat om de Tyska Mystikerna, icke ens om den förnämssta af dem *Jac. Böhme* (teosofen) (1575–1624). Ty först nu inträdde åsigtorna i filosofins historia. Inflytandet på tidigare filosofin omärkligt. För Praktiska filosofin utan direkt konseqvens.

Bland andra hithörande skrifter: *Philosophische Untersuchungen über das Wesen der menschlichen Freiheit* 1809.

Här frihet och nödvändighet förklarade ur Guds väsende. Framträdande som skilda – öfverhufvud i ande och natur – men i människan såsom afbild medveten skilnad natur och ande förenade. Naturligt begär och fri sjelfbestämmelse – genom hvilken människan är sitt eget verk. I sjelfva denna frihet »die Selbstheit» nödvändigt moment – men deri möjligheten att fasthålla momentet som egenvilja mot den förnuftiga, Universalviljan. Allt detta dunkelt. Men öfverhufvud härigenom undersökningen rör friheten rigtad på viljans frihet in concreto – dess innehåll – det goda och onda.

Häri den egentliga betydelsen af Schelling's filosoferande, att det återförde spekulationen från den formela betraktelsen af vetandets process, till det konkreta: Andens förhållande till naturen – det förnuftiga sammanhanget i natur och historie – Guds förhållande till skapelsen. Frihetens till handlingens innehåll – afsigten och ändamålet.

Bör ännu nämna en skrift i öfvergångsperioden till det mera mystiska betraktelsesättet,

Historia,

Höst T(erminen)

Schelling. Jacobi. Herbart. Schleiermacher.

43–44,

«43»

- 10 M(ina) H(errar). Vi hafva korrt sysselsatt oss med Schelling's lära. Ty som sådan förblef den utan inflytande på filosofins praktiska gebit. Äfvenså var detta inflytande direkt jemförelsevis ringa för lösningen af det problem, hvarmed Kant och Fichte sysselsatt sig – Vetandets begripande, teori öfverhufvud. Såsom Naturfilosofi vann den deremot stor utbredning. Oken Steffens, Schuberts m. fl.

- Men denna läras betydelse i filosofins historia är väsentligen den, att hafva återfört den Tyska filosofin till en sann spekulativ ståndpunkt. Bemödandet att begripa det förnuftiga sammanhanget i naturen – i andens objektiva verld, af dess faktiska tillvaro i vetenskapen, i den sedliga handlingen, i konstproduktionen – och slutligen det förnuftiga sammanhanget mellan båda dessa verldar – det absoluta, den absoluta enheten för sig och i dess manifestation i dem båda.

- 20 Derföre endast Schelling's hithörande ståndpunkt. Han stannade vid Naturfilosofin sås(om) vetenskapen om en serie af förnuftig utveckling. Transcendentala Idealismen sås(om) vetenskap om den andra. Mellan båda ingen, öfvergång – utan det absoluta, det rena förnuftet der postulera enheten mellan båda Identitetsfilosofier.

- Läran om det absolutas manifestation d. ä. det förn(uftiga) sammanhanget mellan det Absoluta som sådant och manifestationen bristfälligt – för Naturen. Än mera för andens verld.

- 30 Fichte såvida förmedlande: att det absoluta Jaget, sås(om) sättande sin identitet med sig och differensen från Objektet förutsättande detta = det absoluta. Men i sjelfmedvetandets form; hvarföre det empiriska sjelfmedvetandet manifestation, men tinget, materien, naturen = endast negation, icke manifestation.

- Schelling lemnade denna form i det rena hvarken subjektiva eller objektiva förnuftet. Derföre kunde han säga: Subjekt och Objekt, sjelfmedvetande och materie = manifestation, tillvaro. Förnuftet identiskt i denna differens.

- 40 Derföre lemnat Fichte's senare och Schelling's senare.

- Den redan nämnda Jacobi ( ) som uppträd mot Kant – äfven mot Schelling. Trofilosofi, d. ä. med Kant öfverensstämmande deri, att människan vet blott fenomenet; men afvikande deri, att vetande om det öfversinnliga finnes sås(om) tro.

- Hos Schelling vädrade Spinozis förut hos Lessing. Lessing Hade utgifvit Wolfenbütt(ler) Fragm(ente) eines Ungenanten 1778. Lessing Anmärkn(ingar) dertill. Nathan d(er) Weise. Kom för anmärkn(ingar)na i en beryktad Atheist strid med Goetze. Sedan af Mendelsohn först, att han varit en Spinozist. //N. B. »*** **» »Etwas das Lessing gesagt hat»// Jacobi hade studerat Spinoza – ehuru icke inträngande. Briefe öb(er) Spinoza. 1785. – Schrift von göttkichen Dingen u(nd) ihrer Offenbarung 1811. Schelling Denkmal der Schrift von d(en) göttlichen Dingen 1812.

- 50 Jacobi hade orätt fasthållit blott Naturfilosofin. »Allt är natur». Betviflat Schelling's allvar med transe(endentala) Idealismen.

Detta sent, då Schelling redan på öfvergång till det mystiska. Hade från Würzburg (1803) blifvit kallad till München (1818), deri Venskaps sedan Konst-Akademien. Äfven Jacobi – föreläste öfver Mythologie. »Die Gottheiten von Samothrake». I Berlin 1841. »Philosophie der Offenbarung». Fragmenter af föreläsningar.

Har att nämna några de förnämsta i sammanhang med den egentliga utvecklingen.

Herbart (Joh. Fr.) först i Göttingen 1808 i Königsberg – 1833 tillbaka.

10

Stadnade i det teoretiska hufvudsakligen på Kant's ståndpunkt. Nemligen: endast fenomenet vetandets innehåll. Men också Ding an sich = tankebestämning.

Likväl deri afvikande: att han icke erkänner synthetiserande a priori. Söker bevisa: att Kant kommit dertill genom att antaga menskliga Kunskapsförmågans art utan undersökning. Vetandets form likasom dess innehåll gifvet. Subjekt och Objekt in concreto. Filosofins uppgift är att undersöka detta gifna, upplösa de deri innehållna motsägelser. Den yttersta grunden = »det oförklarliga» – utom densamma.

20

Härpå grundade sin lära: »Lehrbuch der Einleitung in die Philosophie 1813. Allgemeine Metaphysik 1828–29. 1:a delen kritiskt-historisk, skärpa och klarhet 2 Delen Systematisk d. ä. yttre systematik. Undersökning öfver gifna begrepp 1:o Varande – Qvalitet 2:o Rum tal – Materie 3:o Tid – Rörelse. 4:o Subjekt och Objekt = Jag Icke Jag. 5:o Naturfilosofi – Tyngd – förändring – Rörelse – Värme – Electricitet – Magnetism.

Redan tidigare »Psychologie als Wissenschaft neu gegründet auf Mathematik und Erfahrung. 1824–25. Det allmänna, att sjelfmedvetandet icke är gifvet utan vetandet som innehåll. Mot denna mångfald reagerar själen såsom sträfvande till enhet. Differensen i innehållet kvantitativ. Derföre sträfvandet ett mer eller mindre af den likgiltiga kvantitativa differensens upphäfvande. Och häri de skilda själsförmögenheterna – grader af själen »Selbsterhaltung». Denna grunden till Herbart's matematiska betraktelsesätt i Psychologien.

30

Närmare: själen är ett ting, som andra ting, en substans, hvilken reagerar mot dessas inverkan – »Störungen. Reaktionen består deri, att särskilja dem från hvarandra och så ordna dem, att själen känner sig fri, fritt rörer sig i sitt vetande och viljande. Hela själslifvet är en process, att sålunda bemästra innehållet. De skilda förmögenheterna grader i denna process. Herbart anställer algebraiska räkenexempel i mängd för att komma till matematiska uttryck för de skilda operationerna. Beror på antagandet af en kvantitativ differens. Hvad anden är? vill han icke söka förklara. Häri Kantian. Det öfversinnliga – utom fenomenet – föremål för tron,

40

(44)

Måna Herbart är empiriker, men anser allt vetande för vetande om fenomenet. Det verkliga, som tanken förlägger derutom = det oförklarliga. Men i det empiriskt gifna, vetandet om objektet = vetandets innehåll, och subjektets vetande om sig, sjelfmedvetandet motsägelser, hvilka filosofin efter förmåga skall förklara. Metafysiken omtald Psychologien. Se föregående.

50

Allgemeine Praktische Philosophie 1808. Tidigare öfriga skrifter.

Grundåsigten öfverensstämmande med Engelsmannen Hutcheson. Det är sinne för hvad som behagar i den sedliga handlingen. »Der sittliche Geschmack.» Det är icke moralisk handla elker samvete – utan ett medvetande, som föregår allt medvetande om den bestämda handlingen.

I begärandet viljandet ett sträfvannde, som hänför sig till ett förestäldt objekt, bilden af, hvad som skall realiseras.

Smaken icke så: den är ett lugnt omdöme »Geschmacks Urtheil» = som står öfver all håg och lust.

10 Begäret en efter hand stegrad föreställning om objektet. Smakomdömet ingen sådan stegring, emedan deri ingen granskning af partierna, utan det hela sammanfattadt i en enhet. Derföre icke heller begär till föremålet – endast gillande eller ogillande – utan rörelse glädje eller sorg.

Den sedliga smaken hänför sig till rena viljeförhållanden.

Sådana äro: / (inre) / frihet / – fullkomlighet – Välvilja.

Välvilja fullkomligaste exemplet. Gillas af smakomdömet i och för sig – utan afseende på föremålet – utan afseende på personen – utan afseende på graden.

20 Men den förutsätter en yttring. Viljan förutsätter den öfverhufvud. Här af andra »Ideer»:

Rätt – Billighet – Rätt = Einstimmung mehrerer Willen die dem Streit vorbeuge.» – Skiljer sig från de förra att grundadt på ogillande = af striden nemligen. Hvarföre dess undvikande af smaken gillas. Rätt (absolut) obestämdt. Aftalet statuerar rätt.

Från dessa ursprungliga Ideer härledda: Rättssamhället – Lohnsystem. Verwaltungssystem. Cultursystem. – Beseelde Gesellschaft,

2:a Boken: »Ideen uñd» der Mensch.» Tillämpning på begreppen om dygd, pligt, samhälle. Pligt mot individer och det allmänna.

30 Originelt i Tyska litteraturen. Äfven i utförandet. Spridda Herbartianer.

En annan framstående tänkare och författare på det praktiska gebitet – Fr. D. E. Schleiermacher – 1768–1834 Hernhutare – i Berlin nya universitetet. Teolog af stort inflytande. Väktalare. Som filosof Plato's öfversättare Grundlinien einer Kritik aller bisherigen Sittenlehre 1803. Entwurf eines Systems der Sittenlehre. Var Hegel's samtida i Berlin. Kritiken och Dialektiken skarp. Anses för sjelfständigt utvecklare af Fichte's ståndpunkt.

40 Grundriss der philosophischen Ethik 1841 utgifven af Twenten.

Afse vi från den allmänna spekulationen, som redan öfvergår till Schellings – enhet af ideelt och reelt både i natur och andens process med en kvantitativ skilnad – så fattar Schleiermacher den sedliga verksamheten såsom förutsättande en sedlig organisation i samhället – ehuru åter denna är den sedliga verksamhetens tillvaro.

Så står Ethiken i nödvändig förhållande till historien – uttalar den identiska processen i den senare,

50 Schleiermacher öfvergår derföre efter de allmänna undersökningarna först till uppfattning familjen – nationaliteterna – staten – kyrkan – det fria samlifvet. Sedan först till Dygdlära och Pligtlära.

Principen: att organisera naturen förnuftigt – d. ä. den gifna mänskliga naturen – och gifva denna organisation ett uttryck i den yttre objektiva – »organiserad» symboliserad» verksamhet». Häri det Fichteska.

Denna organisation förutsätter en tradition – arf. På andra sidan ett

symboliseradt – tillvarande förnuft i naturen. Deraf de sedliga organismernas förutsättande.

I den sedliga verksamheten framträder skilnaden mellan godt och ondt. Det senare det goda såsom blifvande ofulländadt, grad.

Schleiermacher förstår detta så: att förnuftet i naturen som sådan ger ett mått af verksamhet för det sedliga. Individuellt i naturlig förmåga. I familj arf. I nationel- stambegränsning för sedlighet nödvändig. Ingen detta moment så högt som Schleiermacher. I kyrkan såsom sedligt vetandes gemenskap till viss del utöfver detta mått = Fichte. I det fria samlifvet – individuel sedlig bildning

I detta märkligast.

Öfverhufvud studium af dessa afvikande ehuru otillfredsställande försök lärorikt,

Historia

Höst Terminen

Litteratur – (Solger – Stahl) Slut.

45–48,

45)

Mina Herrar. Det intressanta i Schleiermacher's åsigt är, som anfördt blifvit, att han lägger historien till grund för sedeläran: d. ä. lärar, att den sedliga handlingen har sitt mått i det historiskt gifna: familj, stat, allmänt menskligt samlif: – samt vidare, då familjen, staten och menskliga samlifvet äro grundade i den naturliga sammanslutningen af makar, folkstam (nationalitet) och släktet, sjelfva naturprocessen visar sig utgöra grunden för den sedliga ordningen: d. ä. naturnödvändigheten i sjelfva verket göra friheten såsom sedlig möjlig.

Schleiermacher å ena sidan bunden af föregångare Kant Fichte å andra sidan strängt kritisk. Därföre fattar icke kyrkan i samma allmänna betydelse som Fichte. Den går utom staten men har sitt mått grundad i en natur typus vidsträcktare än nationalitetens. – Gemenskap i vetande och konst (kult).

Till släktet sträcker sig »die freie Geselligkeit» – oberoende af familj forlk, religiös gemenskap – men af »Bildungsstufe» – stånd, samhällsklass i mening af gemensam kulturgrad. //N. B. Först här egentlig Sed, fri, rent mensklig.// Utveckling af individualiteten och erkännande,

Alla dessa kretsar gifva den sedliga handlingen sitt mått; lifvet i desamma, deras tillvaro i den individuela handlingen (den betecknande och bildande verksamheten) ett godt, i alla = det Högsta Goda, den sedliga handlingens ändamål.

Finnes lätt: att undersökningen har intresse.

Schleiermacher berör i denna spets »Die freie Geselligkeit» ett nytt moment i den Tyska filosofin – litteraturen och kulturen öfverhufvud. Tillfälle till en blick på litteraturen.

Sade vid öfvergången till Kant, att den Tyska filosofin bestämdes af den Engelska till undersökning öfver vetandet – den formela processen – i reaktion mot empirismen, Locke's sensualism och Hume's skeptiska konsekvenser.

Af den Franska humanistiska till än bestämdare differens från

upplysningsfilosofin. Detta i det praktiska: Kants uppfattning af historien, Fichte's af seden och den universala församlingen.

Slutligen återgång till den spekulativa ståndpunkten genom Schelling till uppfattning af enheten, icke i vetandets form, utan i dess innehåll.

Litteraturen – poesin – följde denna rörelse. Känna, huru vid medlet af seklet franska klassiciteten var mönster. Gottsched. Nikolai ända till dess slut.

Reaktion från Schweiz – Bodmer Breitinger – men reformen i Tyskland genom Lessing. Winckelmann.

10 En riktning till humanitet det allmänt mänskliga, frihet, rätt, patriotism – liberalism – fred allmän mänsklig utveckling. Den sammanhängande med öfvergången till uppfattning af innehållets förnuftiga nödvändighet och enhet. Schiller – moralisk världsordning. Det absoluta förnuftet //Schiller//

Den andra mera till den förnuftiga formen – antikens åskådning. Göthe (världssjäl, naturalistiskt icke världsordning). För denna de objektiva gestalterna, stat och historia likgiltiga. Äfven sedligheten individuell – subjektet i objektiv form, den fulländade individualiteten.

20 Det är denna – sedan Goethe kult, skönsjälari – som äfven uttalar sig hos Schleiermacher i »die freie Geselligkeit»,

Såsom en senare tidens representant i filosofin J. Ulr. Wirth eller rättare hans arbete: »System der spekulativen Ethik 1842 I Syst(em) d(er) individuelle Sitt(lich)keit. II Syst(em) d(er) objektiven Sitt(lich)keit. III Syst(em) d(er) absoluten Sitt(lich)keit. D. ä. 1:o Innehållet af Pligter mot sig sjelf och i Familjen på naturlig grund 2:o / borgerlig / Rätt / – Statsrätt Folkrätt. 3:o a) Syst(em) d(er) religiösen b) Syst(em) d(er) intellectuellen c) Syst(em) d(er) schönen Sitt(lich)keit. a) im Elemente d(er) Einzelnen β Im Element(e) d(er) Familie γ Im Element(e) d(er) Gesellsch(aft) N. B. Konversation Sång och Dans. Spel = teatraliskt).

30 Denna ståndpunkt i sammanhang med Schelling's bristfälliga objektiva idealism. Det är dock förnuftet (det absoluta) som i dessa former skall manifesteras sig. Schelling fann objektiveringen i konsten. Konstidealet öfverhufvud i den högsta bildningen i st. f. statsidealet hos Fransmännen. Hos de senare individens / människans / naturliga / rättigheter – formel frihet i staten. Hos Tyskarne inätvänd verksamhet friheten i Subjektets makt öfver sig förverkligad i en objektiv form.

40 Det var mot denna estetiska sedlighet – den Romantiska skolan i litteraturen reagerade. Den hade sitt stöd i trosfilosofin – och äfven i Schelling's senare teosofiska betraktelsesätt. Franska revolutionens misslyckande inverkade på dess uppkomst. Likaså bekantskapen med – Engelska litteraturen Shakespeare och den Spanska. Gick tillbaka till medeltidens Romantik, Tieck och Schleglarne. Det var en patriotisk riktning från antiken till den egna folkandan och dess skapelser – feodalismen – medeltidstron – katolicismen. Filosofiska representanten Fr. von Schlegel. I synnerhet i Philosophie der Geschichte 1829. Tidigare i Jena. Sedan i Berlin. Fichte och Schleiermacher. Slutligen i Wien katolik. Stolbergarna. I sin fortgång lika fremmande för den objektiva gestaltningen i staten, som skönsjälariet.

50 Med romantiska åskådningen sammanhängande, likväl lösbrytande sig derifrån till mera objektivitet C. Fr. Willh. Solger (1780–1819) Rik och djup. //Nachgelassene Schriften. Vorlesungen über Ästhetik.// Skapelsen såsom det Absolutas nödvändiga själfuppenbarelse. Vetandet, det spekulativa, såsom subjektitetens negation och försjunkande

i det allm⟨anna⟩ objektiva förnuftet. – Sedligheten förutsatt för statens tillvaro, *m* Staten äfven nödvändig form – i hvilken det absoluta förnuftet manifesteras sås⟨om⟩ allmän vilja = det Rätta. Men derutöfver den religiösa gemenskapen, som går ut på sedligheten sås⟨om⟩ ändamål. Genom en intellektuel åskådning af det absolutas närvaro i menniskoanden – i denna akt subjektivitetens negation.

Häri sannt spekulativt moment. Meningens, tryckets, reflexionens, egenviljans lemnande. Men hos Solger blir negationen postulerad intellektuel åskådning, känsla, Sjelfva det negerade, Subjektiviteten, sås⟨om⟩ moment icke rättfärdigadt, förnuft⟨ig⟩ nödvändigt. Häri åter anslutning till trosfilosofin och Romantiken.

10

⟨46⟩

M⟨ina⟩ H⟨errar⟩. Utmärkande för den Tyska Romantiken, om hvilken senast talades, är dess äfven nämnda religiösa tendens. Med Kant hade inträdt en reaktion mot lycksalighetsläran i Ethiken, vidare befastad af Fichte. Men, sås⟨om⟩ nämndt genom båda äfven uppfattning af religionen sås⟨om⟩ moral, af Gud såsom den moraliska verldsordningen. Det var på det praktiska gebitet, som det öfversinnliga var för förnuftet tillgängligt. Fichte det praktiska empiriska Jag'et, i hvilket det absoluta Jag'ets medvetande var verkligt. Med återgången till spekulationen sås⟨om⟩ uppfattning af det absoluta i skapelsen öfverhufvud, i natur o⟨ch⟩ ande, inträdde i det religiösa medvetandet den pantheistiska uppfattningen. Denna objektiva rigtning var för Romantiken fremmande. Den hade utgått mera från konstförgudningen, ehuru den vände sig mot det antika deri. Af den ännu Goethe mera erkänd än Schiller. – Men den delade i allmänhet det religiösa behof – utöfver medvetandet om den kalla moraliska verldsordningen, hvilket öfverhufvud uppträdde i reaktion mot, de högre ståndens Franska fritänkeri. I poesin var dess karakter friare fantasirik skapelse mot den antika strängt bundna formen – ironin – humorn. Öfverhufvud subjektivitetens fria spel. I det religiösa likaså den subjektiva känslan, hvarföre anslutande sig till trosfilosofin s. k. Men för en sådan rigtning måste dess innehåll alltid blifva något för subjektet tillfälligt – det ena eller andra historiskt gifna. Protestantismen i dess rörlighet erbjöd ej någon fast form. Derföre anslutning till medeltiden o⟨ch⟩ catholicismen – tillika till den tid, då romantiken var verklig, en lyftning i både sången och lifvet öfver den inskränkande el⟨er⟩ otillfredsställande formen i de medborgerliga förhållandena och staten.

20

30

40

Med denna rigtning sammanhängande, men sträfvande att gifva trosfilosofin en spekulativ form Novalis – den kända skalden och Solger – estetikern. Se föreg⟨ående⟩.

Schleiermacher hade mäktigt bidragit till denna religiösa reaktion gen⟨om⟩ »Reden üb⟨er⟩ die Religion an die gebildeten unter ihren Verächtern» 1799. Stort uppseende, att jemföres med Chateaubriand's Genie du Christianisme» ett tiotal år senare. – Sväfvande mellan, det pantheistiska och theistiska. Vida skildt fr⟨ån⟩ hans senare lära som Dogmatiker. »Opfert mit mir eine Locke den Manen des heiligen verstossenen Spinoza». Men öfverhufvud deri den tanke: att Gudsmedvetandet genom det subjektivitas negation. Detta äfven hos Solger.

50

I denna lära genom tidig död ofulländad anslutning till Hegel's. Han redan då uppträdt men hans skrifter länge en slutna bok – och Solger's spekulering af dem jemförelsevis oberoende.

Romantiken som verldsåskådning gick under i sig sjelf. Som poetisk form upptagen i den allmänna utvecklingen. I Solgers spekulation lemnade ståndpunkten af blott trosfilosofi.

Hegel's spekulation är mindre beroende af Solgers osäkra. Den senare här anförd såsom representant för en allmännare riktning, hvilken äfven var Romantikernas, och som gifvit den nyaste Tyska spekulationen öfverhufvud karakteren af ett bemödande att försona filosofin med den kristna uppenbarelsen. Dessa bemödanden genom Hegel och efter Hegel lemna vi – emedan sysselsatt oss med Hegel's spekulation. För det praktiska gebitet äro de också efter Hegel utan direkt betydelse.

Men trosfilosofin har äfven fortfarande som sådan haft sina representanter. Bland dem är den mest positiva och nära uteslutande åt praktiska filosofin sig egnande – *Fr. Julius Stahl* i Berlin ännu lefvande. Uttryck för det regeringssystem som sedan 1841 varit Preussens och influerat på hela Tysklands. Efter 1847 – framstående politisk ledare. Hans arbete *Philosophie des Rechts* 1829. 3:e Upplagan 1856. Digert i 3 Bänd. 1:a Historia och kritik. 2:a Allmänna theser och Privaträtt – d. ä. Naturrätt och familj. 3:e Statslära.

Utgår från Mosaiska traditionen, skapelsen och syndafallet – samt försoningsläran. Teorin: att vetande möjligt, emedan förnuftet, det gudomliga naturens substantiella grund – såsom den gudomliga afbildens, människans. Förnuftet icke materien det verkliga – reela. Det diskursiva tänkandet endast människans. Den intellektuella åskådningen Guds vetande, hvarföre, så vidt den fallna människan kan höja sig till den, vetande om sanningen, i viss grad.

Ethiken Religion och egentlig etik. Båda hvilande på reminiscens. Gudsmedvetande och medvetande om det Goda. Religion aktiv förbindelse med Gud. Ethiken sjelfständig realisation af det goda – guds verldsplan – med de brister, som fallet lagt deri.

I praktiskt hänseende med Schleiermacher den sedliga organisationens tillvaro förutsatt i familj och stat – på naturlig grund – såsom gudomligt verk; men å andra sidan af mensklig fri handling förmedlad. Sedlig institution är staten genom sitt ändamål – en sedlig gemenskap, ett sedligt samlif – och genom sin tillvaro såsom »Rättsstat» – sedligt medel för detta ändamål. Sin sanktion har den som gudomlig ordning – ingen öfverhet eljest makt öfver lif och lefverne – och såsom ytterst verkliggörande det gudomliga budet. Monarki – adel ständsrepresentation, rådande. Lagstiftning såsom styrelse suveränens.

Denna trosfilosofin i det praktiska på sin spets. Deremot Hegel's att staten är den sedliga handlingen – denna frihetens förverkligande – den absoluta andens medvetna tillvaro i historien – såsom fortgång, utveckling. Hvarremot i vetandet, det religiösa, present, fulländadt i hvarje Nu.

Har icke haft för plan, att uppehålla mig vid Naturfilosoferna: Oken, Schubert, Steffens m. fl., icke heller gå utöfver Hegel till hans skola och de flera systemerna af Fichte yngre, Weisse, Fischer o. s. v., som skola vara utvecklingar, förbättringar men förblifvit utan anklang. Litteraturen sedan Kant ofantlig. Tyska filosofin för närvarande utan utveckling. Det allmänna medvetandet ger icke fond dertill öfver den utveckling, som skett.

Skulle bort ännu kasta en blick på nyaste utvecklingen i England och

Frankrike. Ännu en timme för detta o'ch' för en resumé,

⟨47⟩

M⟨ina⟩ H⟨errar⟩

Man kan i den nyare filosofins utveckling skilja fyra perioder. Den första kan öfverhufvud kallas *Restaurationens*.

Den andra *Reformens*.

Den tredje *Kritikens*.

Den fjerde *Spekulationens*.

Denna indelning är formel. Men den måste, för att förallmänliga, så vara. Och den karakteriserar äfven innehållet, om benämningen förklaras – d. ä. om vi gifva dem en af denna förklaring beroende betydelse.

10

Svårigheten i en allmän indelning kommer deraf, att filosofin, som i medeltiden var universel, i den nyare blir nationel – från blott vetenskap öfvergår till nationallitteratur. Derföre kan icke öfvergången fixeras till någon bestämd tidpunkt. Utvecklingen hos de särskilda den högsta bildningen representerande nationerna fördelad på olika tider, *Restaurationen*. H⟨errarne⟩ förstå, hvad dermed betecknas. Enkelt upptagandet af den antika filosofin.

20

Hit egentliga Restauratorerna: i 15:e o'ch' 16:e seklet. Innovatorerna. Enthusiaster. Politiker o'ch' Moralister i det 16:e.

Men fortgår längre: Lipsius: Stoicismens förfäktare i slutet af 16:e Gassendi: Epikureismens uttolkare i början af det 17:e.

Och i s'ynnerhet – Politikerna: Bodinus, Th. Morus, Buchanan, Mariana slutande sig till kristna traditionen.

Allmänandan: Familj – Medborgerliga verksamhet (Arbetets ära) – Stat.

30

Reformen: själfständig ståndpunkt. Prinip – metod. Baco. Cartesius. Spinoza. 17:e seklet.

Allmänandan: Nationaliteterna formerade, befäste sig genom konungamakten. Kyrkorna afsluta sig.

Naturvetenskapen, själfständig forskning.

Nationallitteraturerna: i Frankrike och England. Den förra ännu Renaissance i formen. //N. B. (Montaigne Charron)//

40

Malebranche. Pascal.

Cudworth. More. Clarke, Naturrätten. Hobbes. Grotius – den stora företeelsen på det praktiska gebitet. Ny vetenskap. I formen själfständig, om också till innehållet antik. Nederländerna England revolution

Kritiken – 18:e seklet. Hvarföre öfvergång från Reform till kritik? Reformen i vetenskapen – inom skräet. Kritiken mera det allmänna medvetandets det sunda människoförståndets. Vetenskapen med nationalspråket introducerad i allmän bildningen. Filosofin i nationallitteraturen.

50

Kritiken riktad på det konkreta: 1:o Menniskan, kropp o'ch' själ. 2:o Naturen i naturvetenskapen. 3:o Historien, staten kyrkan.

Locke – Bayle, förnämsta arbeten i öfvergången till 18:e seklet. I öfrigt Hume – Toland – Tindal. Natulig teologi hos moralisterna.

Upplysningsfilosofin. Franska Humanismen. Scepticism. Materialism.

I Tyskland sås^{om} Rationalism äfv^{en} hos Wolff. »Vernünftige Gedanken. Upplysnings^{filosofi} en^{ligt} Franskt mönster. Här började först nu filosofin ingå i nationallitteraturen. – Först mot seklets slut sjelfständigt Kant, som kan anses afsluta perioden.

På prakt^{iska} gebitet viktigt: 1:o Naturrättens tillämpning i statsläran. a) Samhällskontraktet – redan hos Hobbes och Grotius. Allm^{än} lära fr^{ån} Locke. I djupare mening hos Rousseau. (Kant). b) Menniskans rättigheter. 2:o I Moralen s. k. moralprincipernas period.

10 Morakisk ^{känsla}, Smak, lycksalighetsbegär, egoism. I bästa fall naturligt sträfvande till fullkomlighet (Wolff). Härmed sammanhängande naturlig sociabilitet för Statsläran.

Öfverhufvud kunde sägas, att det är en filosofi i naturvetenskapens form. Resonnement på grund af det empiriskt gifna.

Allmänandan = upplysning, sträfvande till förändring i det sociala. Nationallitteraturen. Poesin Reflexion, stel form.

Här framträder nationaliteterna. I Frankrike endast fordran på frihet i det yttre för upplysning och välstånd. Mot bestående tvånget i kyrka och stat.

20

I England Calvinismen. Afgjordt att med den praktisk anda, inductiv, liberal form. De teolog^{iska} partierna, kyrkorna. Dissenters icke dogmen läran, utan kyrkoformen, styrelsen. Ur Presbyterianismen äfven fri politisk form.

Fråga om religiösa läran eller^{er} nationalandan. Svar: Båda för hvarandra. Reform^{erta} läran fr^{ån} Schweitz. Nådevalet ställer läran af sides, dervid är intet att göra. Endast kyrkoformen att gripa i.

Icke så i Tyskland. Lutheranismen vigten på menskl^{iga} friheten. Försoningen i individens inre. Visserligen med tillhjälp af gudomlig nåd, men människan tager emot den eller^{er} icke. Kyrkan är »nådemedel» – icke »tjenståliggande eller^{er} sås^{om} hos Methodisterna gudstjensten öfning för att komma till visshet om kallelsen.

30

Äfven här öfverensst^{ämmande} med nationallynnet, inåtvändt. Säs^{om} Restauration länge varande – äfv^{en} blott restaurerad feodal form i staten.

Derföre här filosofin i förbindelse med religionsläran icke den naturliga blott utan kristna. Humanismen en mera religiös form. Åtminstone moralisk verldsordning och kristendom moral.

40

Spekulationen Namn och sak Tyska. Öfvergång genom Fichte och Schelling. Karakter – Det förnuftiga i Natur och Historie, bådassammanhang, d. v. s. bådassammanhang med det Absoluta sås^{om} dettas manifestation.

Deri en återgång till Reformens period. Men i den fråga blott om principen abstracte. I spekulationen om genomförandet i det konkreta, befästade af allt det, som »Kritiken» upplöst.

Derföre på det prakt^{iska} gebitet / Familjen / Staten / förnuftig verklighet, den fria viljans – Sedlighetens mått (Schleiermacher – t. o. m. Stahl) på nationalitetens grund. Redan hos Kant och Fichte naturen vilkor för den sedliga verldsordningen. I moralen afsigten, den subjektiva viljans öfverensst^{ämmelse} med det objektiva. Frihet, men i öfverensst^{ämmelse} med gudomlig ordning. N. B. försonings^{kä}ran.

50

Om spår häraf – hos andra. Hos Fransmännen: Eklektikern Cousin. La Mennais. Le Roux ansatser dertill. Äfven hos det s. k. doctrinära partiet dess filosofiska chef Royer Collard. I synnerhet inflytandet gifvet i den historiska betraktelsen. – I England mindre märkbart – endast i öfversättning o. s. v. från Tyskan.

||N. B. Det allmänna adoption af antiken och dess transformation, sammansmältning med den kristna principen. Nutidens kristna kultur. Arbetar fram i lifvet. Först då ny filosofi.||

10

85 J. V. SNELLMAN – A. E. ARPPE 1859

HUB, A. E. Arppes brevsamling

K(äre) B(roder).

Öfvertygad, att den Engelska parkens ormlinjer strida mot arkitekturens rätta, i synnerhet der denna är palatslik och storartad, måste jag anse Helm's förslag till universitetsgårdens förskönande i princip förfeladt. Det är äfven ur den Engelska park-synpunkten bra dåligt och fattigt.

20

Jag kommunicerade mig med Mag. Tallgrén, som delade min tanke om de rätta linjernas nödvändighet. Han anser dessutom, att på en borggård inga träd eller högst få böra få plats, utan i stället häckar och busk-grupper begagnas. Förnämsta skälet är, att träden borttaga arkitekturen, medan meningen är, att plantering m. m. just i förening med den skall verka till ett skönt intryck. Andra skäl äro, att de borttaga ljuset, vår och höst, då de på platsen behöfvas underhålla kyla och fuktighet m. m.

På min begäran har Tallgren gjort medföljande utkast. Det torde väl ej vara det bästa möjliga förslag. Men första anblicken öfvertygar om dess stora företräde framför det Helmska.

30

Går det på någotvis an, att göra ändring, så kunde ju detta förslag kommuniceras med Chiewitz.

Det vore synd om anläggningen skulle blifva ett vittnesbörd om bristande Æsthetik vid universitetet. Ökad kostnad för erhållande af en duglig plan bör väl ej komma i fråga. Jag föreställer mig, att anläggningen bör blifva sådan, att den kan utgöra ett mönster, och att besökande hafva något annat att glädja sig åt, än en vanlig skog – glädjen minskad af Helm's verkligen smaklösa semmel-former.

40

T(allgren)s ritning är blott utkast. Han är villig att utföra den. Men kanske kan planen i utkastet bättre bedömas, medan en utförd och färglagd lätt bedrager ögat. Detta bör i hågkommas vid jemförelse med Helm's.

Med Högaktning och Vänskap

Joh. Vilh. Snellman

N. B. Vägarna invid bygnaderna (6 aln(ar)) torde vara för smala. Detta kan lätt ändras – allt i T(allgren)s ritning förstås!

50